

Innehåll

1	Sammanfattning	9
1.1	Bakgrund	9
1.2	En ny regel om förverkande	9
1.3	Rättssäkerhetsfrågor	11
1.4	Bättre möjligheter att säkra tillgångar	12
1.5	Förstärkt rättssäkerhet vid förvarstagande.....	13
2	Författningsförslag	15
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	15
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.....	21
2.3	Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)	23
2.4	Förslag till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling	29
2.5	Förslag till lag (2006:000) om förfarandet vid talan om utvidgat förverkande i vissa fall	30
3	Bakgrund	31

3.1	Förverkanderambeslutet.....	31
3.2	Rambeslutet om ömsesidigt erkännande av beslut om förverkande.....	32
3.3	Sambandet mellan rambesluten.....	33
4	Gällande rätt.....	35
4.1.1	Allmänt om förverkande.....	35
4.1.2	Brottsbalkens regelsystem.....	36
4.1.3	Regler om förverkande i annan lagstiftning.....	38
4.1.4	Förfarandet vid förverkande.....	38
4.2	Verkställighet av beslut om förverkande.....	40
4.3	Åtgärder för att säkra verkställighet av förverkande.....	43
4.3.1	Allmänt om säkringsåtgärderna.....	43
4.3.2	Beslag.....	43
4.3.3	Kvarstad.....	44
4.3.4	Förvar.....	45
4.3.5	Frysningsbeslut.....	46
5	Utvidgat förverkande.....	49
5.1	Allmänna utgångspunkter.....	49
5.2	Tidigare förslag till regler om utvidgat förverkande.....	50
5.2.1	Huvuddragen i Förverkandeutredningens förslag.....	50
5.2.2	Remissutfallet.....	51
5.2.3	Slutsats.....	54
5.3	Rambeslutens bestämmelser om utvidgat förverkande.....	54
5.3.1	Förverkanderambeslutet.....	54
5.3.2	Rambeslutet om ömsesidigt erkännande och verkställighet av förverkandebeslut.....	56
5.4	Regleringen i de andra nordiska länderna.....	57
5.4.1	Danmark.....	57

5.4.2	Finland.....	59
5.4.3	Norge.....	60
5.5	Europakonventionens förbud mot dubbelbestraffning.....	63
5.5.1	Allmänt om principen ”ne bis in idem”.....	63
5.5.2	Utländska domars betydelse	64
5.5.3	Särskilt om förverkande	65
5.6	Behovet av nya regler om förverkande	68
5.7	Hur bör regleringen av utvidgat förverkande utformas?	70
5.7.1	Den allmänna inriktningen.....	70
5.7.2	I vilka situationer skall utvidgat förverkande kunna aktualiseras?	79
5.7.3	Vilka brott skall kunna utlösa utvidgat förverkande?	80
5.7.4	Osjälvständiga brottsformer.....	90
5.7.5	Vad skall förverkandet avse?	92
5.7.6	Formen för förverkande.....	99
5.7.7	Begränsningar i tid eller avseende belopp?.....	101
5.7.8	Bevisfrågor	102
5.7.9	Beräkningen av vad som skall förverkas.....	118
5.7.10	Sanktionskumulation.....	119
5.7.11	Jämkning och eftergift.....	120
5.7.12	Hos vem skall förverkande kunna ske?	123
5.7.13	Talan om utvidgat förverkande.....	128
5.7.14	Särskild talan	131
5.7.15	Rättskraftsfrågor.....	137
5.7.16	En omprövning av utdömt förverkande i vissa fall	144
5.7.17	Förslagets förenlighet med Europakonventionen.....	147
5.8	Utredningen rörande utvidgat förverkande m.m.....	148
6	Bättre möjligheter att säkra tillgångar.....	151

6.1	Är de nuvarande straffprocessuella tvångsmedlen tillräckliga?.....	151
6.1.1	De nuvarande reglerna.....	151
6.1.2	Förverkandeutredningens förslag.....	154
6.1.3	Slutsatser.....	155
6.2	Ändrade regler om kvarstad och förvar.....	156
6.2.1	Utökat tillämpningsområde för kvarstad och förvar.....	156
6.2.2	Bör åklagare få besluta om kvarstad interimistiskt?	158
6.2.3	Ändrade regler om förvarstagande	160
6.2.4	Ändrade befogenheter för tjänstemän inom Tullverket m.fl.....	163
6.3	Förstärkt rättssäkerhet vid förvarstagande.....	164
6.4	Husrannsakan och kroppsvisitation	165
6.5	Eftersökande av bevisning avseende utvidgat förverkande.....	166
7	Kostnader, ikraftträdande m.m.	169
7.1	Kostnader.....	169
7.2	Ikraftträdande.....	170
7.3	Övergångsbestämmelser	170
7.3.1	Ändringarna i rättegångsbalken m.m.....	170
7.3.2	Ändringarna i brottsbalken	170
7.3.3	Lagen om talan om utvidgat förverkande i vissa fall	173
8	Författningskommentar	175
8.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	175

8.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.....	182
8.3	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	183
8.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling	191
8.5	Förslaget till lag (2006:000) om förfarandet vid talan om utvidgat förverkande i vissa fall	192
Bilaga 1	195
Bilaga 2	205

1 Sammanfattning

1.1 Bakgrund

Riksdagen godkände den 27 oktober 2004 ett inom Europeiska unionen upprättat utkast till rambeslut om förverkande av vinning, hjälpmedel och egendom som härrör från brott (förverkanderambeslutet). Rambeslutet skall vara genomfört den 15 mars 2007. De flesta av de lagändringar som krävs för att genomföra rambeslutet trädde i kraft den 1 juli 2005. I denna promemoria redovisas förslag till lösning av den enda fråga som återstår, nämligen att skapa regler om förverkande av egendom som inte kan hänföras till ett visst konkret brott, s.k. utvidgat förverkande.

1.2 En ny regel om förverkande

Det är djupt förankrat i det allmänna rättsmedvetandet att det inte skall löna sig att begå brott. Möjligheterna att förverka utbyte av brott har nyligen skärpts. Ytterligare ett steg i samma riktning tas när man genomför den återstående delen av förverkanderambeslutet.

En ny bestämmelse om utvidgat förverkande införs i brottsbalken. Denna form av förverkande skall vara dels subsidiär till andra regler om förverkande, dels fakultativ. Endast domstol får besluta om utvidgat förverkande. Regeln utformas i nära anslutning till de bestämmelser om förverkande som redan finns.

Utvidgat förverkande, som kan ha formen av antingen sak- eller värdeförverkande, skall endast få beslutas vid allvarliga brott. Eftersom utvidgat förverkande syftar till att dra in orättmätig vinning av kriminell verksamhet skall antingen brottet ha varit ägnat att ge vinning eller vinning i det enskilda fallet ha varit ett motiv för brottet. För utvidgat förverkande krävs att det finns fängelse sex år i straffskalan för det förverkandeutlösande brottet. Denna huvudregel kompletteras med en uppräknning i lagtexten av ytterligare några brott, som har en lägre straffskala än sex års fängelse men för vilka det är angeläget att utvidgat förverkande kan beslutas. Till dessa hör bl.a. narkotikabrott och narkotikasmuggling. Förverkande skall kunna beslutas såväl vid fullbordade brott som vid försök, förberedelse och stämpling till brott. Det gäller vanliga beviskrav för det förverkandeutlösande brottet.

Det som skall kunna förverkas är egendom som härrör från brottslig verksamhet. Eftersom utvidgat förverkande skall grundas på brottslig verksamhet och inte på utpekade konkreta brott krävs det ett nytt synsätt när det gäller kopplingen mellan det som förverkas och kriminaliteten. Kravet på bevisningen för att egendomen härrör från brottslig verksamhet under den angivna tidsperioden är därför lägre. Det ligger nämligen i sakens natur att det inte går att uppfylla det vanliga beviskravet (ställt utom rimligt tvivel) beträffande omständigheter som inte är konkreta. Det införs ett nytt beviskrav, som ligger mellan sannolika skäl och fullt styrkt. Beviskravet innebär att åklagaren skall bevisa att den egendom som begärs förverkad med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet. Detta innebär att skälen för förverkande skall vara starka, men att sambandet mellan det som förverkas och den brottslighet som åberopas inte måste vara fullt styrkt.

Det införs också en särskild hjälpregel, av samma slag som redan finns för förverkande av fördelar i näringsverksamhet, för beräkningen av det som skall förverkas. Det som skall förverkas får uppskattas till vad som efter omständigheterna är skäligt.

Utvidgat förverkande skall underlätas om resultatet blir oskäligt. Bestämmelsen utformas så att det finns större möjligheter till jämkning och eftergift än vid de flesta andra former av förverkande. Vid bedömningen skall hänsyn bl.a. tas till om den tilltalade har ålagts, eller kan komma att åläggas, annan betalningsskyldighet. Vidare skall tidsaspekten och det förverkandeutlösande brottets straffvärde vägas in.

Talan om utvidgat förverkande initieras normalt av åklagaren, men rätten kan, på samma sätt som vid andra former av förverkande, på eget initiativ besluta om förverkande.

Förutom hos gärningsmannen får utvidgat förverkande ske hos annan som beretts vinning genom den brottsliga verksamheten och hos gärningsmannens närstående. Vidare kan förverkande riktas mot en juridisk person, till vilken tillgångar har överförts, om den tilltalade, någon av den tilltalades närstående eller annan som beretts vinning genom brottsligheten har bestämmande inflytande över den juridiska personen. Förverkande kan även riktas mot annan som förvärvat egendom från gärningsmannen med vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottslig verksamhet. Det införs en särskild lag om talan om utvidgat förverkande mot nyssnämnda kategorier, eftersom sådan talan skall föras separat och inte i brottmålet.

1.3 Rättssäkerhetsfrågor

Det konstateras att befintliga regler om rättskraft ger ett tillfredsställande skydd mot dubbelbestraffning och mot dubbelförverkande.

Ett beslut om utvidgat förverkande kan överklagas på samma sätt som andra förverkandebeslut. Likaså kan det angripas med extraordinära rättsmedel. Det införs dessutom en särskild möjlighet till omprövning i de fall där förverkandebeslutet bygger på ett felaktigt antagande av domstolen i frågan om den tilltalade kommer att drabbas av annan betalningsskyldighet (t.ex. skatte-tillägg vid grovt skattebrott). Talan om omprövning kan väckas

av antingen åklagaren eller den dömde. Åklagaren kan föra talan till den dömdes förmån. Talan om omprövning förutsätter att förverkandet inte har verkställts.

1.4 Bättre möjligheter att säkra tillgångar

En fråga som är lika viktig som utformningen av den nya lagregeln om utvidgat förverkande är möjligheterna för de brottsbekämpande myndigheterna att snabbt säkra tillgångar som kan komma att förverkas. De nuvarande reglerna om straffprocessuella tvångsmedel ger tillräckliga möjligheter att säkra sakförverkande, medan möjligheterna att säkra värdeförverkande och att företa beslag, i syfte att säkra bevisning angående den egendom som begärs förverkad, behöver förbättras.

Tillämpningsområdet för kvarstad ändras så att det av lagtexten framgår att kvarstad i brottmål i förekommande fall kan riktas dels mot en juridisk person, dels mot annan som kan drabbas av förverkandetalan med stöd av 36 kap. 5 § brottsbalken, även om dessa inte är misstänkta för brott. Ändringen innebär att tillämpningsområdet för förvar, som är en interimistisk åtgärd i avvaktan på domstols beslut i kvarstadsfrågan, vidgas på motsvarande sätt.

Det diskuteras om åklagare bör ges rätt att besluta om interimistisk kvarstad. Eftersom en sådan beslutanderätt inte ger några praktiska fördelar föreslås i stället en utvidgning av åklagares rätt att ta egendom i förvar.

Åklagares rätt att besluta om förvar utökas så att den svarar mot domstols rätt att besluta om kvarstad. Detta innebär bl.a. att även fast egendom kan tas i förvar. Vidare anpassas reglerna så att förvar inte behöver säkras fysiskt utan kan bestå i en förklaring, t.ex. till en bank, om att viss egendom har tagits i förvar.

En polismans rätt att besluta om förvar i brådskande fall preciseras att gälla pengar och andra föremål. Tjänstemän inom Tullverket och Kustbevakningen får samma rätt som polismän att ta egendom i förvar.

Tillämpningsområdet för husrannsakan och kroppsvisitation utvidgas, så att tvångsmedlen får beslutas i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar.

Ändamålen för husrannsakan och beslag utökas, så att dessa tvångsmedel kan användas för att säkra bevisning som krävs för talan om utvidgat förverkande.

1.5 Förstärkt rättssäkerhet vid förvarstagande

I samband med att reglerna om förvar moderniseras förstärks också rättssäkerheten för den enskilde. Det innebär att det införs regler om protokollering vid beslut om förvar och om vård av egendom som tagits i förvar. Vidare lagfästs proportionalitetsprincipen.

2 Författningsförslag

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 1 och 3 §§, 27 kap. 1 § samt 28 kap. 1 och 11 §§ rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

1 §¹

Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att *undanskaffa* egendom eller *annorledes undandrager* sig att betala böter, värdet av förverkad egendom, företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan *antagas* komma att på

Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att *skaffa undan* egendom eller *förfara på annat sätt undandrar* sig att betala

1. böter,
2. värdet av förverkad egendom,
3. företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller

¹ Senaste lydelse 1989:650.

grund av brottet ådömas honom, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning.

4. skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antas komma att på grund av brottet ådömas honom, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning. *Vid talan mot någon som anges i 36 kap. 5 § första stycket b–d eller andra stycket b–e brottsbalken skall vad som nu har sagts gälla den mot vilken det skäligen kan antas finnas ett sådant anspråk och dennes egendom.*

Kvarstad får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den miss tänkte eller något annat motstående intresse.

3 §

I *avbidan* på rättsens beslut om kvarstad får *undersökningsledaren* eller åklagaren *taga lös* egendom i förvar.

I *avvakten* på rättsens beslut om kvarstad får åklagaren *ta* egendom i förvar. *Om det kan ske utan fara för att egendomen går förlorad eller annars är lämpligt får egendomen lämnas kvar i innehavarens besittning. Avser beslutet om förvar en fordran eller annan rättighet skall gäldenären eller annan förpliktigad meddelas förbud att fullgöra sin förpliktelse till annan än Kronofogdemyndigheten.*

Har egendom tagits i förvar får ägaren inte överlåta egen-

domen eller förfoga över den på annat sätt till skada för den vars intressen förvarsbeslutet skall skydda.

Är fara i dröjsmål, må åtgärd, som nu sagts, vidtagas även av polisman; anmälan därom skall dock skyndsamt göras hos undersökningsledaren eller åklagaren, som har att omedelbart pröva, om egendomen skall kvarbli i förvar.

I brådslande fall får en polisman ta pengar och andra föremål i förvar. Polis mannen skall skyndsamt anmäla åtgärden för åklagaren, som omedelbart skall pröva, om egendomen skall förbli i förvar.

Över förvar skall protokoll föras. I protokollet skall anges ändamålet med förrättningen och vilka som har varit närvarande vid denna. Vidare skall noga anges vad som har tagits i förvar.

Det som har tagits i förvar skall vårdas väl.

Förvar får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den miss tänkte eller något annat motstående intresse.

27 kap.

1 §²

Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat,

Föremål, som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, får tas

² Senaste lydelse 1989:650.

må tagas i beslag.

Vad i detta kapitel *stadgas* om föremål *gälla* ock, i den mån *ej* annat är föreskrivet, om skriftlig handling.

Tvångsmedel enligt detta kapitel får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

i beslag. *Detsamma skall gälla föremål som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om utvidgat förverkande.*

Vad i detta kapitel *är föreskrivet* om föremål *gäller också*, i den mån *inte* annat är föreskrivet, om skriftlig handling.

28 kap.

1 §³

Förekommer anledning, att brott *förövats*, *vara* fängelse kan följa, *må* i hus, rum eller slutet förvaringsställe *husrannsakan företagas* för eftersökande av föremål, som är *underkastat* beslag, eller *eljest till utrönande av omständighet*, som kan *äga* betydelse för utredning om brottet.

Hos *annan än* den som skäligen kan misstänkas för brottet *må husrannsakan dock företagas*, *allenast* om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller *eljest* synnerlig anledning *förekommer*, att genom rannsakingen föremål, som är *underkastat* beslag, skall anträffas

Om det finns anledning att *anta* att ett brott *har begåtts på vilket* fängelse kan följa, *får husrannsakan företas* i hus, rum eller slutet förvaringsställe för att *söka efter* föremål, som *kan tas* i beslag *eller i förvar*, eller *annars* för att utröna *omständigheter* som kan *vara av* betydelse för utredning om brottet *eller om utvidgat förverkande.*

Husrannsakan får företas hos

1. den som är skäligen kan misstänkas för brottet

2. *annan*, om brottet *har* förövats hos honom eller den misstänkte *har* gripits där eller *det annars finns* synnerlig anledning att *anta* att *vid* rannsakingen föremål, som *kan tas* i beslag *eller förvar*, skall an-

³ Senaste lydelse 1964:166.

eller annan utredning om brottet vinnas.

Ej må för husrannsakan hos den misstänkte i något fall åberopas hans samtycke, med mindre han själv begärt åtgärden.

träffas eller annan utredning om brottet *eller om utvidgat förverkande kan vinnas.*

Den misstänktes samtycke får läggas till grund för husrannsakan hos honom endast i de fall där han själv har begärt att åtgärden skall vidtas.

11 §⁴

Om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa, får *kroppsvisitation göras på den som skäligen kan misstänkas för brottet* för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet.

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får kroppsvisiteras, om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet.

Med kroppsvisitation avses en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig.

Om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa, får, *i syfte att söka efter föremål som kan tas i beslag eller förvar* eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet, *kroppsvisitation göras på*

1. den som skäligen kan misstänkas för brottet

2. annan, om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller förvar eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet.

⁴ Senaste lydelse 1993:1408.

Denna lag träder i kraft den

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §¹

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 31 kap. 1 a § brottsbalken, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då *mot* någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då *i fråga om* någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd *eller särskild rättsverkan*; är han för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall

¹ Senaste lydelse 1998:606.

betalas av staten.

ersättning till försvararen alltid
betalas av staten.

Denna lag träder i kraft den

2.3 Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Härigenom föreskrivs att det i brottsbalken dels skall införas två nya paragrafer, 36 kap. 1 b § och 38 kap. 2 b §, med nedan angivna lydelse, dels att 36 kap. 5 § och 38 kap. 6 och 8 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 kap.

1 b §

Döms någon för

1. brott för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer,

2. människohandel eller koppleri

3. narkotikabrott enligt 1 § eller olovlig befattning med narkotikaprekursorer enligt 3 b § narkotikastrafflagen (1968:64),

4. narkotikasmuggling enligt 6 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. människosmuggling enligt 20 kap. 8 § eller organiserande av människosmuggling enligt 20 kap. 9 § första stycket utlänningslagen (2005:716),

6. försök, förberedelse och stämpling till sådant brott som anges i 1–5, om sådan gärning är belagd med straff,

och har brottet varit ägnat att ge vinning eller har ett motiv för

brottet varit vinning, får förverkande beslutas även i annat fall än som avses i 1 eller 4 § (utvidgat förverkande).

Utvidgat förverkande får beslutas beträffande egendom som med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet.

I stället för egendomen får dess värde förverkas.

Kan bevisning om vad som skall förverkas inte alls eller endast med svårighet föras, får värdet uppskattas till ett belopp som är skäligt med hänsyn till omständigheterna.

Utvidgat förverkande får inte ske om det är oskäligt. Vid bedömningen av om så är fallet skall bl.a. beaktas om det finns anledning att anta att annan betalningsskyldighet som svarar mot förverkandet kommer att åläggas den dömda eller om straffvärdet av det brott som läggs till grund för förverkandet är mycket lågt.

Talan om utvidgat förverkande får endast föras i samband med talan om brottet eller i den ordning som anges i lagen (2006:000) om förfarandet vid talan om utvidgat förverkande i vissa fall.

5 §¹

Förverkande till följd av brott av egendom eller dess värde får, om ej annat har föreskrivits, ske hos

a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet,
b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var,

c) den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 4 §,

d) den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Utvidgat förverkande får ske hos

a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet,

b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var,

c) den som beretts vinning genom den brottsliga verksamheten,

d) person som anges i 36 kap. 3 § rättegångsbalken som under eller efter den brottsliga verksamheten förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva; detsamma gäller den som har förvärvat egendomen genom gåva eller på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skälig anledning att anta att egendomen härrör från brottslig

¹ Senaste lydelse 2005:283.

verksamhet,

e) juridisk person över vilken gärningsmannen, person som anges i c eller närstående som anges i d har eller har haft ett avgörande inflytande.

Tillhörde egendomen vid brottet inte någon av dem som anges i första stycket a–c, får den inte förklaras förverkad. Egendom som enligt 1 a § skall anses som utbyte får dock förklaras förverkad om den egendom, som den förverkade egendomen trätt i stället för, vid brottet tillhörde någon av dem som anges i första stycket a–c.

Tillhörde egendomen vid brottet inte någon av dem som anges i första stycket a–c, får den inte förklaras förverkad. Egendom som enligt 1 a § skall anses som utbyte får dock förklaras förverkad om den egendom, som den förverkade egendomen trätt i stället för, vid brottet tillhörde någon av dem som anges i första stycket a–c. *Vad som nu har sagts skall tillämpas på motsvarande sätt vid utvidgat förverkande.*

Särskild rätt till egendom som förklaras förverkad består, om ej även den särskilda rätten förklaras förverkad.

Sådan rätt som har vunnits genom utmätning eller betalningssäkring upphör, om egendomen förklaras förverkad, såvida ej av särskild anledning förordnas att rätten skall bestå.

38 kap.

2 b §

Har vid beslut i fråga om utvidgat förverkande enligt vad som framgår av domen beaktats att den dömda kunde antas komma att åläggas annan betalningsskyldighet och har det antagande som i detta hänseende

legat till grund för domen visat sig vara felaktigt, får den rätt som först dömt i målet, efter ansökan av åklagaren eller den dömde, undanröja beslutet i förverkandefrågan och meddela nytt beslut angående förverkande. Görs en sådan ansökan får rätten förordna att det tidigare beslutet om förverkande tills vidare inte får verkställas.

Undanröjande enligt första stycket får inte beslutas om förverkandet till fullo har verkställts.

6 §²

Nämndemän skall delta när en tingsrätt avgör en fråga, som avses i 2 *eller* 2 a § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. 2 a § tredje stycket eller 5 § tredje stycket, 28 kap. 11 § första och andra styckena eller 31 kap. 1 § fjärde stycket, är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.

Nämndemän skall delta när en tingsrätt avgör en fråga, som avses i 2, 2 a *eller* 2 b § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

² Senaste lydelse 1998:604.

8 §³

I mål om åtgärd enligt 2 *eller* 2 a § eller 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 §, 31 kap. 1 § fjärde stycket eller 34 kap. 10 § andra stycket skall tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli hörd muntligen, skall han ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

I mål om åtgärd enligt 2, 2 a *eller* 2 b § eller 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 §, 31 kap. 1 § fjärde stycket eller 34 kap. 10 § andra stycket skall tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli hörd muntligen, skall han ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

En åtgärd enligt 28 kap. 11 § första och andra styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.

-
1. Denna lag träder i kraft den
 2. För brott begångna före den gäller äldre bestämmelser.

³ Senaste lydelse 1998:604.

2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling

Härigenom föreskrivs att det i lagen (2000:1225) om straff för smuggling dels skall införas en ny paragraf, 25 a §, med nedan angivna lydelse, dels att det före paragrafen skall införas en ny rubrik med nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Förvar

25 a §

En tjänsteman vid Tullverket eller Kustbevakningen har i fråga om brott enligt denna lag eller andra brott som avses i 1 § andra stycket samma befogenhet som en polisman att enligt 26 kap. 3 § rättegångsbalken ta egendom i förvar.

Denna lag träder i kraft den

2.5 Förslag till lag (2006:000) om förfarandet vid talan om utvidgat förverkande i vissa fall

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Denna lag reglerar förfarandet vid prövning av fråga om utvidgat förverkande när frågan inte rör någon som är tilltalad för brott.

2 § En fråga som avses i 1 § prövas av tingsrätt efter särskild talan. Talan enligt denna lag får väckas mot annan som anges i 36 kap. 5 § brottsbalken än gärningsmannen. Talan skall väckas inom en period av två år efter det att domen mot gärningsmannen vann laga kraft.

3 § För talan gäller i tillämpliga delar reglerna i rättegångsbalken om åtal för brott på vilket kan följa fängelse i mer än ett år.

Denna lag träder i kraft den

3 Bakgrund

3.1 Förverkanderambeslutet

Inom Europeiska unionen upprättades ett utkast till rambeslut om förverkande av vinning, hjälpmedel och egendom som härrör från brott. Utkastet godtog av riksdagen (prop. 2003/04:166, bet. 2003/04:JuU5). Rambeslutet, som antogs av rådet den 24 februari 2005,¹ skall vara genomfört före den 15 mars 2007.

Regeringen lade i prop. 2004/05:135 fram huvuddelen av de lagförslag som krävs för att genomföra rambeslutet, varefter riksdagen antog propositionen (bet. 2004/05:JuU5).

Förslagen i sistnämnda proposition byggde dels på Förverkandeutredningens förslag i betänkandet Effektivare förverkandelagstiftning (SOU 1999:147), dels på en promemoria som utarbetats inom Justitiedepartementet och på remissbehandlingen av dessa.

Förverkandeutredningen hade till uppgift att, mot bakgrund av hur den grova och organiserade brottsligheten hade utvecklats, undersöka om reglerna om förverkande av vinning av brott var tillräckliga för att de brottsbekämpande myndigheterna skall kunna angripa sådan brottslighet på ett effektivt sätt. Utredningens betänkande presenterades år 1999, således innan förverkanderambeslutet tillkom. Förslagen täckte dock till stora delar samma område som rambeslutet.

Beträffande en fråga i rambeslutet, nämligen möjligheten att förverka egendom från personer som dömts för vissa allvarliga

¹ Rådets rambeslut 2005/212/RIF av den 24 februari 2005 om förverkande av vinning, hjälpmedel och egendom som härrör från brott, EUT L 68, 15.3.2005, s. 49.

brott även om egendomen i fråga inte kan härledas till just det konkreta brottet (s.k. utvidgat förverkande enligt artikel 3), presenterades inte något lagförslag i propositionen. Den frågan skulle i stället beredas vidare inom Regeringskansliet.

Rambeslutet har fogats till promemorian som *bilaga 1*. Innehållet i artikel 3 presenteras närmare i avsnitt 5.3.1. Eftersom denna promemoria endast behandlar genomförandet av artikel 3 lämnas här inte någon redogörelse för rambeslutets innehåll i övrigt. För en sådan redogörelse hänvisas till prop. 2003/04:166 s. 5 f.

3.2 Rambeslutet om ömsesidigt erkännande av beslut om förverkande

Riksdagen har godkänt ett inom Europeiska unionen utarbetat utkast till rambeslut om tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande på beslut om förverkande (prop. 2004/05:55, bet. 2004/05:JuU25). Rambeslutet är ett led i ett fortgående arbete för att förbättra samarbetet på det straffrättsliga området. En viktig utgångspunkt i detta förbättrade samarbete är principen om ömsesidigt erkännande av rättsliga avgöranden meddelade i andra medlemsländer. Enligt rambeslutet skall ett beslut om förverkande, som har beslutats av en domstol i en annan medlemsstat, erkännas och verkställas utan att något nytt beslut om förverkande behöver fattas i den verkställande staten. Rambeslutet har ännu inte antagits.

Eftersom denna promemoria endast behandlar en fråga med anknytning till artikel 8 i rambeslutet lämnas ingen redogörelse för dess innehåll i övrigt. För en sådan redogörelse hänvisas till prop. 2004/05:55 s. 17 f.

I nämnda proposition finns en översiktlig redovisning av vilken lagstiftning och övrig reglering som krävs för att genomföra beslutet i svensk rätt. Några förslag till lagstiftning lades dock inte fram i det sammanhanget. Inom Regeringskansliet pågår arbetet med att ta fram lagförslag för att genomföra rambeslutet.

Det som är av intresse i detta sammanhang är att rambeslutet har utformats så att det skall kunna fungera oavsett vilken lösning som valts i fråga om utvidgat förverkande av den stat som skall verkställa en annan medlemsstats beslut om sådant förverkande. Bland grunderna i artikel 8 för att vägra erkännande och verkställighet av ett beslut om förverkande finns en särskild vägransgrund som kan tillämpas om den utfärdande och den verkställande staten har valt olika alternativ vid genomförandet av artikel 3 i förverkanderambeslutet. Innehållet i artikel 8 presenteras närmare i avsnitt 5.3.2.

3.3 Sambandet mellan rambesluten

Frågan om hur en lagstiftning om utvidgat förverkande bör utformas har nära samband med genomförandet av rambeslutet om erkännande och verkställighet av förverkandebeslut, eftersom detta, som nyss nämnts, bland vägransgrunderna tar upp dels verkställighet av utvidgat förverkande i de fall där den stat som utfärdat förverkandebeslutet och den verkställande staten har genomfört rambeslutet på olika sätt, dels verkställighet av andra typer av utvidgat förverkande.

I nyssnämnda proposition om antagande av förverkanderambeslutet behandlades frågan om samordning av lagstiftningsarbetet rörande de båda rambesluten (prop. 2003/04:166 s. 23). Det konstaterades då att man beträffande utvidgat förverkande måste överväga hur rambeslutet om ömsesidigt erkännande av förverkande kan komma att påverka möjligheterna att komma åt egendom utomlands och på vilket sätt detta skall påverka utformningen av den svenska lagstiftningen. I propositionen om antagande av rambeslutet om ömsesidigt erkännande av beslut om förverkande gjorde regeringen ett motsvarande uttalande(prop. 2004/05:55 s. 29).

Inom Regeringskansliet pågår, som nyss nämnts, arbetet med att utarbeta förslag till lagstiftning angående erkännande och verkställighet av förverkandebeslut. Rambeslutet om ömsesidigt erkännande av beslut om förverkande har emellertid ännu inte

antagits. I dagsläget är det svårt att överblicka när detta kan ske. Det har mot denna bakgrund då förverkanderambeslutet skall vara genomfört före den 15 mars 2007 ansetts vara lämpligt att förslag till lagstiftning om utvidgat förverkande presenteras först.

I denna promemoria redovisas, förutom en beskrivning av gällande rätt (kapitel 4), förslag till en ny regel om utvidgat förverkande (kapitel 5), förslag till förbättrade möjligheter att säkra egendom som kan komma att förverkas (kapitel 6), förslag till övergångsbestämmelser m.m. (kapitel 7) och författningskommentar (kapitel 8).

4 Gällande rätt

4.1.1 Allmänt om förverkande

Förverkande, som är en särskild rättsverkan av brott, kan ske genom antingen sakförverkande eller värdeförverkande. Sakförverkande innebär att viss egendom förklaras förverkad, dvs. att ägaren eller rättighetsinnehavaren förlorar sin rätt till den aktuella egendomen. Värdeförverkande innebär att förverkandeförklaringen avser värdet av viss egendom eller vissa förtjänster. Ett värdeförverkande har formen av en förpliktelse för den enskilde att betala ett angivet belopp. I vissa fall är värdeförverkande subsidiärt till sakförverkande, t.ex. om egendomen inte är tillgänglig för förverkande. I de fall där domstolen kan välja mellan sak- och värdeförverkande sägs värdeförverkandet vara en alternativ åtgärd.

De grundläggande reglerna om förverkande finns i 36 kap. brottsbalken (BrB). Där regleras bl.a. under vilka förutsättningar förverkande får beslutas och mot vem talan om förverkande kan föras. I andra författningar finns det regler om förverkande som kompletterar eller helt eller delvis ersätter reglerna i 36 kap. BrB. Inom specialstraffrätten finns det bl.a. regler om förverkande som innebär att förverkande kan beslutas på annan grund eller riktas mot annan person än vad som gäller enligt BrB.

4.1.2 Brottsbalkens regelsystem

Enligt 36 kap. 1 § BrB skall utbyte av brott förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Med utbyte av brott avses såväl konkret egendom som någon kommit över genom brott som det till penningbelopp uppskattade värdet av vad som åtkommits. Begreppet omfattar alltså både konkreta föremål och abstrakt vinst (prop. 1968:79 s. 76 och 79). Vidare kan vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott förverkas, om mottagandet utgör brott enligt brottsbalken. I stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat. Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2005 kan även egendom som har trätt i stället för utbyte av brott, avkastningen av utbyte samt avkastning av det som har trätt i stället för utbytet förverkas med stöd av 1 a §. Vid bedömningen av om det är oskäligt att besluta om förverkande skall enligt samma bestämmelse eventuell skadeståndsskyldighet särskilt beaktas.

I 2 § regleras förverkande av egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt balken. Förverkande får beslutas om det behövs för att förebygga brott eller om det annars finns särskilda skäl. Även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel, men som i det enskilda fallet inte kommit till sådan användning, får förverkas. Förutsättningen för förverkande är att brottet antingen har fullbordats eller att det varit fråga om straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling till brott. Egendom som frambragts genom brott eller vars användande utgör brott får också förverkas enligt den nu aktuella paragrafen. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat.

I 3 § finns bestämmelser som reglerar förverkande i vissa fall av föremål som riskerar att komma till brottslig användning. Bestämmelsen tar sikte på typiska brottsverktyg. Förverkande av detta slag förutsätter inte att brott har begåtts.

Har det uppkommit ekonomiska fördelar för näringsidkare av brott som begåtts i näringsverksamhet skall enligt 4 § värdet därav förklaras förverkat, även när det inte följer av andra regler. Detta gäller dock inte om förverkande är uppenbart oskäligt. Vid

den bedömningen skall bl.a. beaktas om det kan antas att näringsidkaren kommer att åläggas annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet.

I 5 § regleras mot vem talan om förverkande kan föras. Enligt den bestämmelsen får förverkande ske hos

- gärningsmannen eller annan som medverkat vid brottet
- den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var
- den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 4 §
- den som efter brottet förvärvat egendomen genom vissa i huvudsak familjerättsliga fång och som därvid haft vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet. Om egendomen inte tillhörde någon av de tre första kategorierna vid brottet får den inte förverkas. I fråga om förverkande av utbyte som trätt i stället för den förverkade egendomen finns särskilda bestämmelser.

Enligt 6 § kan rätten, när ett sakförverkande framstår som oskäligt eller onödigt ingripande, i stället föreskriva att särskild åtgärd skall vidtas till förebyggande av missbruk av egendomen. Som exempel på det sistnämnda brukar nämnas borttagande av signaturen på en förfalskad tavla.

Om en förutsättning för förverkande är att någon döms till påföljd, får rätten, enligt 12 §, om den beslutar om påföljdseftergift, ändå besluta om sådan rättsverkan.

I 13 § regleras vad som gäller om brottet har begåtts av någon som inte har fyllt 15 år eller som har handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning. I sådana fall får rätten besluta om förverkande av egendom endast om och i den mån det med hänsyn till gärningsmannens psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

Enligt 14 § är möjligheten att besluta om förverkande begränsad om gärningsmannen har avlidit eller om påföljd av någon annan orsak inte längre kan ådömas. I ett sådant fall får egendom förklaras förverkad på grund av brottet endast om stämning i målet har delgetts inom fem år från det att brottet begicks. Talan

om förverkande får väckas endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

4.1.3 Regler om förverkande i annan lagstiftning

Som tidigare nämnts finns det regler om förverkande i vissa specialstraffrättsliga författningar. Även om dessa ibland skiljer sig i olika avseenden från BrB:s reglering, fungerar bestämmelserna i BrB som riktlinjer vid tillämpningen av de specialstraffrättsliga reglerna.

Genom en nyligen genomförd utvidgning av tillämpningsområdet för 36 kap. 1 § BrB har reglerna om förverkande av utbyte m.m. gjorts generellt tillämpliga på specialstraffrättsliga brott, under förutsättning att dessa är av viss svårhetsgrad. Är det fråga om brott för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller mer skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, utbyte av brott och ersättning för kostnader i samband med brottet förverkas. Åtskilliga specialstraffrättsliga författningar innehåller bestämmelser om förverkande även för brott som inte förskyller så högt straff. Det gäller t.ex. vissa brott mot lagen (2000:1225) om straff för smuggling. Den ändrade lagstiftningen innebär att det numera är möjligt att besluta om förverkande vid ett stort antal specialstraffrättsliga brott (för en närmare redogörelse, se prop. 2004/05:135 s. 107 f.).

En motsvarande utvidgning gjordes i fråga om förverkande enligt 36 kap. 2 § BrB. Om det inte finns avvikande regler i specialförfattningen skall vad som sägs i den paragrafen om förverkande av hjälpmedel m.m. tillämpas på brott för vilka det är föreskrivet fängelse i mer än ett år.

4.1.4 Förfarandet vid förverkande

Förverkande på grund av brott sker genom en förverkandeförklaring som meddelas av domstol. När en förverkandefråga tas upp i samband med åtal för det brott som förverkandet grundar

sig på gäller sedvanliga regler för rättegången i brottmål för förfarandet.

Förverkande kan också beslutas i strafföreläggande. Bestämmelserna om detta finns i 48 kap. 2 § tredje stycket rättegångsbalken (RB). Strafföreläggande innebär att den misstänkte får godkänna ett föreläggande om visst bötesstraff (eller under vissa förutsättningar föreläggande om villkorlig dom, eventuellt i förening med böter). Är brottet förenat med förverkande eller annan särskild rättsverkan skall den misstänkte föreläggas även detta. Ett godkänt strafföreläggande gäller som en lagakraftvunnen dom.

Även vid föreläggande av ordningsbot kan förverkande ske. Föreläggande av ordningsbot får endast utfärdas för brott för vilket det inte är förskrivet strängare straff än penningböter (48 kap. 13 § RB). Riksåklagaren anger, i samråd med Rikspolisstyrelsen, för vilka brott ordningsbot får användas. Ordningsbot utfärdas av en polisman.¹ Föreläggande av ordningsbot förutsätter att den misstänkte inte förnekar gärningen (48 kap. 15 § RB). Det finns även vissa andra begränsningar.

Rör förverkandefrågan någon som inte är tilltalad för brott regleras förfarandet i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. Enligt huvudregeln prövas förverkandefrågan i dessa fall av allmän domstol efter särskild talan, varvid RB:s regler om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter skall tillämpas (2 §). Åklagare kan pröva en fråga om förverkande av sådan egendom som tagits i beslag, om det som skall förverkas inte uppgår till betydande belopp eller det finns andra skäl mot ett sådant förfarande (3 § första och andra styckena). Om värdet av det beslagtagna som skall förverkas uppgår till mindre än en tiondels basbelopp, eller om egendomen saknar saluvärde, får en polisman besluta om förverkande (3 § fjärde stycket). Detta förutsätter dock att det är uppenbart att förutsättningarna för förverkande är uppfyllda. Den som är missnöjd med en polismans eller en åklagares beslut om förverkande kan

¹ Även tjänstemän inom Tullverket och Kustbevakningen får utfärda ordningsbot. För dem gäller samma regler som för en polisman.

anmäla missnöje mot beslutet. Åklagaren kan inom en månad från missnöjesanmälan väcka talan vid domstol, som då slutligen avgör saken. Väcks inte sådan talan skall det beslutagna återlämnas.

4.2 Verkställighet av beslut om förverkande

Grundläggande bestämmelser om verkställighet av sådan särskild rättsverkan av brott som innefattar betalningsskyldighet, t.ex. *värdeförverkande*, finns i bötesverkställighetslagen (1979:189). Tillämpningsföreskrifter till lagen finns i bötesverkställighetsförordningen (1979:197).

Enligt 1 § bötesverkställighetslagen kan förverkande som innefattar betalningsskyldighet verkställas antingen genom uppbörd eller genom indrivning. Detta gäller dock inte om kvarstad på egendom till säkerställande av betalningsskyldigheten dessförinnan har beslutats. Beslutet om värdeförverkande är då verkställt i och med att det vinner laga kraft. Om uppbörd skall äga rum, sker det så snart domen har meddelats. Indrivning får däremot inte äga rum förrän domen har vunnit laga kraft. Den misstänkta personen får dock betala förskott på förverkande som innefattar betalningsskyldighet som kan komma att påföras honom eller henne.

Rikspolisstyrelsen är enligt 3 § bötesverkställighetsförordningen central uppbördsmyndighet och handhar uppbördsförfarandet. Domstolarna medverkar i uppbördsförfarandet genom att de upplyser om möjligheten till frivillig betalning och förser den som har ålagts ett värdeförverkande med ett inbetalningskort. Uppbörd sker enligt 4 § bötesverkställighetslagen genom att den dömde betalar frivilligt. Utgångspunkten är att verkställigheten i största möjliga utsträckning skall äga rum utan indrivning. Har flera ålagts att solidariskt betala förverkande får uppbörd inte ske (3 § bötesverkställighetslagen).

Om betalning inte äger rum frivilligt sker indrivning. Rikspolisstyrelsen ansöker om sådan åtgärd. Bestämmelserna om indrivning finns i lagen (1993:891) om indrivning av statliga ford-

ringar m.m. (indrivningslagen). Indrivningen handhas av Kronofogdemyndigheten. Indrivningslagen omfattar alla slags fordringar som handläggs i allmänna mål hos Kronofogdemyndigheten (se 1 § indrivningslagen, 1 kap. 6 § utsökningsbalken [UB] och 1 kap. 2 § utsökningsförordningen [1981:981]). Vid indrivning gäller UB:s regler om förfarandet vid verkställigheten, om vilken egendom som kan tas i anspråk till täckande av skulden och om möjligheterna att överklaga Kronofogdemyndighetens beslut.

Innan ett värdeförverkande lämnas för indrivning skall, enligt 3 § indrivningsförordningen (1993:1229), den dömda personen uppmanas att betala. Indrivning skall begäras senast två månader efter det att beloppet skulle ha betalats, men i vissa fall genast. Ansökan om indrivning görs enligt 5 § indrivningsförordningen hos Kronofogdemyndigheten. Indrivningen inleds med att Kronofogdemyndigheten uppmanar personen att betala. Finns det särskilda skäl att inte lämna en sådan uppmaning, t.ex. om det finns risk för att personen försvårar indrivningen genom att gömma undan egendom, behöver någon uppmaning inte lämnas.

I 6 § indrivningslagen åläggs Kronofogdemyndigheten att utreda den betalningsskyldiges ekonomiska förhållanden ingående. Hur omfattande denna utredning bör vara avgörs från fall till fall. Kronofogdemyndigheten får enligt 7 § bevilja uppskov med betalningen, bl.a. om det är nödvändigt med hänsyn till gäldenärens personliga förhållanden såsom vid sjukdom eller arbetslöshet. Ett uppskov kan också förenas med villkor om avbetalning av skulden. Uppskov skall ses som ett undantag från huvudprincipen att betalning skall göras genast och innebär att indrivningen avbryts under den tid som uppskovet gäller.

Kronofogdemyndigheten har möjlighet att ansöka om att en gäldenär försätts i konkurs samt om likvidation och företagsrekonstruktion (15 §). Om ytterligare indrivningsåtgärder framstår som utsiktslösa eller inte är försvarliga med hänsyn till kostnaderna och indrivning inte heller krävs från allmän synpunkt får Kronofogdemyndigheten avbryta indrivningen tills vidare (18 §). Indrivningen kan återupptas senare.

I 12 och 13 §§ bötesverkställighetslagen öppnas en möjlighet att lägga ned verkställigheten om särskilda skäl föranleder det. För ett sådant beslut, som fattas av Kronofogdemyndigheten, krävs att indrivningen skulle vara till synnerligt men för den dömde eller för någon som är beroende av honom eller henne för sin försörjning. Som exempel anges långvarig sjukdom av allvarigare slag eller fysiskt handikapp som försvårar personens inkomstmöjligheter och existens i övrigt. Det krävs också att det inte är påkallat från allmän synpunkt att indrivningen fortgår, och eftergift bör inte göras för någorlunda betydande belopp. Beslut om att lägga ned verkställigheten kan överklagas av åklagaren.

Det är inte möjligt att förvandla obetalda värdeförverkanden till fängelsestraff eller annan påföljd.

Egendom som blir föremål för *sakförverkande* har normalt tagits i beslag, varför det sällan blir aktuellt att anlita exekutionsväsendet för verkställighet av sakförverkande. Beslutet om förverkande av egendomen är då verkställt i och med att beslutet vinner laga kraft.

I de undantagsfall där den egendom som sakförverkas inte har tagits i beslag, eller där den beslagtagna egendomen har lämnats kvar i innehavarens vård med stöd av 27 kap. 10 § RB, skall verkställigheten av förverkandet ske enligt UB. Ansökan om verkställighet görs av polis- eller åklagarmyndigheten. Eftersom det, som nyss nämnts, är ovanligt att sakförverkande verkställs av exekutionsväsendet hänvisas till den redogörelse som finns i prop. 2004/05:55 s. 32 f. angående Kronofogdemyndighets medverkan vid sådan verkställighet.

Egendom som har förklarats förverkad och värdet av sådan egendom tillfaller enligt 36 kap. 17 § BrB staten, om inte annat är föreskrivet. I lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m. regleras hur egendomen skall tas om hand. Pengar skall redovisas till statsverket (10 §). Annan egendom skall säljas. Egendom som kan befaras komma till brottslig användning eller som det annars är olämpligt att sälja skall oskadliggöras (5 §). I fråga om alkoholhaltiga drycker som

påträffats i samband med trafikbrott och i vissa andra situationer finns det särskilda regler.

Rikspolisstyrelsen har rätt att utfärda föreskrifter om bl.a. polismyndigheternas hantering av förverkad egendom. Styrelsen har föreskrivit att egendom som tas i beslag, förverkas eller tas i förvar skall förtecknas och redovisas på särskilt sätt (RPSFS 2000:56, FAP 102-2). Pengar som förverkas skall sättas in på ett särskilt konto tillhörigt staten.

4.3 Åtgärder för att säkra verkställighet av förverkande

4.3.1 Allmänt om säkringsåtgärderna

Vissa straffprocessuella tvångsmedel är avsedda att kunna användas för att säkra framtida förverkande. Olika tvångsmedel skall tillämpas beroende på om det är ett sakförverkande eller ett värdeförverkande som skall säkras. För sakförverkande, dvs. förverkande av viss utpekad egendom, tillämpas reglerna om beslag och för värdeförverkande reglerna om kvarstad och förvar.

I internationella sammanhang används ibland begreppet frysning. Det motsvarar i svensk rätt vissa former av beslag och kvarstad (se avsnitt 4.3.5).

4.3.2 Beslag

Enligt 27 kap. 1 § RB får föremål som skäligen kan antas komma att förverkas på grund av brott tas i beslag. Beslag får riktas såväl mot den som är misstänkt för brottet som mot annan. Det finns inte något krav på att brottet skall ha viss straffskala. Beslag kan därför beslutas även vid bötesbrott. Beslag får emellertid beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Särskilda regler gäller för beslag av skriftliga handlingar (27 kap. 2 § RB) samt beslag av brev, tele-

gram och andra försändelser hos post- eller telebefordringsföretag (27 kap. 3 § RB).

4.3.3 Kvarstad

För att säkra värdeförverkande finns två andra tvångsmedel, förvar och kvarstad. Dessa regleras i 26 kap. RB. Förvar är en interimistisk åtgärd i avvaktan på domstols beslut angående kvarstad. Förvar behandlas i nästa avsnitt.

Förutsättningarna för kvarstad är för det första att det finns någon som är skäligen misstänkt för brottet. För det andra skall det finnas risk för att denne, genom att avvika eller undanskaffa egendom eller på annat sätt, undandrar sig att betala vad som kan komma att ådömas honom på grund av brottet i form av böter, värdet av förverkad egendom, företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande (26 kap. 1 § RB). Kostnaderna för utmätning skall därvid räknas in. Om dessa förutsättningar är uppfyllda får domstol besluta om kvarstad på så mycket av den misstänktes egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning. Kvarstad får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något motstående intresse.

En fråga om kvarstad initieras av åklagaren eller målsäganden. När åtal är väckt kan rätten på eget initiativ besluta om kvarstad (26 kap. 2 § andra stycket RB).

Rätten skall hålla kvarstadsförhandling så snart det kan ske. Det finns inte någon absolut frist för när en sådan förhandling skall hållas, utom i de fall där egendom tagits i förvar. Förhandling skall då hållas senast på fjärde dagen efter det att ansökan kom in till rätten (26 kap. 4 § andra stycket RB). Hålls huvudförhandling i målet inom en vecka behöver någon särskild kvarstadsförhandling inte hållas. I brådsökande fall kan rätten fatta ett interimistiskt beslut om kvarstad (26 kap. 2 § sista stycket RB).

Enligt ordalydelsen kan kvarstad endast riktas mot den som är skäligen misstänkt. Sådana anspråk för vilka kvarstad kan beviljas

kan emellertid i vissa fall riktas mot juridiska personer. Detta gäller t.ex. talan om företagsbot och talan mot näringsidkare om förverkande enligt 36 kap. 4 § BrB. I sådana fall anses kvarstad kunna riktas mot den juridiska personen (se NJA 1983 s. 570). Vad som sägs om den som är skäligen misstänkt och dennes egendom skall då i stället enligt Högsta domstolen gälla den mot vilken det skäligen kan antas finnas anspråk på förverkande och dennes egendom.

Ett beslut om kvarstad är enligt 30 kap. 12 § första stycket 3 RB omedelbart verkställbart. Sådana beslut verkställs av Kronofogdemyndigheten enligt bestämmelser i UB, som också reglerar verkan av kvarstad m.m. (se 16 kap. 14 §, 4 kap. 29 § andra stycket och 31 § samt 12 kap. 610 §§ UB). Kronofogdemyndigheten kan använda våld för att verkställa ett beslut om kvarstad (2 kap. 17 § UB).

När rätten avgör målet skall den pröva om beslutad kvarstad skall bestå. Rätten kan också i samband med domen besluta om kvarstad (26 kap. 6 § andra stycket RB). I de fall där kvarstaden är avsedd att säkra ett betalningsanspråk som är verkställbart utan hinder av att rättsens avgörande inte har vunnit laga kraft finns det normalt inget behov av att låta kvarstaden bestå. Beslut om förverkande är, som framgått tidigare, inte omedelbart verkställbara.

4.3.4 Förvar

Förvar, som är en tillfällig åtgärd, regleras i 26 kap. 3 § RB. Regleringen är mycket knapphändig.

För förvar gäller samma grundläggande förutsättningar som för kvarstad. Vad som har sagt angående kvarstad gäller därför i allt väsentligt också för förvar. Förvar får emellertid endast avse lös egendom. Beslut om förvar meddelas av åklagare, annan undersökningsledare eller, i brådska fall, av en polisman. I sistnämnda fall skall beslutet skyndsamt underställas undersökningsledaren eller åklagaren, som omedelbart skall pröva om egendomen skall förbli i förvar.

Har egendom tagits i förvar skall frågan om kvarstad underställas rättens prövning senast fem dagar därefter (26 kap 4 § RB). Det innebär att åklagare skall ta över ledningen av förundersökningen. Om fristen för att ansöka om kvarstad löper ut utan att någon sådan ansökan görs skall egendomen genast återställas.

Görs ansökan om kvarstad skall förhandling i kvarstadsfrågan hållas på sätt som har beskrivits i avsnitt 4.3.3.

Om rätten beslutar om kvarstad skall egendom som tagits i förvar kvarbli i förvar, om inte rätten bestämmer annat (26 kap. 4 § tredje stycket RB).

4.3.5 Frysningsbeslut

En ny typ av säkerhetsåtgärd, som i vissa fall kan användas för att säkerställa förverkande, har införts genom lagen (2005:500) om erkännande och verkställighet inom Europeiska unionen av frysningsbeslut (frysninglagen). Lagen, som bygger på ett rambeslut, trädde i kraft den 1 juli 2005.

Med svenskt frysningsbeslut avses dels beslut om kvarstad i brottmål i syfte att säkra värdeförverkande, dels beslut om beslag för att säkra antingen bevismaterial eller sakförverkande. En svensk åklagare kan, med stöd av 2 kap. 1 § lagen, besluta om beslag avseende bl.a. föremål som kan komma att förverkas och som kan antas komma att anträffas i en annan medlemsstat, trots att föremålet inte är tillgängligt vid beslagsbeslutet. Beslutet kan sedan översändas till den andra staten för erkännande och verkställighet. Ett beslut om kvarstad enligt 26 kap. RB, som avser värdet av förverkad egendom, kan också översändas för erkännande och verkställighet i en annan medlemsstat.

Ett frysningsbeslut som har fattats av behörig myndighet i en annan medlemsstat kan på motsvarande sätt översändas till Sverige för erkännande och verkställighet, om egendomen kan antas påträffas här.

När ett frysningsbeslut som avser kvarstad till säkrande av värdeförverkande skall verkställas får åklagaren ta lös egendom i

förvar till dess beslutet har verkställts (3 kap. 10 § lagen om erkännande och verkställighet av frysningsbeslut). I fråga om verkställigheten tillämpas reglerna om kvarstad i brottmål, vilket som framgått tidigare innebär att Kronofogdemyndigheten handhar verkställigheten.

5 Utvidgat förverkande

5.1 Allmänna utgångspunkter

Reglerna om förverkande har nyligen ändrats, varvid möjligheterna till förverkande har utvidgats i olika avseenden. Samtidigt bytte man terminologi i vissa specialstraffrättsliga författningar, så att man numera konsekvent talar om förverkande av utbyte av brott i stället för vinning av brott. Genom ändringarna har det bl.a. blivit möjligt att förverka egendom som har trätt i stället för utbyte av brott, avkastning av utbyte samt avkastning av det som trätt i stället för utbyte. I lagstiftningsärendet framhöll regeringen att förverkande av utbyte av brott utgör ett viktigt inslag i den brottsbekämpande verksamheten (prop. 2004/05:135 s. 71).

De nuvarande reglerna om förverkande bygger på att det skall finnas ett direkt samband mellan det som förverkas och ett konkret brott. Reglerna är därför inte tillräckliga för att Sverige skall uppfylla kraven i artikel 3 i förverkanderambeslutet. Rambeslutet förutsätter nämligen att det skall finnas en möjlighet att förverka inte bara egendom som kan knytas till det brott som lagöverträdaren döms för utan även egendom som kan knytas till personens "brottsliga verksamhet", s.k. utvidgat förverkande. Frågan om man skall införa en ny form av förverkande och hur ett sådant förverkandeinstitut skall utformas måste därför övervägas.

5.2 Tidigare förslag till regler om utvidgat förverkande

5.2.1 Huvuddragen i Förverkandeutredningens förslag

Förverkandeutredningen har i sitt betänkande (SOU 1999:147) konstaterat att de befintliga reglerna om förverkande av utbyte av brott i vissa avseenden är mindre effektiva och att detta till stor del kan hänföras till de utrednings- och bevisvårigheter som är förknippade med åklagarens skyldighet att bevisa sambandet mellan brott och utbyte. Utredningen ansåg därför det nödvändigt att skapa en helt ny form av reglering, om man vill åstadkomma en väsentlig förbättring av möjligheterna till förverkande av orättmätiga vinster.

Utredningen har föreslagit att reglerna om förverkande i 36 kap. BrB kompletteras med bestämmelser som innebär att man lättar på åklagarens bevisbörda i vissa fall. Denna reglering är en form av utvidgat förverkande. Den har framför allt haft den norska lagstiftningen (se avsnitt 5.4.3) som förebild. Förslaget innebär i korthet följande.

I 36 kap. BrB införs en ny paragraf, som reglerar utvidgat förverkande. Bestämmelsen innebär att en dom för vissa typer av brott utlöser möjlighet att förverka värdet av den dömdes egendom. De brott som kan utlösa förverkande är enligt förslaget grov oredlighet mot borgenärer och grovt bokföringsbrott samt andra brottsbalksbrott, som förutsätter skada för målsäganden och vinning för gärningsmannen, under förutsättning att det är föreskrivet fängelse i sex år eller mer för brottet. Endast fullbordade brott skall kunna utlösa förverkande. Den grundläggande förutsättningen för förverkande är att det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet. Utredningen har vidare föreslagit att en regel om utvidgat förverkande införs i den numera upphävda lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, skattebrottslagen (1971:79) och narkotikastrafflagen (1968:64). De brott i dessa lagar som skall kunna utlösa förverkande är enligt förslaget grov varusmuggling, grovt skattebrott, grovt nar-

kotikabrott, narkotikabrott och ringa sådant brott samt vårdslöshet med narkotika.

Utredningen har också föreslagit att utvidgat förverkande skall kunna riktas inte bara mot gärningsmannen utan även mot dennes anhöriga och mot juridiska personer som gärningsmannen eller dennes anhöriga har bestämmande inflytande över.

Enligt förslaget skall åklagaren genomföra en särskild ekonomisk utredning, som liknar en förundersökning. Denna skall sedan läggas till grund för yrkande om utvidgat förverkande. Talan om utvidgat förverkande skall enligt förslaget kunna föras såväl i brottmålet som i särskild ordning. Utredningen har vidare föreslagit särskilda regler för hur talan skall väckas, för handläggningen i domstol samt ändringar i fråga om vissa straffprocessuella tvångsmedel.

5.2.2 Remissutfallet

Vid remissbehandlingen ställde majoriteten av remissinstanserna sig positiva till att möjligheterna till förverkande utökas. Många av de positiva remissinstanserna hade emellertid olika synpunkter på hur det nya förverkandeinstrumentet borde utformas lagtekniskt. Det framfördes också kritik mot att utredningen inte hade redovisat några närmare överväganden i viktiga principfrågor.

Några remissinstanser avstyrkte förslaget om att det skall vara tillräckligt att åklagare gör sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet. *Sveriges advokatsamfund* ansåg att det finns en risk att en sådan lösning leder till en skyldighet för den enskilde att visa att han eller hon inte har ägnat sig åt brottslig verksamhet. *Svea hovrätt* ansåg att en sådan bevislättning medför avsevärda betänkligheter från rättssäkerhets- och integritetssynpunkt och menade att det bör ställas högre krav på utredningen. Även *Hovrätten för Västra Sverige*, *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Brottsförebyggande rådet* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* kritiserade förslaget i denna del och menade att beviskravet var alltför lågt ställt. Enligt *Juridiska fakul-*

tetsnämnden vid Lunds universitet skulle den nya förverkandeformen i praktiken ha samma karaktär som ett straff.

När det gällde frågan om vilka brott som skall kunna läggas till grund för förverkande hade flertalet av de remissinstanser som yttrade sig synpunkter på hur lagstiftningen borde utformas.

Svea hovrätt och *Hovrätten för Västra Sverige* pekade på svårigheter med den föreslagna gränsdragningen. Hovrätterna ansåg att det i stället bör ställas krav på att det förverkandeutlösande brottet har ett visst lägsta straffvärde samt att det görs antagligt att brottet ingår i en organiserad eller systematiskt bedriven brottslig verksamhet.

Hovrätten för Västra Sverige ifrågasatte också om inte samtliga förmögenhetsbrott, dvs. brott enligt 8–11 kap. brottsbalken, på vilka kan följa sex års fängelse eller mer i princip borde utgöra utgångspunkten för regler om utvidgat förverkande. Även *Eko-brottsmyndigheten* förespråkade en sådan avgränsning i fråga om förmögenhetsbrotten och hänvisade till att ett antal i sammanhanget angelägna brottstyper föll utanför den föreslagna regleringen. *Riksåklagaren* godtog förslaget att det för det förverkandeutlösande brottet skall vara föreskrivet fängelse i sex år eller mer men ansåg att regleringen bör omfatta flera brott. *Riksåklagaren* föreslog att regleringen skall ta sikte på brott som är av sådan karaktär att de kan ge betydande utbyte.

Även *Stockholms tingsrätt* hade synpunkter på vilka brott som skall kunna utlösa förverkande och menade att förslaget i den delen inte var konsekvent. Enligt tingsrätten finns det andra brottstyper än de av utredningen nämnda, exempelvis trolöshet mot huvudman, som ofta utgör inslag i omfattande ekonomisk brottslighet.

Ett antal remissinstanser, bland dem *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Justitiekanslern*, *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Sveriges domareförbund* ansåg att ringa narkotikabrott inte bör kunna utlösa förverkande. *Malmö tingsrätt* ifrågasatte också om grovt bokföringsbrott bör ingå bland de förverkandeutlösande brotten.

Enligt *Sveriges domareförbund* borde av tydlighetsskäl de brottsbalksbrott som skall kunna utlösa förverkande anges direkt i lagtexten.

Flera remissinstanser, bland dem *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Västra Sverige* och *Justitiekanslern*, framhöll att försök till brott också bör omfattas av reglerna om utvidgat förverkande. Ett par remissinstanser, däribland *Riksåklagaren*, ansåg dessutom att även stämpling och förberedelse till brott bör omfattas.

Några remissinstanser menade att det direkt av lagtexten bör framgå att medverkan till brott kan utgöra grund för förverkande.

Några remissinstanser, bland dem *Hovrätten för Västra Sverige* och *Domstolsverket*, ansåg att det bör övervägas om utvidgat förverkande skall kunna ha formen av sakförverkande.

Remissutfallet var således positivt beträffande den grundläggande frågan om man bör införa regler om utvidgat förverkande i svensk rätt, medan den lagtekniska lösningen ifrågasattes i olika avseenden.

De flesta av remissinstanserna yttrade sig inte närmare över utredningens förslag angående särskild ekonomisk utredning och ändrade regler om straffprocessuella tvångsmedel. *JO* ansåg att utredningsförfarandet i sin helhet bör regleras i en särskild lag, eftersom det kommer att tillämpas relativt sällan och den föreslagna regleringen innebär att RB:s bestämmelser kompliceras i onödan. *Svea hovrätt* framhöll att hovrätten inte kunde tillstyrka förslagen i denna del med hänsyn till det väsentliga integritetsintrång som utredningsförfarandet medför. *Malmö tingsrätt* ansåg att det borde ställas krav på skälig misstanke för att särskild ekonomisk utredning skall få inledas. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Malmö tingsrätt* ansåg båda att kraven för att få använda husrannsakan och kroppsvisitation var för lågt ställda. Flera remissinstanser framhöll det betänkliga i att särskild ekonomisk utredning, inkluderande straffprocessuella tvångsmedel, kan riktas mot anhöriga.

5.2.3 Slutsats

Utfallet av remissbehandlingen av Förverkandeutredningens förslag var sådant att det inte framstår som fruktbart att med enbart detta som grund lägga fram förslag till lagstiftning om utvidgat förverkande. Eftersom betänkandet lades fram innan rambeslutet utarbetades täcker det inte heller alla de frågor som måste beaktas vid genomförande av rambeslutet. Vissa av förslagen är dessutom föråldrade. Till detta kommer att det internationella samarbetet i rättsliga frågor har utvecklats kraftigt sedan utredningen lade fram sitt betänkande. En ny lagstiftning måste anpassas till detta. Slutsatsen är att det krävs helt nya överväganden om utformningen av en regel om utvidgat förverkande.

5.3 Rambeslutens bestämmelser om utvidgat förverkande

5.3.1 Förverkanderambeslutet

Förverkanderambeslutet förutsätter, som tidigare nämnts, att staterna skapar regler som möjliggör utvidgat förverkande, helt eller delvis.

Enligt *artikel 3 punkt 1* skall varje medlemsstat, som ett minimum, skapa möjlighet att helt eller delvis förverka egendom som tillhör en person som dömts för ett brott

- a) som begåtts inom ramen för en kriminell organisation¹ om brottet omfattas av något av nedan nämnda rambeslut
 - rambeslutet om förstärkning av skyddet mot förfalskning av euron²
 - rambeslutet om penningtvätt³

¹ Enligt definitionen i den gemensamma åtgärden 1998/733/RIF av den 21 december 1998. EGT L 351, 29.12.1998 s. 1.

² Rådets rambeslut 2000/383/RIF av den 29 maj 2000 om förstärkning av skyddet mot förfalskning i samband med införandet av euron genom straffrättsliga och andra påföljder. EGT L 140, 14.6.2000, s. 1.

³ Rådets rambeslut 2001/500/RIF av den 26 juni 2001 om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel till och vinning av brott. EGT L 182, 5.7.2001, s. 1.

- rambeslutet om bekämpande av människohandel⁴
 - rambeslutet om förhindrande av hjälp till olaglig inresa, transitering och vistelse⁵
 - rambeslutet om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi⁶
 - rambeslutet om minimibestämmelser för brottsrekvisit och påföljder för olaglig narkotikahandel⁷ samt
- b) som omfattas av rambeslutet om bekämpande av terrorism,⁸ under förutsättning att brottet har en viss lägsta straffskala (längsta frihetsberövande om minst fem till tio år, utom för penningtvätt där längsta frihetsberövande skall vara minst fyra år).

Brott enligt både a och b skall dessutom vara av sådan karaktär att brottet kan ge ekonomisk vinst.

Enligt *punkt 2* skall det åtminstone vara möjligt att förverka egendom enligt något av de tre följande alternativen:

- a) om en nationell domstol är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från den dömda personens brottsliga verksamhet under en viss period som föregick domen för ett brott enligt punkt 1 eller
- b) om en nationell domstol är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från liknande brottslighet av den dömda personen under en viss period som föregick domen för ett brott enligt punkt 1 eller
- c) om det är fastställt att värdet av egendomen inte står i proportion till den dömda personens lagligen förvärvade inkomst och en nationell domstol är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från den dömda personens brottsliga verksamhet.

⁴ Rådets rambeslut 2002/629/RIF av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel. EGT L 203, 1.8.2002, s. 1.

⁵ Rådets rambeslut 2002/946/RIF av den 28 november 2002 om förstärkning av den straffrättsliga ramen för att förhindra hjälp till olaglig inresa, transitering och vistelse. EGT L 328, 5.12.2002, s. 1.

⁶ Rådets rambeslut 2004/68/RIF av den 22 december 2003 om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi. EUT L 13, 20.1.2004, s. 44.

⁷ Rådets rambeslut 2004/757/RIF av den 25 oktober 2004 om minimibestämmelser för brottsrekvisit och påföljder för olaglig narkotikahandel. EUT L 335, 11.11.2004, s. 8.

⁸ Rådets rambeslut 2004/475/RIF av den 13 juni 2002 om bekämpande av terrorism. EGT L 164, 22.6.2002, s. 3.

Det står medlemsstaterna fritt att välja vilken av dessa modeller som passar bäst.

Enligt *punkt 3*, som är fakultativ, får medlemsstaterna dessutom överväga att anta regler som gör det möjligt att helt eller delvis förverka egendom som har förvärvats av den dömda personens närmaste och egendom som har förts över till en juridisk person som den dömda – ensam eller tillsammans med sina närmaste – har ett avgörande inflytande över.

Enligt *punkt 4* får staterna tillämpa andra förfaranden än straffrättsliga för att ta ifrån gärningsmannen egendomen i fråga.

I *artikel 4* föreskrivs att medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att de som berörs av åtgärder enligt artikel 3 har tillgång till effektiva rättsmedel för att skydda sina rättigheter.

Rambeslutet ålägger således medlemsstaterna att ha regler om utvidgat förverkande, men ger dem vida ramar att bestämma hur förverkandefrågorna skall regleras närmare.

5.3.2 Rambeslutet om ömsesidigt erkännande och verkställighet av förverkandebeslut

Reglerna om vägransgrunder i rambeslutet om tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande och verkställighet på beslut om förverkande har, som tidigare nämnts, utformats för att kunna fungera i förhållande till den lösning som den enskilda medlemsstaten har valt vid genomförandet i den nationella lagstiftningen av artikel 3 i förverkanderambeslutet.

I artikel 8 i rambeslutet om ömsesidigt erkännande anges en rad olika skäl för att vägra erkännande eller verkställighet, vad som brukar kallas vägransgrunder. Det är fråga om allt från fel som innebär att de formella förutsättningarna för erkännande och verkställighet inte är uppfyllda, till särskilda omständigheter som gör det omöjligt enligt den verkställande statens lagstiftning att verkställa beslutet.

Det finns en särskild vägransgrund som knyter an till den verkställande statens genomförande av artikeln om utvidgat för-

verkande i förverkanderambeslutet. Om det beslut om förverkande som begärs verkställt faller utanför räckvidden av det alternativ som den verkställande staten har antagit enligt artikel 3 punkt 2 i förverkanderambeslutet skall den verkställande staten verkställa beslutet om förverkande åtminstone i den omfattning som föreskrivs i liknande fall enligt den nationella lagstiftningen (*artikel 8 punkt 3* i rambeslutet om ömsesidigt erkännande) men kan vägra att gå utöver detta.

Är det fråga om ett beslut om utvidgat förverkande som bygger på annan nationell lagstiftning än den som genomför bestämmelserna om utvidgat förverkande enligt förverkanderambeslutet har den verkställande staten alltid möjlighet att med stöd av *artikel 8 punkt 2 g* vägra verkställa beslutet.

Båda dessa vägransgrunder är fakultativa.

5.4 Regleringen i de andra nordiska länderna

5.4.1 Danmark

Danmark, som har regler om vanligt förverkande som i stora delar liknar de svenska reglerna, införde en bestämmelse om utvidgat förverkande år 1997. Den utgjorde ett viktigt led i ny lagstiftning mot organiserad brottslighet och s.k. mc-kriminalitet. Enligt 76 a § straffeloven kan egendom förverkas helt eller delvis om den tillhör en person som befins vara skyldig till en straffbar handling när gärningen

- är av sådan karaktär att den kan ge betydande utbyte och
- kan bestraffas med fängelse i sex år eller mer eller är en överträdelse av narkotikalagstiftningen.

Utvidgat förverkande kan användas bl.a. vid grova förmögensbrott, grova smugglingsbrott och grova skattebrott. Regeln om utvidgat förverkande ändrades år 2003 i syfte att vidga tillämpningsområdet.

Om kraven för utvidgat förverkande är uppfyllda kan egendom också helt eller delvis förverkas hos den tilltalades make eller sambo. Detta gäller dock inte om egendomen förvärvats

mer än fem år före det förverkandeutlösande brottet eller om äktenskapet eller samboförhållandet inte bestod när egendomen förvärvades.

Vidare kan egendom som överförs till en juridisk person, som den tilltalade ensam eller tillsammans med sina närmaste har bestämmande inflytande över, förverkas. Förutsättningarna är desamma som för förverkande hos make eller sambo.

Utvidgat förverkande får inte ske om den tilltalade gör sannolikt att egendomen har förvärvats på lagligt sätt eller med lagligt förvärvade medel.

I stället för egendomen kan värdet av den helt eller delvis förverkas.

Enligt förarbetena innehåller regeln två huvudelement. Det ena är att det är möjligt att förverka utbyte av icke identifierad kriminalitet. Det andra är att den dömda åläggs att göra sannolikt att hans tillgångar inte härrör från kriminalitet, om han inte kan ge en rimlig förklaring till hur han kommit åt tillgångarna. Det är alltså fråga om en omvänd bevisbörda.⁹ Det behöver enligt förarbetena inte finnas något samband mellan det som förverkas och det begångna brottet.

Det framhålls i förarbetena att regeln om utvidgat förverkande tar sikte på personer som lever av eller har betydande intäkter från kriminalitet. I förarbetena påpekas också att förverkande inte är obligatoriskt och att möjligheterna till förverkande förutsätts komma att användas beträffande större penningbelopp. I fråga om likvida tillgångar anges som ett riktmärke att mindre värden än omkring 50 000 kr inte bör förverkas. Beträffande andra tillgångar som fast egendom och bilar bör minimigränsen vara högre. Där är tanken att förverkande i första hand skall träffa tillgångar av lyxkaraktär.

Som exempel på när bestämmelsen kan användas anges i förarbetena till den senaste ändringen innehav av stora mängder narkotika i försäljningssyfte, där brottet bestraffas enligt den

⁹ Den omvända bevisbördan har kritiserats av Per Ole Tråskman i en artikel med titeln "Omvänt eller bakvänt? Om konststycket att lägga bevisbördan på den tilltalade, utan att det kommer bak på människorättigheterna". Tidskrift för Nordisk Kriminalvetenskap 1998 s. 352.

särskilda narkotikalagstiftningen och inte enligt strafflagen.¹⁰ Personer som döms för grovt skattebrott eller grov smuggling kan enligt förarbetena bli föremål för utvidgat förverkande om de – sedan utbytet av det konkreta brottet har förverkats – innehar betydande tillgångar som, med hänsyn tagen till gärningsmannens lagliga inkomster, det är osannolikt att denne förvärvat på lagligt sätt.

Enligt uppgift används utvidgat förverkande främst vid narkotikabrottslighet. Någon statistik som belyser tillämpningen av utvidgat förverkande finns inte.

5.4.2 Finland

I finsk lagstiftning, som har regler om vanligt förverkande som påminner om de svenska, infördes år 2001 en bestämmelse om utvidgat förverkande av vinning. Bestämmelsen finns i 10 kap. 3 § strafflagen. Utvidgat förverkande innebär att egendom helt eller delvis kan förverkas

1. hos den som har gjort sig skyldig till brott som kan bestraffas med fängelse i minst fyra år eller straffbart försök till sådant brott eller till brott som avses i 32 kap. 1 § (häleri) eller 6 § (penningtvätt), 46 kap. 4 § (smuggling), 50 kap. 1 § (narkotikabrott) eller 4 § (främjande av narkotikabrott) strafflagen eller till brott enligt 82 § alkohollagen (smuggling av alkoholhaltigt ämne) samt

2. hos den som varit delaktig i sådant brott som nyss har sagts och hos den på vars vägnar eller till vars förmån brottet har begåtts,

om brottet är av sådan art att det kan medföra avsevärd ekonomisk vinning och om det finns skäl att anta att egendomen helt eller delvis har sitt ursprung i brottslig verksamhet, som inte kan anses obetydlig.

Vidare kan utvidgat förverkande ske hos närstående till den som döms för ett brott som kan utlösa utvidgat förverkande

¹⁰ Detta gäller t.ex. stora mängder hasch (upp till ca 10 kg).

samt hos en enskild näringsidkare eller bolag eller annan sammanslutning eller en stiftelse som står i sådant förhållande till den dömda eller någon närstående till denne att återvinning i konkurs kan aktualiseras. En förutsättning för förverkande är att egendomen har förts över till en sådan fysisk eller juridisk person i syfte att undgå förverkande eller skadeståndsskyldighet. Förverkande får inte äga rum om egendomen har förts över mer än fem år innan det förverkandegrundande brottet begicks.

För att egendomen skall kunna förverkas skall brottet alltså kunna medföra avsevärd ekonomisk vinning. I förarbetena har den nedre gränsen för avsevärd ekonomisk vinning angetts vara flera tiotusentals mark.

Högsta domstolen har nyligen meddelat besvärstillstånd¹¹ i ett mål som rör frågan om hur omfattande den brottsliga verksamheten skall vara för att utvidgat förverkande skall kunna utdömas. Omständigheterna i fallet är i korthet följande. Den tilltalade dömdes för grovt narkotikabrott bestående i innehav av en stor mängd narkotika. Det gick inte att styrka försäljning, men tingsrätten beslutade att drygt 4 000 euro, som påträffats hemma hos den tilltalade, skulle förverkas i form av utvidgat förverkande. Hovrätten ansåg att den brottsliga verksamheten inte hade varit betydande och upphävde därför förordnandet om utvidgat förverkande.

Enligt uppgift tillämpas regeln om utvidgat förverkande endast i ett fåtal fall per år, vanligen vid narkotikabrott.

5.4.3 Norge

I Norge, som har regler om vanligt förverkande som i stora drag motsvarar de svenska reglerna, infördes den 1 juli 1999 en bestämmelse om utvidgat förverkande i 34 a § straffeloven. Utvidgat förverkande kan beslutas när gärningsmannen befinns skyldig till en straffbar handling av sådant slag att den kan ge betydande utbyte och han har begått

¹¹ Motsvarar prövningstillstånd.

– en eller flera straffbara handlingar som tillsammans kan ge en påföljd om fängelse i sex år eller mer, eller försök därtill, eller
– minst en straffbar handling som kan medföra fängelse i två år eller mer, eller försök därtill, och gärningsmannen under de fem åren närmast före brottet har straffats för en handling som kan ge betydande utbyte.

Förhöjt straff för det förverkandegrundande brottet på grund av återfall i brott skall inte beaktas.

Enligt förarbetena skall betydande utbyte anses motsvara minst 75 000 kronor, men i rättspraxis har det krävs högre belopp efter ett avgörande i Högsteret. I förarbetena till den nya strafflagen jämföras i princip betydande utbyte med gränsen mellan grova och enkla förmögenhetsbrott.

I motsats till förverkande av utbyte, som är obligatoriskt, är utvidgat förverkande fakultativt. I första hand skall utvidgat förverkande ske genom sakförverkande, men i andra hand kan värdeförverkande ske.

Vid utvidgat förverkande kan all egendom som tillhör gärningsmannen förverkas, om han inte gör sannolikt att egendomen har förvärvats på lagligt sätt. Det behöver inte finnas något samband mellan det som förverkas och brottsligheten. Bestämmelsen är avsedd att i första hand träffa personer med kriminell livsstil.

Bevisbördan är omvänd. Det räcker att sannolikheten för lagligt förvärv väger över något, dvs. sannolikheten skall vara 50 procent eller mer. Kraven på den tilltalade är emellertid stränga. Han kan normalt inte göra gällande att just den egendom som begärs förverkad är förvärvad med lagliga medel, om inte dessa klart överstiger vad som har krävts för hans egen och hans familjs försörjning. Först om de lagliga inkomsterna med råge överstiger vad som krävts för detta har den tilltalade möjlighet att få framgång med en invändning om att viss egendom är lagligt åtkommen.

Om gärningsmannens egendom kan förverkas med stöd av den nu aktuella bestämmelsen kan också egendom som tillhör

gärningsmannens nuvarande eller tidigare make förverkas, utom i fall där

- egendomen har förvärvats före äktenskapet eller efter det att äktenskapet upplösts,
- egendomen har förvärvats minst fem år före den straffbara handling som utgör grund för förverkandet, eller
- gärningsmannen gör sannolikt att egendomen har förvärvats på annat sätt än genom brott begånget av honom.

Vad som har sagts om äkta makar gäller även den som sammanlever med gärningsmannen under äktenskapsliknande förhållanden.

Förverkande riktat mot närstående eller mot juridiska personer kan endast ha formen av värdeförverkande.

Regeln om utvidgat förverkande i 34 a § straffeloven har i allt väsentligt oförändrad förts över till 68 § i den nya strafflagen. Lagen har beslutats av Stortinget den 20 maj 2005 men ännu inte trätt i kraft.

Samtidigt som regeln om utvidgat förverkande tillskapades infördes en ny regel i processlagstiftningen. Enligt 51 § andra stycket straffeprocessloven hindrar det förhållandet att straff har utdömts för visst brott inte att det senare mot den dömda väcks talan om ett på samma brott grundat förverkande, förutsatt att något sådant yrkande inte blev föremål för rättens prövning i brottmålet. Detta överensstämmer med vad som tidigare ansågs gälla enligt praxis. Vidare föreskrivs att ett i brottmålet prövat sakförverkande knutet direkt till den straffbara gärningen inte hindrar att det senare framställs yrkande om ytterligare förverkande. Det sistnämnda innebar en utvidgning i förhållande till gällande rätt. Denna utvidgning har ifrågasatts. Det har hävdats att den står i direkt strid med principen om *ne bis in idem*,¹² men denna uppfattning är inte oomstridd.¹³

Vid en analys av hur de ändrade reglerna om förverkande har tillämpats har konstaterats att möjligheterna att i större utsträckning förverka dömdas tillgångar ännu inte har fått något

¹² Johannes Andenes i *Rettssteori og rettsliv*, Festskrift til Carsten Smith, s. 27 f.

¹³ Se Anne-Mette Dyrnes, *Inndragning. Hva må gøres?* s. 134.

större genomslag i praxis.¹⁴ Någon särskild statistik över utvidgat förverkande finns enligt uppgift inte.

5.5 Europakonventionens förbud mot dubbelstraffning

Bedömning: Europakonventionens förbud mot dubbelstraffning hindrar inte en regel om utvidgat förverkande.

5.5.1 Allmänt om principen "ne bis in idem"

Att en person inte får lagföras för eller straffas för samma gärning mer än en gång (principen om ne bis in idem) är en grundläggande princip inom straffprocessrätten. Den kommer till uttryck genom reglerna om rättskraft i 30 kap. 9 § RB. Det är samtidigt en så viktig rättsstatlig princip att den räknas upp bland de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna bl.a. i 1966 års FN-konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. Den återfinns också i artikel 4 punkt 1 i det sjunde tilläggsprotokollet till Europakonventionen, som numera är gällande svensk rätt.

Bestämmelsen i tilläggsprotokollet har, såvitt nu är av intresse, följande lydelse: *Ingen får lagföras eller straffas på nytt i en brottmålsrättegång i samma stat för ett brott för vilket han redan blivit slutligt frikänd eller dömd i enlighet med lagen och rättegångsordningen i denna stat.*

Artikel 4 punkt 1 i sjunde tilläggsprotokollet avser endast den situationen att någon lagförs två gånger för samma brott. Den innebär inte något förbud mot att någon vid olika tillfällen lagförs inför skilda domstolar med anledning av samma gärning om den innefattar två brott. Den hindrar inte heller att samma objektiva omständigheter läggs till grund för prövning i olika förfaranden som skiljer sig åt i fråga om rekvisit, t.ex. ett förfarande där det krävs uppsåt och ett annat förfarande där det endast

¹⁴ Anne-Mette Dyrnes, a.a. s. 17 f.

krävs viss grad av oaktsamhet. Domstolarna skall i varje enskilt fall avgöra om ett visst handlande avser flera olika brott eller om brotten har väsentligen samma rekvisit. Med brott avses här, liksom i konventionen, "criminal charge" vilket är ett autonomt begrepp och inte detsamma som gärningar som definieras som brott enligt nationell rätt.¹⁵ Här kan inflikas att Europadomstolen i två avgöranden den 23 juli 2002 funnit att det svenska skattetillägget utgör en anklagelse för brott (Västberga Taxi AB och Vulic mot Sverige och Janosevic mot Sverige).

Tillämpningen av förbudet mot dubbelbestraffning har under senare år aktualiserats i flera fall i Högsta domstolen (NJA 2000 s. 622, 2004 s. 510 och 840 I-II) respektive Regeringsrätten (se RÅ 2002 ref. 79). Tre av de ovan angivna fallen rör frågan om beslut om skattetillägg hindrar straffrättslig prövning av åtal för skattebedrägeri och ett fall gäller frågan om åtal för skattebedrägeri hindrar att skattetillägg kvarstår. De återstående två fallen rör frågan om beslut om miljöstraffavgift utgör hinder mot senare prövning av åtal för samma gärning. I samtliga fall konstaterades att det inte var fråga om dubbelbestraffning.

I NJA 2000 s. 622 pekade Högsta domstolen på att rättskraften enligt tilläggsprotokollet avser ett visst brott och inte en viss gärning. Härigenom lämnas enligt domstolen ett visst utrymme för att samma gärning kan leda till flera olika reaktioner.

Det är också viktigt att framhålla att den inbördes ordningen mellan två rättsliga förfaranden saknar betydelse för tillämpningen av förbudet mot dubbelbestraffning (se Europadomstolens avgörande den 29 maj 2001 i målet Franz Fischer mot Österrike).

5.5.2 Utländska domars betydelse

Att frågan om ansvar för en viss gärning redan har prövats av utländsk domstol medförde tidigare i princip ingen inskränkning i den svenska straffrättsliga behörigheten. En utländsk brottmåls-

¹⁵ Visserligen används termen "criminal proceedings" i den engelska texten, men i doktrinen har detta ansetts betyda detsamma som termen "criminal charge".

dom hade då endast den rättsverkan att det krävdes särskilt förordnande för åtal här i landet. Numera gäller emellertid principen om "ne bis in idem" i stor utsträckning också utländska brottmålsdomar. Detta regleras i 2 kap. 5 a § BrB, som tillkom när Sverige tillträdde brottmålsdomskonventionen. En person får enligt huvudregeln inte lagföras i Sverige för en gärning som prövats genom lagakraftvunnen dom i en annan stat, om brottet har begåtts i den staten eller i en stat som har tillträtt någon av de konventioner som anges i paragrafen. Det spelar ingen roll om domen varit friande eller fällande. Från huvudregeln gäller ett antal undantag. Av dessa är de två i detta sammanhang viktigaste undantagen att en utländsk dom inte har någon res judicata-verkan om brottet har begåtts i Sverige eller om det har begåtts utomlands mot ett svenskt intresse.¹⁶

I de fall där Sverige övertar verkställigheten av en utländsk påföljd utgör detta inget hinder mot lagföring i Sverige, se 29 § lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., 38 § lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom och 28 § lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

5.5.3 Särskilt om förverkande

Det är framför allt två saker som är av vikt när man bedömer hur förbudet mot dubbelbestraffning skall tolkas i förhållande till en regel om utvidgat förverkande. Den ena är om förverkande är att anse som "criminal charge" i konventionens mening. Europadomstolen har i två domar prövat engelska regler som kan sägas vara en form av utvidgat förverkande. I det ena fallet fann domstolen att artikel 6 var tillämplig (fallet Phillips mot Storbritannien, som redovisas närmare nedan). I det andra fallet var det fråga om förbudet mot retroaktiv strafflagstiftning i artikel 7 var tillämpligt på beslutet om förverkande (fallet Welch mot Stor-

¹⁶ För en närmare redogörelse, se SOU 2002:98 s. 104 f.

britannien; fallet redovisas närmare i avsnitt 7.3.2). Domstolen ansåg inte i något av fallen att förverkandet uppfyllde kravet på "criminal charge". Däremot var förfarandet att jämställa med fastställande av straff.

Den andra viktiga frågan är om det strider mot förbudet mot dubbelbestraffning att besluta om förverkande på grundval av en tidigare meddelad dom i brottmål. Europadomstolen har prövat flera mål där frågan om förverkande avgjorts i ett senare förfarande, varav de två nyss nämnda är de viktigaste. Ett förfarande i två steg har inte ansetts stå i strid med konventionen. Målen i fråga ger däremot inte något direkt svar angående hur förbudet mot dubbelbestraffning skall tolkas. De är ändå av visst intresse eftersom de belyser domstolens syn på förverkande.

I fallet Phillips mot Storbritannien, som avgjordes den 12 december 2001, prövade domstolen ett beslut enligt den engelska lagstiftningen om utvidgat förverkande i Drug Trafficking Act 1994. I korthet innebär denna lagstiftning att en domstol kan meddela beslut om förverkande av utbyte av narkotikabrott. Förverkandet skall motsvara ett belopp som domstolen uppskattar utgör den dömdes vinst, men kan sättas lägre. När det gäller frågan om den dömden har haft ekonomiskt utbyte av narkotikabrott skall domstolen utgå från antagandet att all egendom som den dömden ägde vid domen, eller mottagit under en period om sex år innan rättegången inleddes, utgjort ersättning för narkotika. Likaså skall utgifter som den dömden har ådragit sig under samma tid anses ha betalats med inkomster från narkotikabrott. Det är således fråga om en lagfäst presumtion. Presumtionen kan brytas av den tilltalade, om denne visar att antagandet är felaktigt eller att det finns avsevärd risk för ett orättfärdigt resultat om presumtionen tillämpas. Den bevisbörda som tillämpas är samma som i tvistemål.

Domstolen prövade om förverkandebeslutet föll under artikel 6 punkt 1 om fair hearing (vilket domstolen fann att det gjorde) och om oskuldpresumtionen i artikel 6 punkt 2 var tillämplig (vilket domstolen fann att den inte var). Frågan om regleringen stod i strid med förbudet mot dubbelbestraffning i tilläggspro-

tokollet kom däremot inte upp till prövning, eftersom det inte gjordes gällande någon kränkning av den bestämmelsen.

Beträffande fallet Welch mot Storbritannien hänvisas till redogörelsen i avsnitt 7.3.2.

Ett annat fall som bör nämnas är Göktan mot Frankrike, som avgjordes den 2 juli 2002. Målet avsåg en person som år 1991 dömdes för narkotikabrott till *dels* fem års fängelse, *dels* att betala 1 070 000 franska franc i stället för förverkande, *dels* tullböter om 400 000 franska franc. Ett särskilt domstolsbeslut, som innebar att båda beloppen kunde omvandlas till fängelse om de inte betalades, utfärdades. Senare samma år ansökte åklagaren om omvandling av hela summan, 1 470 000 franska franc, till två års fängelse. Detta blev också domstolens beslut. Göktan överklagade men återkallade senare sin talan. När Göktan år 1994 hade avtjänat sitt femåriga straff frigavs han inte, utan beordrades i stället att avtjäna det tvååriga omvandlingsstraffet. Göktan gjorde gällande att detta innebar att han fick avtjäna två fängelsestraff för samma brott, vilket stred mot förbudet mot dubbelbestraffning i artikel 4 i sjunde tilläggsprotokollet. Europadomstolen fann att beslutet att omvandla betalningsskyldigheten till fängelse innebar ett straff. Samma domstol dömde således Göktan till två olika straff, men det var enligt Europadomstolen fråga om två olika brott (liksom i fallet Oliveira mot Schweiz). Det förelåg således ingen kränkning av artikel 4.

Slutsatsen av avgörandena är att Europakonventionen måste beaktas vid utformningen av regler om utvidgat förverkande, men att det kan ifrågasättas om förbudet mot dubbelbestraffning över huvud taget är tillämpligt och att det i varje fall inte utgör något hinder, om regeln utformas på rätt sätt. En annan slutsats är att eftersom artikel 6 ansetts tillämplig måste regleringen ta hänsyn till de krav som ställs i fråga om ”fair hearing”.

5.6 Behovet av nya regler om förverkande

Bedömning: Det finns ett stort behov av verkningfulla regler om utvidgat förverkande, men frågan om hur man praktiskt skall säkra ekonomiska tillgångar måste också komma i fokus.

Möjligheterna till ekonomisk vinning utgör en av de främsta drivkrafterna bakom många brott. Detta gäller framför allt grövre och organiserad brottslighet. Inom svensk rätt har det länge ansetts att det av kriminalpolitiska skäl är viktigt att den som begår brott inte gör sig orättmätig vinst av sin brottslighet. Reglerna om förverkande och om ekonomiska sanktioner som företagsbot är avsedda att motverka detta.

Utvecklingen av brottsligheten har gjort att det med tiden blivit allt viktigare att kunna beröva gärningsmannen hans vinning. Möjligheterna till förverkande har därför successivt utvidgats under senare år, senast den 1 juli 2005. Riksdagen har också nyligen antagit ändringar i reglerna om företagsbot. Syftet med ändringarna är bl.a. att förstärka ekonomiska sanktioners roll i brottsbekämpningen (prop. 2005/06:59 s. 18 f.).

Frågan är om de lagändringar som har vidtagits, tillsammans med de ändringar som är nödvändiga för att uppfylla rambeslutets krav på regler om utvidgat förverkande, i princip fyller behovet av regler om indragning av orättmätiga vinster från brottslingar eller om det finns andra behov av förändringar, med tanke på den tid som förflutit sedan Förverkandeutredningen lade fram sina förslag år 1999.

De omfattande ändringarna i reglerna om förverkande som trädde i kraft den 1 juli 2005 innebär en stor förbättring, främst genom att reglerna harmoniserats och att förverkande även kan avse sådant som trätt i ställe för det ursprungliga utbytet av brottet samt avkastningen av utbytet. Ändringarna utgör således ett viktigt steg på vägen mot effektivare möjligheter till förverkande.

Med tanke på hur brottsligheten har utvecklats och internationaliserats är det inte tillräckligt med detta. Vad som är viktigt i detta sammanhang är att den kvalificerade brottsligheten i allt

större utsträckning bedrivs i organiserade former och att den ofta styrs av ekonomiska motiv. Det är av stor praktisk och principiell betydelse att kunna stävja grov och organiserad brottslighet genom att undanröja, eller åtminstone begränsa, möjligheterna till ekonomisk vinning. Det är också angeläget att i största möjliga utsträckning förhindra att vinster från tidigare brott används för att finansiera nya brott. För allmänhetens rättskänsla är det psykologiskt viktigt att vinsterna av brottslig verksamhet angrips. Behovet av effektiva och lättillämpade regler om förverkande är således stort.

Verkningsfulla nationella regler om förverkande och verkställighet av förverkande är dessutom en förutsättning för ett gott internationellt samarbete i sådana frågor. Det internationella samarbetet koncentreras i allt större utsträckning på att inte bara lagföra brott utan också eliminera vinsterna av brott. Den ökade internationaliseringen innebär att det är betydligt enklare att flytta pengar mellan olika länder. Man kan därför förutse att frågan om verkställighet av förverkandebeslut i andra länder kommer att få allt större betydelse. Detta gäller både för svenska myndigheter, som behöver hjälp med att säkerställa utländska tillgångar, och för utländska myndigheter, som behöver motsvarande hjälp i Sverige.

För att få ett effektivt system kan man emellertid inte bara se på reglerna om förverkande. Hittills har fokus legat på vad som kan förverkas. Däremot har frågan om hur man praktiskt skall förfara så att brottslingar faktiskt berövas egendom som har brottsligt ursprung, t.ex. bättre möjligheter att säkra framtida beslut om förverkande, kommit i skymundan i diskussionen om effektivare förverkande. Ett förverkandebeslut som inte omsätts i verklighet, utan enbart blir ett slag i luften, kan ge motsatt effekt mot vad som varit avsett. Möjligheterna att säkra verkställigheten är av central betydelse för att förverkande skall vara ett effektivt medel i kampen mot organiserad brottslighet. Denna fråga behandlas vidare i avsnitt 6.

5.7 Hur bör regleringen av utvidgat förverkande utformas?

5.7.1 Den allmänna inriktningen

Förslag: Egendom som härrör från brottslig verksamhet skall kunna förklaras förverkad även om den inte kan hänföras till ett visst konkret brott (utvidgat förverkande). Av de tre modeller som anvisas bör rambeslutet genomföras enligt artikel 3 punkten 2 a, dvs. enligt modell ett. Det innebär att egendom som härrör från brottslig verksamhet skall kunna förverkas oavsett vad det är för typ av brottslighet. Möjligheten att gå utöver minimikraven i rambeslutet bör utnyttjas, för att på bästa sätt anpassa modellen till svensk lagstiftning.

Allmänna utgångspunkter

Beslut om förverkande utgör ett ingrepp i äganderätten, eftersom det innebär att den mot vilken förverkandet riktas berövas rätten till det som förverkas. Regler om förverkande strider inte i sig mot artikel 1 i första tilläggsprotokollet till Europakonventionen, som tillerkänner medborgarna skydd för egendom. Skyddet kan nämligen inskränkas i det allmännas intresse och under förutsättningar som anges i lag. Däremot måste en regel om utvidgat förverkande, i likhet med befintliga förverkanderegler, naturligtvis utformas med beaktande av nämnda artikel.

Tanken bakom rambeslutets artikel om utvidgat förverkande är framför allt att komma åt de ekonomiska vinsterna vid organiserad brottslighet. I artikeln anges – genom hänvisning till andra rambeslut – vissa typer av brott där utvidgat förverkande är obligatoriskt, under förutsättning att brottet har viss lägsta straffskala. Rambeslutet hindrar inte mer långtgående nationella regler.

Rambeslutets artikel om utvidgat förverkande bygger på antagandet att om en person döms för ett allvarligt brott som syftar till att ge vinst utgör detta ofta bara en del av den kriminalitet

som den dömden gjort sig skyldig till. Vinsten från det åtalade brottet kan angripas med sedvanliga regler om förverkande. Utvidgat förverkande har till syfte att eliminera vinsten från annan kriminalitet. Man kan också uttrycka det så att den bevisade brottsligheten skapar en presumtion för att gärningsmannen gjort sig skyldig till annan vinstbringande brottslig verksamhet och att utvidgat förverkande tar sikte på den sistnämnda.

Utgångspunkten när man tar ställning till hur regler om utvidgat förverkande bör utformas är att Sverige genom förverkanderambeslutet är förpliktat att i viss utsträckning ha sådana regler. Det är således inte en fråga om man överhuvudtaget bör införa regler om utvidgat förverkande i svensk rätt utan om vilken räckvidd och utformning de bör ha.

Som framgått av avsnitt 5.3.1 skall utvidgat förverkande åtminstone kunna beslutas enligt någon av de tre olika modeller som anvisas för genomförandet. Den första frågan är därför vilken av dessa modeller som bör väljas.

Vilken lösning som väljs är inte bara en renodlad genomförandefråga, eftersom tanken bakom förverkanderambeslutet och rambeslutet om erkännande och verkställighet av förverkande är att dessa tillsammans skall bidra till effektivare indragning av orättmätiga vinster från brott och brottslig verksamhet. Det är också en fråga om att för framtiden förbättra möjligheterna till förverkande här i landet och att kunna ta till vara de utökade möjligheterna att få till stånd verkställighet av förverkandebeslut i andra medlemsstater inom unionen.

Det bör framhållas att även andra internationella överenskommelser, exempelvis narkotikabrottskonventionen, innehåller bestämmelser om utvidgat förverkande. Förverkandebestämmelserna i dessa är visserligen inte är obligatoriska men bör vägas in i bedömningen. Om man inför möjlighet till utvidgat förverkande i svensk rätt kommer detta således att påverka möjligheterna till internationellt samarbete också utanför unionen.

De tre modellerna

Av de tre anvisade modellerna har de två första störst likheter, medan den tredje modellen utgår från ett delvis annat synsätt. Den första och den andra modellen förutsätter båda ett mera direkt samband mellan den egendom som förverkas och begången brottslighet, även om detaljerna i brottsligheten inte behöver vara utmejslade. Den tredje modellen däremot utgår från lagöverträdarens ekonomiska tillgångar. Dessa tillgångar jämförs med ett rimligt utfall utifrån dennes lagliga inkomster och den skillnad som fastställs utgör grunden för beslutet om förverkande. I den modellen finns det således inte samma koppling mellan brottsligheten och det som förverkas. Modellen tar inte heller någon hänsyn till andra omständigheter som kan påverka de samlade tillgångarna. Beviskravet – att domstolen på grund av specifika sakförhållanden skall vara fullständigt övertygad om att egendomen härrör från den dömdes brottsliga verksamhet – är detsamma i alla tre modellerna.

Enligt *den första modellen* skall det vara möjligt att förverka sådan egendom som domstolen är fullständigt övertygad om härrör från den dömda personens brottsliga verksamhet under en viss tid före domen. Uttrycket ”fullständigt övertygad” kan i detta sammanhang jämföras med uttrycket ”ställt utom rimligt tvivel”, vilket är det krav som ställs för en fällande dom i brottmål. Modellen förutsätter dock inte något styrkt samband mellan ett visst konkret brott och egendomen i fråga. Det ställs inte heller några särskilda krav på den brottsliga verksamheten. Den kan således vara av helt annan natur än den som gärningsmannen åtalas för. Möjlighet till förverkande enligt den nu aktuella modellen kan vara värdefull om den dömda gjort sig skyldig till brottslighet som typiskt sett bedrivs systematiskt och genererar vinst, men där det kan vara svårt att urskilja varje enskilt brott. Narkotikabrott, människohandel, koppleri, organiserad smuggling och dobbleri är exempel på sådan brottslighet. I en kontinuerligt pågående brottslighet, vilket det ofta är fråga om vid dessa typer av brott, är det i många fall svårt att peka ut enskilda brott.

Den andra modellen innebär ingen skillnad i förhållande till den första i fråga om vad som skall bevisas. Domstolen skall även enligt denna modell vara fullkomligt övertygad om att den egendom som förverkas härrör från den dömda personens brottsliga verksamhet. Skillnaden i förhållande till den första modellen består enbart i att egendomen som förverkas skall härröra från "liknande brottslighet". Genom kravet på att brottsligheten skall likna den brottslighet som lagöverträdaren döms för lämnas mindre utrymme för förverkande. Om den tidigare brottsligheten är av annan art än den åtalade kan således utvidgat förverkande inte komma i fråga. Som exempel kan nämnas att den som åtalas för narkotikabrottslighet tidigare gjort sig skyldig till människohandel.

Båda modellerna är relativt enkla att genomföra i svensk rätt. Fördelarna med dem är att de ligger ganska nära vad som för närvarande gäller för förverkande, i och med att de utgår från att domstolen skall bygga sitt avgörande på sambandet mellan egendomen som förverkas och viss brottslighet. En nackdel med båda modellerna är att de inte ger något utrymme för att förverka egendom vars ursprung man saknar kännedom om. Modellerna tar således inte hänsyn till "oförklarliga tillgångar" eller svårbevisade samband mellan brottslighet och levnadsvillkor.

Den tredje modellen fokuserar, som nyss nämnts, på lagöverträdarens ekonomiska situation. Denna jämförs med vad som vore rimligt om man ser till lagöverträdarens lagliga inkomster. Modellen bygger på antagandet att lagöverträdarens ekonomiska villkor speglar dennes brottsliga verksamhet. Det som inte härrör från lagliga förvärv, och som domstolen är fullständigt övertygad om härrör från lagöverträdarens brottsliga verksamhet, skall enligt denna modell kunna förverkas. Modellen ställer inget krav på samband mellan viss brottslighet och det som förverkas. Vad domstolen skall lägga till grund för sin ståndpunkt att egendomen härrör från brottslig verksamhet lämnas också öppet. Det kan t.ex. läggas fast i form av en presumtionsregel.

Fördelarna med den tredje modellen är att den dels ger väsentligt större utrymme för förverkande, dels underlättar åkla-

garens bevisbörda. Det kan i vissa fall vara enklare att skapa en realistisk bild av lagöverträdarens lagliga förvärvskällor än att knyta dennes inkomster eller förmögenhet till viss typ av brottslighet. Detta gäller självfallet särskilt i de fall där gärningsmannen ägnar sig åt flera olika typer av brottslighet samtidigt, vilket förefaller ha blivit allt vanligare.

Nackdelarna med den tredje modellen är först och främst att den lätt kan uppfattas som en form av omvänd bevisbörda, där det i praktiken läggs på lagöverträdaren att bevisa att tillgångarna inte härrör från brottslig verksamhet. En sådan lösning är främmande för den svenska rättstraditionen. Dessutom medför den att egendom som inte har brottsligt ursprung kan förverkas, eftersom den utgår från antagandet att allt som inte utgör lagliga förvärv härrör från brottslig verksamhet.

Vilken modell bör väljas?

För att komma åt de ekonomiska vinsterna från framför allt grov och organiserad brottslighet krävs det ett nytt angreppssätt. Den strikta synen på direkt samband mellan ett konkret brott och vinsterna av just det brottet måste överges. Det är också viktigt att beakta att grov och organiserad brottslighet i allt större utsträckning är gränsöverskridande och att vinsterna från brottsligheten kan finnas i ett annat land än det där brottet har begåtts. Behovet av internationellt samarbete för att dra in vinsterna från kriminell verksamhet är således en viktig faktor vid valet av modell för att genomföra rambeslutet.

Oavsett vilken modell som väljs bör man beakta de kritiska synpunkter som Förverkandeutredningens förslag möttes av. Stor vikt måste läggas vid att göra lagstiftningen både förutsebar och rättssäker. Varje medlemsstat har stor frihet att närmare utforma regleringen, vilket ger goda förutsättningar att få en väl fungerande lagstiftning som både ökar effektiviteten i brottsbekämpningen, är rättssäker och stämmer överens med den egna rättstraditionen.

Förverkandeutredningens förslag liknar den tredje modellen, som förutsätter att åklagaren styrker skillnaden mellan lagliga och andra förvärvskällor. Det är också den typ av lagstiftning om utvidgat förverkande som våra nordiska grannländer har infört. Det kan därför finnas anledning att diskutera den modellen först.

Modell tre förutsätter att man frigör sig från det nuvarande synsättet att åklagaren skall styrka att konkreta brott eller konkretiserad brottslighet har gett ett visst ekonomiskt utbyte för att förverkande skall vara möjligt. Väljer man modell tre som utgångspunkt för lagstiftningen om utvidgat förverkande måste åklagaren i princip kunna styrka två saker:

- att den tilltalades faktiska tillgångar inte står i rimlig proportion till hans möjligheter att genom laglig verksamhet bygga upp tillgångar samt
- att den tilltalade bedrivit eller medverkat i brottslig verksamhet som kunnat ge ekonomiskt utbyte.

Modellen innebär att det i princip saknas koppling mellan brottsligheten och det som förverkas. Det är i första hand lagöverträdarens ekonomiska status som intresserar, inte förhållandet mellan brott och vinning. Med den tredje modellen kommer därför rättegången, såvitt gäller förverkandefrågan, att i allt väsentligt handla om den tilltalades ekonomi och personliga förutsättningar för att skaffa sig lagliga inkomster, eftersom skillnaden mellan lagliga och olagliga inkomster är utgångspunkten. Den som – på laglig väg – har lyckats öka en liten vinst från en ganska begränsad brottslighet kommer i ett sämre läge än den som förlösat en enorm summa från en mera omfattande brottslighet. Ju längre tid som förflyter mellan den brottsliga verksamheten och förverkandet, desto större är risken att förverkande som bygger på disproportion mellan faktiska tillgångar och lagliga inkomster slår fel.

Även om rambeslutet ger full frihet att utforma lagstiftningen enligt modell tre torde det vara svårt att konstruera en lösning enligt denna modell som inte leder till en omkastad bevisbörda eller åtminstone användning av presumtionsregler som ger sam-

ma effekt. I de länder som har lagstiftning i linje med modell tre har man medvetet accepterat en omvänd bevisbörda.

Man kan nämligen fråga sig på vad domstolen skall bygga sin förvisning om att egendomen härrör från brottslig verksamhet när man utgår från disproportion mellan lagliga inkomster och faktiska tillgångar. Att låta rättens subjektiva uppfattning fälla avgörandet kan inte komma i fråga. En bestämmelse om förverkande som bygger på modell tre torde därför förutsätta att man inför en presumtionsregel, som anger vilka kriterier som skall läggas till grund för bedömningen att det finns ett sådant samband.

Det är således svårt att undvika att en lagstiftning som bygger på modell tre i praktiken leder till att den tilltalade tvingas att exculpera sig för att undgå förverkande. Även om bevisbördan formellt läggs på åklagaren (vilket var fallet i Förverkandeutredningens förslag) måste den tilltalade vara beredd att motbevisa åklagarens påstående att tillgångarna härrör från brottslig verksamhet. Det kan finnas inkomstbringande metoder som uppfattas som moraliskt klandervärda men som inte är olagliga (exempelvis egen prostitution). Det är därför inte självklart att den mot vilken förverkandeyrkandet riktas är beredd att avslöja ursprunget till sina tillgångar, även om dessa inte är olagligt åtkomna. Det kan även finnas andra skäl till att den mot vilken förverkandeyrkandet riktas inte vill uppge varifrån tillgångarna kommer, t.ex. därför att han eller hon inte vill röja en närståendes brottslighet. Resultatet kan bli materiellt oriktiga förverkandebeslut.

I svensk rätt behöver en tilltalad aldrig bevisa sin oskuld. Det är åklagarens sak att styrka åtalet och att presentera fullgod bevisning i fråga om såväl ansvarspåstandet som övriga yrkanden. Det krävs mycket starka skäl för att frångå denna för den enskildes rättssäkerhet grundläggande princip. Visserligen kan hävdas att flera av de andra nordiska länderna har en lagstiftning som liknar modell tre och att dessa länders straffrättsliga lagstiftning inte skiljer sig på något markant sätt från den svenska. Mot detta bör dock ställas att utvidgat förverkande inte har utnyttjats i nå-

gon större utsträckning i dessa länder. Dessutom har lagstiftningen kritiserats.¹⁷

Modell tre lämnar också vägen öppen för att egendom som inte har brottsligt ursprung förverkas. Som tidigare nämnts kan det finnas olika sätt att berika sig som varken är olagliga eller avsätter några yttre spår. Den som skaffar sig en utkomst genom ett otraditionellt sätt att leva löper en större risk än andra att drabbas av utvidgat förverkande enligt denna modell. Som exempel kan nämnas den som livnär sig som professionell spelare eller den som prostituerar sig. Förverkande enligt denna modell kan alltså ske i fråga om lagligt förvärvat egendom, där det enda som kan läggas gärningsmannen till last är att denne har begått ett visst annat brott, som saknar samband med den egendom som förverkas. I de länder där man har en lagstiftning som liknar modell tre har man öppet deklarerat att detta är en konsekvens som lagstiftaren godtar.

Remissutfallet av Förverkandeutredningens förslag vittnar om att en lagstiftning byggd på den tredje modellen skulle få svårt att bli accepterad i Sverige. Det är självfallet viktigt att en ny regel om utvidgat förverkande uppfattas som rimlig både av rättstillämparna och av allmänheten. En regel som upplevs som orättfärdig kan bidra till att allmänhetens förtroende för rättsväsendet minskar.

Att låta möjligheterna till förverkande vara beroende av om det kan bevisas att vissa inkomster är lagliga eller ej skulle innebära ett alltför kraftigt avsteg från den grundläggande synen på legalitetsprincipen i svensk rätt. Mot den nu angivna bakgrunden bör inte den tredje modellen väljas.

Valet står således mellan den första och den andra modellen. Som framgått ovan är de ganska lika. Skillnaden består i att den andra modellen kräver att den tidigare brottslighet som skall utgöra grunden för förverkandet skall vara av likartat slag som det brott som skapar förutsättningarna för förverkande. En sådan

¹⁷ Se Per Ole Tråskman, *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab* 1998, s. 352 f., angående den danska lagstiftningen, och Johannes Andenes, a.a. s. 28, angående frågan om den norska lagstiftningen i visst avseende strider mot Europakonventionen. Anne-Mette Dyrnes argumenterar emot sistnämnda uppfattning, se a.a. s. 134.

begränsning skulle verka hämmande på möjligheterna att eliminera vinster från brottslighet, samtidigt som modellen inte ger något mervärde i rättssäkerhetshänseende jämfört med modell ett. Därför bör modell ett, som ger vidare ramar, väljas. Det är således denna som är utgångspunkt för förslagen i det följande.

Det bör framhållas att utvidgat förverkande enligt denna modell innebär tydliga förbättringar jämfört med nuvarande regler om förverkande, i och med att det inte krävs någon bevisning om att det som förverkas härrör från ett visst konkret brott utan att det räcker att åklagaren kan påvisa att den härrör från brottslig verksamhet. För att skapa så goda förutsättningar som möjligt för utvidgat förverkande bör dessutom möjligheten att införa mera långtgående regler än minimikraven utnyttjas. Förslagen i det följande innebär betydande utvidgningar i förhållande till den första modellen. Utvidgningarna består i dels att bestämmelsen görs tillämplig på fler brott än vad som krävs enligt rambeslutet, dels att det inte ställs något krav på att brottet skall ha begåtts inom ramen för organiserad brottslighet (avsnitt 5.7.3). Härigenom anpassas den nya förverkanderegeln på ett bättre sätt till den svenska lagstiftningen.

I det följande diskuteras också frågan om man kan komma ännu längre om man sänker beviskravet (avsnitt 5.7.8).

Konsekvenser av modellvalet

Som tidigare nämnts har genomförandet av rambeslutet betydelse för möjligheten att i framtiden få svenska förverkandebeslut verkställda i andra medlemsstater inom Europeiska unionen. Rambeslutet om tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande på förverkandebeslut innehåller en artikel som ger staterna möjlighet att i viss utsträckning vägra verkställa beslut om utvidgat förverkande, om den ansökande och den verkställande staten har valt olika modeller för genomförandet av rambeslutet. Den verkställande staten är alltid skyldig att verkställa en annan stats beslut om utvidgat förverkande enligt artikel 3 i förverkanderambeslutet i samma utsträckning som ett motsvarande

nationellt beslut, men kan vägra verkställighet som går utöver detta. Om Sverige väljer modell ett kan stater som valt modell två eller tre – eller som redan innan rambeslutet tillkom hade en lagstiftning som uppfyller kraven i någon av dessa modeller – vägra verkställighet som går utöver vad som är möjligt i ett nationellt förfarande. Oavsett vilken modell Sverige väljer kan således lagstiftningen i den verkställande staten leda till att verkställighet vägras i ett enskilt fall.

Det är mot den nu angivna bakgrunden viktigare att finna en rättssäker lösning som är väl förenlig med den svenska lagstiftningen och våra rättstraditioner än att försöka anpassa lagstiftningen till bedömningar om hur andra länder i framtiden kommer att tolka vägransgrunderna i rambeslutet om ömsesidigt erkännande av förverkandebeslut. Att konsekvensen kan bli att verkställighet någon gång vägras får accepteras.

5.7.2 I vilka situationer skall utvidgat förverkande kunna aktualiseras?

Förslag: Utvidgat förverkande skall kunna aktualiseras om någon döms för ett allvarligt brott. Endast domstol skall kunna besluta om utvidgat förverkande.

En grundläggande förutsättning för utvidgat förverkande bör vara att någon döms för ett allvarligt brott. Utvidgat förverkande är således, i likhet med andra former av förverkande, en reaktion på ett begånget brott. Det förverkandeutlösande brottet kan närmast beskrivas som ”en nyckel” för rättsväsendet som gör det möjligt att beröva gärningsmannen sådana vinster från brottslig verksamhet som annars inte är åtkomliga för förverkande, eftersom de inte går att knyta till ett specifikt brott. Genom att i vinningssyfte begå ett allvarligt brott indikerar gärningsmannen att det kan finnas vinster från annan brottslighet att förverka. Det framstår mot den bakgrunden som rimligt att den som har begått ett allvarligt brott får tåla att en prövning av om så är fallet äger rum.

Vilka brott som är så allvarliga att de skall kunna läggas till grund för ett beslut om utvidgat förverkande diskuteras närmare i nästa avsnitt.

Utvidgat förverkande skall endast kunna beslutas av domstol. Även om utrymmet för att utfärda strafföreläggande har ökat genom att strafföreläggande numera även får avse villkorlig dom torde det inte vara aktuellt att utfärda strafföreläggande i ett fall där utvidgat förverkande kan komma i fråga. Eftersom utgångspunkten är att sådant förverkande bara skall kunna beslutas vid allvarliga brott förutsätts brottet antingen ha en väl tilltagen straffskala eller ett mycket högt straffvärde, vilket i praktiken utesluter användning av strafföreläggande. Talan om utvidgat förverkande skall således alltid föras vid domstol.

5.7.3 Vilka brott skall kunna utlösa utvidgat förverkande?

Förslag: Utvidgat förverkande bör kunna beslutas vid fler brott än de som är obligatoriska enligt artikel 3 i förverkandebeslutet. Man bör välja samma lösning för utvidgat förverkande som för andra typer av förverkanden, nämligen en generell lösning. Brottets straffskala skall vara avgörande, tillsammans krav på vinning eller vinningssyfte. Utvidgat förverkande får enligt huvudregeln beslutas vid brott för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer samt vid försök, förberedelse och stämpling till sådana brott. Vidare anges i en särskild brottskatalog ytterligare några brott, som har en lägre straffskala men för vilka det är angeläget att sådant förverkande kan beslutas.

Uppräkning av förverkandeutlösande brott eller en generell reglering?

Det avgörande för att utvidgat förverkande skall kunna aktualiseras är, som framgått ovan, att någon döms för ett allvarligt brott. Det är framför allt grövre brottslighet som ger sådana vinster att det går att bygga upp förmögenheter.

Frågan är då vilka brott som skall kunna leda till utvidgat förverkande (i fortsättningen kallade förverkandeutlösande brott). Här finns två olika möjligheter. Den ena är att låta utvidgat förverkande omfatta enbart sådana brott som anges i de olika rambeslut som räknas upp i artikel 3 och som har i artikeln angiven straffskala. Detta är de brott för vilka Sverige har förbundit sig att införa utvidgat förverkande, eller med andra ord de brott som är "obligatoriska". Den andra möjligheten är att vidga perspektivet och låta regleringen omfatta fler brott. Om man väljer den förstnämnda lösningen ligger det närmast till hands att ange tillämpningsområdet genom en uppräkning av brotten som kan utlösa förverkande. Väljer man den senare lösningen kan man utgå från brottens straffskala, straffvärde eller någon annan generell faktor. Frågan om förverkande skall kunna ske inte bara vid gärningsmannaskap och medhjälp utan även vid försök, förberedelse och stämpling till brott behandlas senare (se avsnitt 5.7.4).

Förverkandeutredningen har föreslagit att utvidgat förverkande skall kunna aktualiseras vid några i lagtexten uppräknade brott av ekonomisk natur (grov oredlighet mot borgenärer, grovt bokföringsbrott samt vid sådana brottsbalksbrott med sex års fängelse eller mer i straffskalan som innebär skada för målsäganden och vinning för gärningsmannen). Även grov varusmuggling, grovt skattebrott samt narkotikabrott, grovt narkotikabrott, ringa narkotikabrott och vårdslöshet med narkotika skall enligt förslaget kunna medföra utvidgat förverkande. Utredningens avgränsning i fråga om brotten, som kritiserades under remissbehandlingen (se avsnitt 5.2.2), skall ses mot bakgrund av att dess uppdrag var att förbättra möjligheterna till förverkande vid ekonomisk och annan grov och organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottslighet. Av de remissinstanser som

var kritiska förespråkade bl.a. *Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Riksåklagaren* och *Ekobrottsmyndigheten* en mer generell reglering.

En lagstiftning som utgår enbart från vissa i lagtexten uppräknade brott har flera nackdelar. En sådan är att det alltid kan diskuteras vilka brott som skall ingå i uppräknningen. En annan är att uppräknningar medför viss risk för stelbent tillämpning. Vidare kommer ändringar i de i artikel 3 angivna rambesluten att kräva lagändring, om det är fråga om en utvidgning av de brott som skall vara förverkandeutlösande. En generell reglering av förutsättningarna för förverkande stämmer bättre överens med den svenska rättstraditionen och är även i övrigt att föredra, bl.a. av det skälet att justeringar i de materiella straffbestämmelserna i fråga om straffskalan eller avgränsningen mellan grovt brott och brott av normalgraden automatiskt får genomslag också i fråga om förverkande. En generell lösning bör därför väljas. En annan sak är att en generell reglering kan kombineras med en särskild brottskatalog, vilket diskuteras i det följande.

Artikeln om utvidgat förverkande innehåller enbart minimiregler. Det står således medlemsstaterna fritt att ha bestämmelser om utvidgat förverkande som är mer långtgående. Det innebär t.ex. att man kan avstå från att kräva att brotten skall ha begåtts inom ramen för en kriminell organisation.

Att, på sätt som anges i rambeslutet, knyta förverkanderegeln till brott som begås inom ramen för en kriminell organisation eller till brott som begås i organiserade former bör inte komma i fråga för svensk del. I den svenska lagstiftningen används inte begreppet kriminell organisation. Det ter sig olämpligt att införa begreppet i detta sammanhang, särskilt mot bakgrund av att innebörden av ett sådant begrepp kan få betydelse för andra internationella instrument som Sverige förhandlar om. Att brott begås planmässigt eller i organiserade former är en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § 6 BrB. Omständigheter av sådant slag kan också påverka bedömningen av frågan om brottet är grovt, vilket påverkar straffmätningen. Det är således möjligt att

på annat sätt ta hänsyn till att brottet begåtts i organiserade former.

Brottets straffskala skall vara avgörande

Utvidgat förverkande bör, som tidigare konstaterats, bara kunna aktualiseras vid allvarliga brott. Vad som är ett allvarligt brott kan avgöras antingen med utgångspunkt i straffvärdet för brottet eller med utgångspunkt i straffskalan. Den sistnämnda lösningen har den fördelen att den ger större förutsebarhet. Påföljden kan påverkas av många olika faktorer och kan även för den initierade vara svår att bedöma i förväg. Om man utgår från straffskalan vet gärningsmannen redan vid brottet, eller i vart fall senast när han delges misstanke om brottet, om han riskerar att ställas inför ett yrkande om utvidgat förverkande. Den lösningen är således att föredra från rättssäkerhetssynpunkt.

Att rambeslutet bara innehåller minimiregler innebär att staterna själva kan avgöra om reglerna om utvidgat förverkande även skall omfatta brott som har en lägre straffskala än den som anges i artikel 3. Hur reglerna utformas får, som tidigare nämnts, i sin tur betydelse för genomförandet av rambeslutet om erkännande och verkställighet av förverkande.

Eftersom utvidgat förverkande är en helt ny form av rättsverkan är det motiverat med en viss försiktighet. En lämplig avvägning kan vara att utvidgat förverkande får beslutas vid brott med sex års fängelse eller mer i straffskalan.¹⁸ Av brotten i brottsbalken kommer då i huvudsak grova brott att kunna utlösa förverkande. Med denna lösning kommer de brott som är obligatoriska enligt de i artikel 3 uppräknade rambesluten att omfattas av den nya regleringen. Inom specialstraffrätten är det bara ett mindre antal brott som har en straffskala som gör att utvidgat förverkande kan aktualiseras. Till dessa hör bl.a. grovt skattebrott, grov smuggling, grov narkotikasmuggling och terroristbrott. Den val-

¹⁸ En redovisning av vilka brott som har en sådan straffskala finns i bilaga 2.

da avgränsningen fungerar således också i förhållande till regleringen utanför brottsbalken.

Vinning

Alla brott med sex års fängelse i straffskalan bör inte kunna utlösa utvidgat förverkande ens om man väljer en generell reglering. Syftet med utvidgat förverkande är ju att dra in orättmätig vinning. Grova våldsbrott har i allmänhet inte något vinnings syfte, men det finns givetvis undantag, t.ex. rånbrott. Flertalet sexualbrott begås inte heller för vinnings skull, men i vissa fall drivs gärningsmannen av ekonomiska motiv, exempelvis vid koppleri.

I rambeslutet föreskrivs att brottet skall vara av sådan karaktär att det kan ge ekonomisk vinst. Detta bör komma till uttryck i lagregeln. Den avgränsning som väljs bör fånga in dels sådana brott som i sig är ägnade att ge vinning, dels sådana brott som normalt inte är vinningsbrott men som i det enskilda fallet har gett ekonomiskt utbyte (eller som avsett att göra det).

Förverkandeutredningen har föreslagit att utvidgat förverkande skall tillämpas på brott som innebär vinning för gärningsmannen och skada för målsäganden. Utredningens förslag knyter direkt an till rekvisiten för vissa förmögenhetsbrott. Lösningen kritiserades av vissa remissinstanser, eftersom den utesluter brottstyper där möjlighet till utvidgat förverkande kan vara motiverad. Att använda den av utredningen föreslagna formuleringen skulle medföra en otillåten begränsning i förhållande till minimikraven i rambeslutet, eftersom den utesluter alla brott som är av sådan karaktär att de kan ge vinst men som inte innehåller rekvisiten skada och vinning.

En annan lösning kan vara att kräva att vinning varit ett motiv för brottet. Ett sådant krav är inte begränsande i förhållande till rambeslutet, eftersom det endast ger uttryck för att gärningsmannen skall haft uppsåt att få vinning av sitt brott. För att ett brott skall uppfylla vinningskravet bör det antingen ha funnits ett vinningsmotiv i det enskilda fallet eller ett brottsrekvisit som

förutsätter vinning. Den nu diskuterade avgränsningen ger bättre precision än den något vaga formulering som används i rambeslutet. I fråga om brottsbalksbrott inskränker vinningsmotivet tillämpningsområdet främst till grova förmögenhetsbrott, vissa grova brott riktade mot allmänheten eller staten samt ett fåtal grova brott mot frihet och frid (t.ex. människorov i utpressningssyfte). Den har emellertid den nackdelen att åklagaren i varje enskilt fall måste bevisa vinningssyftet.

En lämpligare avgränsning är att utgå från brott som är ägnade att ge vinning. Med detta avses dels brott med vinningsrekvisit, dels andra brott som inte har sådant rekvisit men som normalt ger ekonomisk vinst i någon form som exempelvis smuggling, narkotikabrott och skattebrott. Med en sådan lösning täcker man ett betydligt bredare fält. Genom formuleringen att brottet är ägnat att ge vinning markeras också att det inte behöver ha uppkommit någon vinning i det enskilda fallet, utan att det i stället är karaktären hos brottet som är avgörande.

Även andra allvarliga brott, där vinning utgjort motiv för brottet skall dock kunna utlösa utvidgat förverkande. Genom den valda lösningen kommer allvarliga brott som normalt inte utförs i vinningssyfte, men där vinningen varit ett motiv i det enskilda fallet, att kunna vara förverkandeutlösande. Som exempel på detta kan nämnas mord som utförs mot betalning, s.k. beställningsmord. I dessa fall måste åklagaren bevisa vinningssyftet enligt sedvanliga principer.

Särskild brottskatalog

Anknytningen till straffskalan täcker, som framgått ovan, de obligatoriska brotten och fångar dessutom in andra allvarliga brott som bör kunna utlösa förverkande. Det finns emellertid vissa brott där utvidgat förverkande bör övervägas, trots att dessa har en straffskala som inte uppgår till sex års fängelse eller mer, t.ex. de av Förverkandeutredningen särskilt uppräknade brotten.

För att ett brott skall kunna utlösa utvidgat förverkande trots att straffskalan inte når upp till sex års fängelse bör det för det

första vara fråga om brott som är av den karaktären att de typiskt sett genererar avsevärd vinst. Det utesluter alla ringa brott och även många brott av normalgraden, eftersom de flesta brott ger inget eller mycket begränsat ekonomiskt utbyte. För det andra bör det vara fråga om brott som ofta bedrivs i mer eller mindre organiserade former. För det tredje bör det vara fråga om brottslighet som upplevs som särskilt samhällsfarlig eller på annat sätt är särskilt skadlig. Det bör också särskilt beaktas om brotten har beröringspunkter med de i artikeln om utvidgat förverkande angivna rambesluten (se avsnitt 5.3.1).

Det innebär att man kan överväga om exempelvis följande brott också bör kunna utlösa utvidgat förverkande:

- narkotikabrott
- narkotikasmuggling
- olovlig befattning med narkotikaprekursorer
- människosmuggling
- organiserande av människosmuggling
- penningförfalskning
- penninghäleri
- barnpornografibrott
- människohandel (mindre grovt brott) och
- koppleri.

Av de nu nämnda brotten finns det vissa som spänner över ett brett fält och som i det enskilda fallet kan ha ett begränsat straffvärde. Även om utvidgat förverkande i många fall kommer att ta sikte på egendom som härrör från annan brottslighet än det förverkandeutlösande brottet kan man inte acceptera alltför stor disproportion mellan detta brott och förverkandet. Barnpornografibrott omfattar allt från eget innehav till yrkesmässig spridning av förbjudna bilder. Vid bedömningen av om ett sådant brott är grovt skall särskilt beaktas om det har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte. Detta innebär att de typer av brott som rambeslutet avser att fånga in faller under huvudregeln. Något behov av att ta med barnpornografibrott av normalgraden i uppräknningen finns därför inte. Som penninghäleri bestraffas en rad olika förfaranden som sträcker sig från grovt illojalt handlande

inom ramen för näringsverksamhet till ganska enkla åtgärder. Straffvärdet för sådana brott kan därför variera kraftigt och det kan inte sägas att brottet generellt uppfyller kraven på vinningsmotiv och stor samhällsfarlighet. Detsamma gäller penningförfalskning. Inget av dessa brott bör därför kunna utlösa utvidgat förverkande.

Det förhåller sig annorlunda med människohandel, människosmuggling och narkotikarelaterade brott. Sådana brott bör, om de förskyller ett högt straff, alltid kunna utlösa utvidgat förverkande. Nu nämnda brott bör därför vara förverkandegrundade.

Koppleri är typiskt sett ett brott som begås i vinstsyfte. De skadliga verkningarna av koppleri kan vara betydande. Det talar för att brottet skall kunna utlösa utvidgat förverkande. Att låta koppleri vara förverkandeutlösande ligger också väl i linje med lagstiftarens syn på allvaret i alla former av brott som innebär att någon i vinningssyfte utnyttjas för sexuella ändamål.

Även om de nu aktuella brotten är förverkandegrundande bör talan om utvidgat förverkande normalt inte väckas om brottet i det enskilda fallet inte är av allvarligt slag. En lämplig riktpunkt kan vara att brottet skall förskylla ett straff om ett års fängelse eller mer. Med en sådan avgränsning fångar man upp de allvarliga brotten, där utvidgat förverkande kan vara motiverat, medan mindre allvarliga brott faller utanför.

En utvidgning av de förverkandeutlösande brotten enligt vad som föreslagits ovan kan lagtekniskt utformas på två olika sätt. Det ena är att placera en bestämmelse om utvidgat förverkande i den författning som reglerar straffansvaret, om det är fråga om specialstraffrättsliga regler. Det andra är att arbeta in bestämmelserna i den generella regleringen i 36 kap. BrB. Det är numera inte ovanligt att bestämmelser inom straff- och processrätten utgår från brottets straffskala men kompletteras med en särskild uppräkningslista av andra brott, en s.k. brottskatalog, på vilken en viss bestämmelse skall tillämpas.¹⁹ Denna lösning, som är mer lättillämpad än att ha särskilda förverkanderegler knutna direkt till brotten, bör väljas.

¹⁹ Se t.ex. 27 kap. 19 § RB och 3 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott.

Bör skattebrott undantas från tillämpningsområdet?

En särskild fråga är om skattebrott och smuglingsbrott bör undantas från tillämpningsområdet. Flertalet remissinstanser hade inte något att invända mot Förverkandeutredningens förslag att sådana brott kan utlösa utvidgat förverkande. Det fanns dock kritiska röster. *Juridiska fakultetsnämnden i Uppsala* ifrågasatte om det är rimligt att egendom förverkas på grund av skattebrott när skattemyndigheten inte har haft tillräckliga skäl att genomföra eftertaxering.

Den föreslagna anknytningen till straffskalan innebär att utvidgat förverkande skall kunna tillämpas på såväl grovt skattebrott som grov smuggling i form av undandragandebrott. Det bör anmärkas att skattebrott kan vara såväl förverkandeutlösande som en del av den brottsliga verksamhet på vilken förverkandet grundas.

Vid skattebrott finns det inga regler om utbytesförverkande. På skatteområdet tillämpas i stället ett administrativt förfarande med eftertaxering, varvid dessutom en särskild avgift (skattetillägg) kan tas ut. Regler om detta finns bl.a. i 4 och 5 kap. taxeringslagen (1990:324). Taxeringslagen reglerar enbart vissa skatteslag, av vilka de viktigaste är inkomstskatt, statlig förmögenhetsskatt och statlig fastighetsskatt. För andra viktiga skatteslag som mervärdesskatt finns reglerna om skattetillägg i 15 kap. skattebetalningslagen (1997:483). Motsvarande reglering av en administrativ avgift (transporttillägg) för vissa punktskatter finns i 4 kap. lagen (1998:506) om punktskattekontroll av transporter m.m. av alkoholvaror, tobaksvaror och mineraloljeprodukter. På tullområdet finns bestämmelser om tulltillägg i 8 kap. tullagen (2000:1281) och om särskilt tillägg i 7 § lagen (2004:228) om beskattning av privatinförsel av tobaksvaror. Gemensamt för alla dessa administrativa avgifter är att de är avsedda att eliminera de ekonomiska fördelarna av försök att undgå skatt, tull eller annan avgift.

Att den som begår brott av nu aktuellt slag i vissa fall riskerar att åläggas en administrativ avgift är inte skäl att generellt undanta sådana brott från tillämpningsområdet för utvidgat förver-

kande. Administrativa avgifter drabbar nämligen enbart den skattskyldige, medan andra personer som medverkar i brottet inte kan åläggas sådana avgifter. Den ekonomiska brottsligheten bedrivs alltmör i organiserade former där andra än den skattskyldige är inblandade. Även i de fall där brottsligheten inte är organiserad involverar den ofta fler än den skattskyldige själv. Därför bör brott som kan leda till administrativa avgifter inte undantas generellt.

Dessutom bör grovt skattebrott såsom förverkandeutlösande brott, i likhet med annan allvarlig brottslighet, kunna leda till förverkande av vinster från annan brottslig verksamhet, exempelvis narkotikabrott, olovlig alkoholförsäljning m.m. där det ofta inte är möjligt att knyta utbytet till ett specifikt brott och tillämpa de sedvanliga reglerna om förverkande av utbyte.

Vidare måste beaktas att skattebrott och andra typer av brott kan ha sådana beröringspunkter att resultatet av att undanta skattebrott från tillämpningsområdet kan leda till orimliga resultat. En typ av brottslighet som dels genererar stora vinster, dels bedrivs organiserat är skattefusks avseende punktskatt på alkoholvaror, tobaksvaror och mineraloljeprodukter. Lagstiftningen har under senare år skärpts gång på gång och kontrollmetoderna har utvecklats, men trots detta gör Tullverket (som svarar för kontrollen) varje år stora beslag av punktskattepliktiga varor som hanterats i strid med cirkulationsdirektivet (för en närmare redogörelse, se prop. 2002/03:10 s. 48 f.). Brottsligheten i fråga kan, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, utgöra smugglingsbrott, skattebrott eller brott mot den nyss nämnda lagen om punktskattekontroll. För smugglingsbrott och för olovlig förflyttning av punktskattepliktiga varor kan förverkande av utbyte beslutas, om åklagaren kan bevisa sambandet mellan egendomen och konkreta brott, men däremot inte för skattebrott. Denna brottslighet är ett exempel på hur fel det skulle slå om man undantar skattebrott från tillämpningsområdet för utvidgat förverkande.

Även om grovt skattebrott skall ingå bland de förverkandeutlösande brotten måste givetvis i det enskilda fallet hänsyn tas till

om den dömde åläggs annan betalningsskyldighet. Den frågan behandlas närmare i avsnittet om jämkning och eftergift (avsnitt 5.7.11). Dessutom föreslås en särskild möjlighet till omprövning avsedd för fall där betalningsskyldighet i form av exempelvis skattetillägg påverkar förverkandefrågan (avsnitt 5.7.16). Det finns också anledning att erinra om att reglerna om skattetillägg och tulltillägg ändrades för några år sedan, i syfte att hindra att den totala bördan av en gärning blir alltför tung. Numera kan hänsyn tas till den påföljd som utdömts för skattebrott (eller tullbrott) vid bedömningen av om det är oskäligt att ta ut tillägget (prop. 2002/03:106 s. 152 f.) Dessa möjligheter att väga in effekten av administrativa avgifter innebär att farhågorna om orimliga effekter inte har fog för sig.

5.7.4 Osjälvständiga brottsformer

Förslag: Utvidgat förverkande skall kunna beslutas vid försök, förberedelse och stämpling till sådana brott som är förverkandeutlösande.

Regleringen i 36 kap. BrB innebär att talan om förverkande i första hand förs mot den som har begått det brott till vilket förverkandefrågan är knuten. Det spelar ingen roll om denne döms som gärningsman eller medverkande till brottet (5 § första stycket a). Den som har medverkat i ett brott döms, om han inte är gärningsman, för anstiftan eller medhjälp (23 kap. 4 § BrB). En dom som enbart rör medhjälp eller anstiftan till brott kan innehålla förverkande med anledning av brottet, även om ingen döms som gärningsman. På samma sätt kan medhjälp till något av de brott som är förverkandeutlösande föranleda utvidgat förverkande.

En särskild fråga är om det dessutom bör finnas möjlighet till utvidgat förverkande vid försök, förberedelse och stämpling till brott. De brott som enligt rambeslutet skall vara förverkandeutlösande omfattar även vissa försöksbrott. Rambeslutet ställer däremot inte något krav i fråga om stämpling och förberedelse.

Förverkandeutredningen har föreslagit att utvidgat förverkande skall kunna utdömas endast vid fullbordade brott. Medverkan och anstiftan till brott skall således enligt förslaget kunna leda till utvidgat förverkande, men däremot inte försök, förberedelse och stämpling. Avgränsningen kritiserades vid remissbehandlingen av bl.a. *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Justitiekanslern* och *Riksåklagaren*, som alla förespråkade ett bredare användningsområde.

Det är ofta en slump om brott av allvarligt slag upptäcks på ett så tidigt stadium att det brottsliga förehavandet kan avbrytas eller förhindras. Ett av de främsta skälen till att lagstiftaren har straffbelagt osjälvständiga brottsformer är att redan planläggningen och påbörjandet av ett allvarligt brott anses vara straffvärd.

Genomförandet av rambeslutet kräver åtminstone att de försöksbrott som finns bland de "obligatoriska brotten" kan utlösa utvidgat förverkande. Att inskränka tillämpningsområdet till ett fåtal försöksbrott är en mindre lämplig lösning. I stället bör försöksbrott generellt omfattas av den nya regleringen. Mot detta kan möjligen invändas att utvidgat förverkande har till syfte att förhindra att någon gör sig orättmätig vinst på sin brottslighet och att någon sådan vinst normalt inte har uppkommit innan brottet har fullbordats. Som tidigare konstaterats kan det vara en slump om brottet avbrutits innan det hunnit generera vinst. Man bör också se till skälen bakom utvidgat förverkande. Vissa allvarliga brott skall initiera åklagaren att utreda och domstolen att pröva om gärningsmannen har tillskansat sig vinster av annan brottslig verksamhet utan att det går att knyta detta till ett specifikt brott. Att då utesluta vissa brott av det enda skälet att det brottsliga förehavandet har avbrutits, t.ex. av polisen eller tullen, skapar omotiverade skillnader. Mot bakgrund av detta bör försök till brott kunna utlösa förverkande i samma utsträckning som fullbordade brott.

I fråga om vissa brottstyper, särskilt sådan brottslighet som bedrivs i mer eller mindre organiserade former, är det inte ovanligt att uppgifterna är uppdelade mellan brottslingarna på sådant

sätt att någon sysslar enbart med planering eller finansiering, medan andra deltar direkt i genomförandet av brottet. Som exempel kan nämnas grova rån riktade mot värdetransporter och grov narkotikasmuggling. I en del fall kommer brottsplanerna inte att förverkligas, av skäl som brottslingarna inte råder över. Det är inte rimligt att personer som planerar att iscensätta allvarliga brott – och som i många fall betingar sig ersättning för detta – skall kunna undgå utvidgat förverkande. Det bör också erinras om att åklagaren i fråga om en eller flera tilltalade ibland inskränker talan till påstående om förberedelse till brott, på grund av att det skulle kräva väsentligt mer bevisning att föra talan om aktiv medverkan i genomförande av brottet. Även stämpling och förberedelse till brott bör därför kunna utlösa utvidgat förverkande.

Eftersom utvidgat förverkande är fakultativt (se avsnitt 5.7.6) kan domstolen alltid avstå från att besluta om förverkande om det i det enskilda fallet skulle framstå som stötande.

5.7.5 Vad skall förverkandet avse?

Förslag: Den nya regeln om förverkande skall avse vinster från brottslig verksamhet. Uttrycket ”brottslig verksamhet” bör tolkas på samma sätt som i annan lagstiftning.

Brott, brottsligt förvärv eller brottslig verksamhet?

Det finns några olika alternativ att välja mellan när man utformar en bestämmelse om utvidgat förverkande. Förverkandeutredningen har föreslagit att värdet av tillgångar som härrör från brottslig verksamhet skall kunna förverkas. Under remissbehandlingen har det framförts kritik mot att utredningen inte har preciserat vad den avser med uttrycket ”brottslig verksamhet”.

De nuvarande reglerna om förverkande bygger, med undantag för reglerna i 36 kap. 3 § BrB, på att det som förverkas kan knytas till ett konkret brott. Det kan t.ex. röra sig om utbytet från

ett visst rån eller hjälpmedel till ett utpekat försöksbrott. Utgångspunkten i rambeslutet är däremot att förverkandet inte behövs knytas till ett visst brott. Samtliga modeller som ges som alternativ för genomförandet av regler om utvidgat förverkande har det gemensamt att man skall kunna förverka vinsterna från brottslig verksamhet. Att uttrycket brottslig verksamhet används i rambeslutet innebär inget krav på att just detta måste användas i den nationella lagstiftningen. Däremot måste den lösning som väljs motsvara vad uttrycket omfattar.

Eftersom uttrycket *brott* i svensk lagstiftning syftar på ett konkret och urskiljbart brott står det klart att den nya formen av förverkande inte kan knytas till detta uttryck. Man måste således välja en annan utgångspunkt.

En tänkbar lösning är att utgå från ett begrepp som förekommer i delar av strafflagstiftningen, nämligen *brottsligt förvärv*. För s.k. vinningshäleri enligt 9 kap. 6 § BrB och för vissa typer av penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § BrB ställs det krav på att egendomen härrör från brottsligt förvärv. Använder man det uttrycket kommer alla typer av förvärv som i sig är brottsliga – exempelvis stöldbrott, bedrägeribrott och förskingringsbrott, men också många brott inom specialstraffrätten som t.ex. narkotikabrott – att omfattas av tillämpningsområdet. Att ett förvärv betecknas som brottsligt i sistnämnda fall beror på att själva förvärvet är straffbelagt. Det anses inte vara lika klart om ett förvärv som inte är straffbelagt men som har sitt upphov i ett brott är att anse som ett brottsligt förvärv. Betalning eller annat vederlag för brott torde dock räknas som brottsligt förvärv (Lena Holmqvist m. fl. Brottsbalken. En kommentar I s. 9:80). Däremot faller exempelvis alla typer av skattebrott samt smugglingsbrott och tullbrott som innebär undandragande utanför tillämpningsområdet, eftersom det i de fallen inte är fråga om brottsliga förvärv. En nackdel med den nu diskuterade lösningen är den begränsning som ligger i kravet på att själva förvärvet skall vara brottsligt.

Om man nöjer sig med att genomföra rambeslutet på det sättet att utvidgat förverkande endast får beslutas vid de brott som Sverige genom rambeslutet har förbundit sig att införa en sådan

förverkandeform för, dvs. de "obligatoriska" brotten, kan en lösning som utgår från begreppet brottsligt förvärv möjligen försvaras. Den blir emellertid, även med det begränsade perspektivet, onödigt snäv, eftersom alla typer av brott som inte kan sägas utgöra brottsliga förvärv utesluts. För några av de obligatoriska brotten kommer det i så fall att krävas särreglering. Att utgå från begreppet "brottsligt förvärv" är därför inte någon lämplig lösning.

En annan möjlighet är att använda begreppet *brottslig verksamhet*, det uttryck som används i rambeslutet. Uttrycket "brottslig verksamhet" förekommer redan på olika ställen i lagstiftningen. I det följande ges exempel på hur uttrycket används.

Enligt 29 kap. 2 § 6 BrB skall som försvårande omständighet beaktas om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat betydande roll. I förarbetena (prop. 1987/88:120 s. 84) framhålls att det skall vara brottslighet med flera inblandade och som har skett i organiserade former. Det skall vidare vara fråga om en serie gärningar som har övervägts före förverkligandet eller om en brottslighet som utan närmare planläggning ändå har bedrivits i stor omfattning.

Däremot används uttrycket "brottslig verksamhet" inte som brottsrekvisit. Den frågan övervägdes när straffansvaret för häleri år 1999 utvidgades till att omfatta även skatte- och tullbrott som innebär att skatt, tull eller annan avgift undandras staten samt vissa typer av häleri bröts ut till ett särskilt brott benämnt penninghäleri. Regeringen fann då att man inte borde överge kopplingen till ett bestämt förbrott till förmån för uttrycket brottslig verksamhet, vilket var Penningtvättsutredningens förslag. Regeringen ansåg att uttrycket var för vagt och oprecist. Det kunde därför inte användas som brottsrekvisit (se prop. 1998/99:19 s. 29).

I 24 kap. 1 § RB, som innehåller huvudregeln om häktning, talas det om att den misstänkte "fortsätter sin brottsliga verksamhet". Den ursprungliga tanken bakom uttrycket, som kopierades från utländsk lagstiftning, var att denna grund för häktning

allmänt skulle bereda skydd mot den misstänktes brottsliga handlingar (SOU 1938:44 s. 298). Vad detta innebar och vilka krav på konkretion som ställdes utvecklades inte närmare i förarbetena. I samband med ändringar av paragrafen har framhållits att risken för återfall i brott i princip skall avse brott som är besläktade med eller har ett sakligt samband med det brott för vilket personen misstänks, för att det skall anses vara fråga om fortsatt brottslig verksamhet (prop. 1986/87:112 s. 101). För att kunna bedöma risken för återfall vid häktning krävs det konkreta uppgifter om brottslighetens art, medan dess omfattning och detaljer inte behöver vara kända.

Uttrycket används också i 28 kap. 3 § andra stycket RB. Enligt den bestämmelsen ställs det lägre krav för husrannsakan i lokaler som brukar användas gemensamt av personer som kan antas "ägna sig åt brottslig verksamhet". I förarbetena uttalades att uttrycket, som hämtades från registerlagstiftningen, markerade att det inte behövde vara fråga om misstankar om konkreta, urskiljbara brott (prop. 1997/98:181 s. 48 f.).

I bestämmelserna om förvar i utlänningslagen (10 kap. 1 § utlänningslagen; 2005:716) och terroristlagstiftningen (8 § lagen [1991:572] om särskild utlänningskontroll) har man använt uttrycket "brottslig verksamhet" sedan mitten av 1970-talet. En av förutsättningarna för att en utlänning skall få tas i förvar är att denne kan antas bedriva brottslig verksamhet. Dessförinnan användes uttrycket "bedriva för landet skadlig verksamhet". Förarbetena ger ingen närmare ledning för hur man skall tolka uttrycket "brottslig verksamhet", som hade reglerna i 24 kap. RB som förebild. I propositionen framhölls dock att det bör vara fråga om brottslig verksamhet av någon betydelse (se prop. 1975/76:18 s. 132). Enligt JO:s mening uppfyller misstanke om brott som normalt förskyller böter inte kravet på brottslig verksamhet (JO 1992/93 s. 69, särskilt s. 89).

Uttrycket "brottslig verksamhet" används även i sådan registerlagstiftning som reglerar brottsbekämpande organs rätt att registrera och bevara personuppgifter. I bestämmelsen i 3 § polisdatalagen (1998:622) används uttrycket för att markera skillna-

den mellan förundersökning och underrättelseverksamhet. Underrättelseverksamhet avser enligt förarbetena informationsbearbetning i ett stadium där förutsättningarna för att inleda förundersökning ännu inte har uppfyllts, eftersom något konkret brott inte har påvisats (prop. 1997/98:97 s. 168). Förundersökning avser däremot ett konkret brott. Uttrycket ”brottslig verksamhet” används på motsvarande sätt i 7 och 12 §§ lagen (2005:787) om behandling av uppgifter i Tullverkets brottsbekämpande verksamhet, i 10 och 12 §§ förordningen (2003:188) om behandling av personuppgifter inom Kustbevakningen och i 2 § lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter vid Skatteverkets medverkan i brottsutredningar. Dessa bestämmelser reglerar också vad som får registreras när man bedriver underrättelseverksamhet.

Det som kan sägas vara gemensamt för hur uttrycket brottslig verksamhet används i registerlagstiftningen är att man inte ställer krav på någon närmare konkretisering av brottsligheten. I fråga om underrättelseverksamhet bygger man på mer eller mindre välunderbyggda antaganden om att det i en viss situation eller en viss miljö har begåtts eller kommer att begås icke närmare preciserade brott. Det är också viktigt att komma ihåg att uttrycket har valts avsiktligt för att markera att det inte krävs samma konkretion för underrättelseverksamhet som för att inleda förundersökning. Ändå är kravet för att inleda förundersökning mycket lågt. Det räcker med ett antagande att brott av visst angivet slag har begåtts, men några närmare detaljer om brottet behöver inte vara kända.

Viss ledning kan också fås av rättspraxis. I NJA 1985 s. 444 tog Högsta domstolen ställning till om en serie stöldbrott och hälerier skulle bedömas som grova brott eller brott av normalgraden. Domstolen fann att merparten av brotten var grova på grund av att gärningsmannen deltog i vad som betecknades som systematisk brottslig verksamhet. Undantag gjordes för två häleribrott som begicks avsevärd tid före de andra brotten och som inte framstod som led i den systematiska brottsligheten.

Vad menas med att verksamheten är brottslig?

Som framgått ovan används uttrycket ”brottslig verksamhet” på lite varierande sätt i lagstiftningen, delvis beroende på vilken typ av lagstiftning det är fråga om. Det som förefaller vara gemensamt för uttrycket, oavsett i vilket sammanhang det förekommer, är dock att brottslig verksamhet

- inte förutsätter kännedom om konkreta gärningar
- avser en viss typ av brottslighet, men behöver inte vara närmare specificerad i fråga om omfattning eller detaljer
- förutsätter brott av någon betydelse.

Nu nämnda kriterier svarar väl mot vad som bör krävas för att brottslig verksamhet skall kunna läggas till grund för utvidgat förverkande. Den nya förverkanderegeln bör därför utgå från begreppet brottslig verksamhet. Detta svarar bäst mot innehållet i rambeslutet och det är en term som redan är vedertagen i svensk lagstiftning.

Det kan visserligen hävdas att det kan vara svårt för domstolarna att bedöma om viss egendom härrör från brottslig verksamhet, eftersom det inte är direkt utpekade vilka brott det är fråga om. Mot detta kan invändas att en likartad prövning – som långtifrån alltid är enkel att göra – redan görs i fråga om sakhäleri (se Holmqvist m.fl. s. 9:70). Vid sakhäleri skall det styrkas att det förekommit ett förbrott av visst slag, men det råder inte sällan oklarhet angående de närmare detaljerna kring brottet. Kravet på att åklagaren skall kunna styrka att föremålet är avhänt genom brott skall inte uppfattas så att det för fällande dom krävs att domstolen kan fastställa genom vilket konkret brott det avhändes annan. Det är således inte främmande för domstolarna med en prövning av detta slag i brottmål.

Det förhållandet att uttrycket ”brottslig verksamhet” ansetts vara för oprecist för att tjäna som brottsrekvisit bör inte heller hindra att det används i en förverkanderegeln som är såväl subsidiär som fakultativ.

En särskild fråga är om ett enda brott i sig kan utgöra brottslig verksamhet. Detta beror på brottets karaktär. Är det t.ex. fråga om ett perdurerande brott kan så vara fallet. Likaså kan vissa

andra brott vara av den arten att de uppfyller kraven på brottslig verksamhet. Som exempel kan nämnas ett grovt narkotikabrott som består i innehav eller transport av en stor mängd narkotika. Det finns t.ex. inte någon som hanterar kilovis med narkotika utan visshet om att denna narkotika kommer att säljas vidare i någon form. Brottet i sig utgör då ett led i en brottslig verksamhet, även om det är fråga om brott vid ett enda tillfälle.

Eftersom syftet med utvidgat förverkande är att eliminera vinsten från kriminell verksamhet ställs det indirekt ett krav på att den brottsliga verksamheten skall vara sådan att den antingen typiskt sett berikar eller har gjort det i det enskilda fallet. Brottslig verksamhet som saknar dessa moment kan därför inte åberopas som grund för utvidgat förverkande.

Kravet på verksamhet

De förarbetsuttalanden som förekommer i lagstiftningsärenden där man använder uttrycket "brottslig verksamhet" tar främst upp skillnaden mellan brott och brottslig. Vad som krävs för att det skall vara fråga om en verksamhet går man inte in på, med något enstaka undantag (se prop. 1987/88:120 s. 84).

Med brottslig verksamhet bör i detta sammanhang förstås brottslighet vid ett enda tillfälle, flera brott under en någorlunda sammanhängande tidsperiod, men även enstaka brott inom ramen för en verksamhet som bedrivs i mer eller mindre organiserade former. Som exempel på det sistnämnda kan nämnas den brottslighet som förekommer i vissa s.k. mc-klubbar. Även planerade brott, som nått den punkt där gärningen är straffbar, kan ingå i den brottsliga verksamheten. Man bör bortse från enstaka brott som saknar närmare tidssamband med de övriga, utom i de fall där det är fråga om brott i organiserade former. Däremot bör det inte ha någon betydelse om brotten är av samma eller likartat slag eller om de är helt olika, så länge de uppfyller de tidigare nämnda grundläggande kraven på brottslighet. De brott som läggs till grund för bedömningen att det är fråga om brottslig verksamhet behöver inte heller vara av samma slag som det för-

verkandeutlösande brottet. Detta står i överensstämmelse med att rambeslutet genomförs enligt modell ett (se avsnitt 5.7.1).

Kravet på brottslig verksamhet bör inte tolkas så att verksamheten inte kan bedrivas av en ensam gärningsman. Att den från vilken förverkande aktualiseras har deltagit i verksamheten endast under en begränsad period hindrar heller inte att kravet på brottslig verksamhet är uppfyllt (jfr NJA 1985 s. 444).

Som redan påpekats förutsätter brottslig verksamhet att det är brott av någon betydelse. Härigenom utesluts bl.a. bötesbrott och andra brott med låg straffskala. En rimlig utgångspunkt är att endast brott med mer än ett års fängelse i straffskalan skall kunna räknas som en del i brottslig verksamhet.

Slutsats

En förverkanderegeln som bygger på uttrycket brottslig verksamhet innebär i sig en klar utvidgning av möjligheterna till förverkande. Det förhållande att brottslig verksamhet används som utgångspunkt för den nya förverkanderegeln är emellertid inte oproblematiskt. Det förutsätter närmare överväganden angående hur talan bör utformas och vilka rättsliga konsekvenser en talan om utvidgat förverkande får i förhållande till annan talan om förverkande. Dessa frågor utvecklas närmare i det följande.

5.7.6 Formen för förverkande

Bedömning: Utvidgat förverkande skall utgöra särskild rättsverkan av brott.

Förslag: Utvidgat förverkande skall endast kunna beslutas om förverkande av utbyte av brott och andra förverkanderegler inte medför att vinsten av den brottsliga verksamheten elimineras. Bestämmelsen skall således vara subsidiär till andra bestämmelser om förverkande. Utvidgat förverkande skall dessutom vara fakultativt. Sådant förverkande skall kunna ha formen av antingen sak- eller värdeförverkande.

I svensk rätt anses förverkande utgöra särskild rättsverkan av brott (1 kap. 8 § BrB). Så bör vara fallet även med utvidgat förverkande, eftersom det inte finns något sakligt skäl att frångå denna grundprincip.

Bestämmelsen om utvidgat förverkande bör, på samma sätt som regeln om förverkande i näringsverksamhet, vara subsidiär i förhållande till reglerna om förverkande av utbyte och av fördelar i näringsverksamhet. Endast om tillämpning av dessa regler inte medför att vinsten av den brottsliga verksamheten kan dras in, bör den nya förverkanderegeln kunna tillämpas. Förslaget stämmer överens med Förverkandeutredningens förslag, som i denna del inte mötte någon kritik från remissinstanserna.

Utvidgat förverkande bör dessutom vara fakultativt. Även om de formella förutsättningarna för utvidgat förverkande är uppfyllda skall förverkande inte vara obligatoriskt. Omständigheterna i det enskilda fallet bör vara avgörande för om talan om utvidgat förverkande skall föras, respektive om en sådan talan kan bifallas.

Förverkandeutredningen har föreslagit att utvidgat förverkande skall ha formen av värdeförverkande. Motivet var att utredningen ansåg det vara svårt att i det enskilda fallet göra sannolikt att viss egendom härrör från brottslig verksamhet, varför den inte fann skäl att öppna möjlighet till sakförverkande. Under remissbehandlingen höjdes röster för att det även bör finnas möjlighet till sakförverkande.

Utgångspunkten i förverkanderambeslutet är att förverkande skall avse egendom, dvs. i första hand ske genom sakförverkande. Det finns i och för sig goda skäl att anta att utvidgat förverkande i flertalet fall snarare kommer att avse ett visst värde än viss utpekad egendom, men man bör inte på förhand utesluta möjligheten av att kunna besluta om sakförverkande. Den nya lagstiftningen bör därför utformas så att den ger möjlighet att besluta om såväl sakförverkande som värdeförverkande, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan anmärkas att en motsvarande lösning har valts i Danmark och Norge.

5.7.7 Begränsningar i tid eller avseende belopp?

Bedömning: Möjligheten till utvidgat förverkande bör inte begränsas vare sig i tiden eller i form av något lägsta belopp.

Förverkandeutredningen har inte föreslagit någon tidsmässig avgränsning av möjligheterna till utvidgat förverkande hos den dömde. Vid förverkande hos närstående har utredningen däremot föreslagit att egendom som förvärvats mer än fem år före det förverkandeutlösande brottet inte skall kunna förverkas.

Rambeslutet förutsätter i modell ett att domstolen i sitt beslut om förverkande begränsar detta till egendom som härrör från brottslig verksamhet under en viss angiven tid före domen. Frågan är om det skall lämnas öppet åt domstolen att i det enskilda fallet avgöra om förverkandet skall avse egendom från två, fem eller tio år, för att ta ett exempel, eller om avgränsningen i tiden skall bestämmas av lagstiftaren. Om man väljer den förstnämnda lösningen kan frågan om avgränsning i tiden göras till ett instrument vid jämkning och eftergift. Om man har en fast tidsgräns kommer frågan om exakt när viss egendom införskaffades att stå i fokus på ett sätt som inte är rimligt. Man kan förutse att invändningar om att egendomen funnits i gärningsmannens ägo något längre än den yttersta tidsgränsen kommer att bli vanliga, oavsett var man sätter gränsen. Mot den bakgrunden bör någon bortre gräns av detta slag inte ställas upp. I stället får frågan om det är godtagbart att förverka egendom som varit i gärningsmannens ägo länge bedömas inom ramen för den skälighetsprövning som alltid skall göras.

En annan viktig fråga är om man bör införa en nedre beloppsgräns för utvidgat förverkande. Detta kan göras t.ex. genom att det föreskrivs att förverkandet skall avse betydande belopp eller något liknande. Det som talar för en sådan lösning är att utvidgat förverkande då begränsas till större vinster. Mot en sådan avgränsning talar det förhållandet att beloppsgränser kan skapa osäkerhet i rättstillämpningen ända till dess att det finns ett avgörande från högsta instans. Erfarenheterna från andra sådana beloppsgränser, t.ex. som brottsrekvisit, visar att det kan ta de-

cennier innan det finns en fast praxis. Dessutom talar mycket för att en beloppsmässig begränsning står i strid med rambeslutet.

Mot den nu angivna bakgrunden bör inte heller någon beloppsgräns införas. Det ligger emellertid i sakens natur att en fråga om utvidgat förverkande inte bör väckas i syfte att förverka obetydliga belopp.

5.7.8 Bevisfrågor

Förslag: Ett nytt beviskrav införs som innebär att åklagaren skall visa att den egendom som förverkas med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet. Det innebär att det krävs stark bevisning för förverkande, men att sambandet inte måste vara bevisat bortom varje rimligt tvivel.

Allmänt om bevisbördan

En grundläggande princip i brottmålsprocessen är att bevisbördan vilar på åklagaren (35 kap. 6 § RB). Denne skall kunna styrka åtalet bortom varje rimligt tvivel (se bl.a. NJA 1980 s. 725 och 1990 s. 555). I förprocessuella frågor kan beviskravet vara lägre; för häktning räcker det att åklagaren visar sannolika skäl för att ta ett exempel. Ett beslut om förverkande innebär att någon slutligt berövas sin egendom. För ett sådant beslut ställs det för närvarande lika höga krav som för att fälla någon till ansvar för brott.

Det finns emellertid även i brottmål exempel på att åklagarens bevisbörda inte i alla avseenden är lika tung. Detta kan bero antingen på att det finns lagregler som ändrar bevisbördan i något avseende eller att det genom rättspraxis har utbildats principer som innebär avsteg från den grundläggande principen. Exempel på det förra är att samma bevisning krävs vid skadeståndstalan i brottmål som vid motsvarande process i civilrättslig ordning. Ett exempel på det senare är åklagarens bevisbörda vid en invändning om nödvärn. Genom rättspraxis har lagts fast att en tilltalads in-

vändning om nödvärn skall godtas, om inte åklagaren förmår motbevisa den. I fråga om motbevisningen anses det vara tillräckligt att åklagaren förebringat så mycket bevisning att invändningen framstår som obefogad (se bl.a. NJA 1990 s. 210).

Åklagaren behöver som regel inte heller motbevisa sådana invändningar mot ett åtal som framstår som orimliga eller okontrollerbara. När det gäller t.ex. en invändning om kvittning i skattebrottmål måste invändningen innehålla så mycket substans att det är möjligt att kontrollera påståendet (NJA 1980 s. 359). Invändningar som är så vaga och diffusa att de i praktiken är omöjliga att motbevisa brukar lämnas utan avseende av domstolen.

Förverkandeutredningens förslag

Förverkandeutredningen har föreslagit en lagregel genom vilken åklagarens skyldighet att styrka sambandet mellan gärningsmannens ekonomiska tillgångar och brott begränsas. Förslaget, som liknar den tredje modellen, har utformats efter mönster av den norska lagstiftningen. Enligt utredningens förslag skall det räcka att åklagaren gör sannolikt att den tilltalades tillgångar härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde motsvarar utbytet av sådan verksamhet. Till detta kopplar utredningen en presumptionsregel, hämtad från UB, som enkelt uttryckt innebär att föremål i en persons besittning normalt skall anses tillhöra vederbörande och att samma presumtion gäller om denne är gift eller sammanboende.

Den remisskritik som riktades mot utredningens förslag gick främst ut på att den föreslagna regeln om utvidgat förverkande innebär ett alltför kraftigt avsteg från gällande beviskrav. Vissa remissinstanser menade att förslaget de facto leder till en omvänd bevisbörda.

Vad skall bevisbördan avse?

I avsnitten 5.3.1 och 5.7.1 har redovisats de tre olika modeller som är tänkbara vid genomförandet av rambeslutet. Eftersom modell ett tagits till utgångspunkt för det föreliggande förslaget rubbas inte den grundläggande principen om att åklagaren har bevisbördan.

Det som åklagaren skall bevisa – om man bortser från det förverkandeutlösande brottet och i speciella fall vinningsmotivet, där vanliga beviskrav gäller – är att den egendom som begärs förverkad härrör från brottslig verksamhet.

Regeln om utvidgat förverkande skapar en ny bevissituation genom att det i många fall kommer att vara annan brottslighet än den som är föremål för åtalet som skall läggas till grund för beslutet i förverkandefrågan. I sådana fall krävs det att åklagaren lägger fram bevisning inte bara om den åtalade gärningen utan också om den övriga brottslighet som åberopas som grund för utvidgat förverkande.

Åklagaren skall alltså bevisa *sambandet mellan egendomen som begärs förverkad och viss brottslig verksamhet*. Det sambandet förutsätter inte nödvändigtvis att en viss person kan knytas till brotten.

En grundläggande fråga är således om det måste vara den dömdes brottsliga verksamhet som gett upphov till tillgångarna eller om det räcker att egendomen i sig kan knytas till brottslig verksamhet. Även om rambeslutet har som utgångspunkt att det skall vara den dömdes brottsliga verksamhet som gett upphov till den egendom som förverkas kan den nationella lagstiftningen vara mer långtgående.

Det är rimligt att anta att det i de allra flesta fall är egendom som härrör från lagöverträdarens egen brottslighet som kan bli aktuell för förverkande. Det kan emellertid finnas skäl att vidga perspektivet. Som tidigare nämnts är det ofta svårt att peka ut enskilda brott i en kriminell verksamhet som pågår mer eller mindre kontinuerligt som exempelvis organiserad smuggling, koppleri, människohandel och dobbleri. Då kan det också vara svårt att avgöra vem av flera inblandade som medverkat i respek-

tive fått vinning av den brottsliga verksamheten under en viss period. Det vore otillfredsställande om utvidgat förverkande inte skulle kunna användas som ett medel för att förhindra framtida brottslighet om exempelvis flera personer som ingår i en organisation som bedriver olaglig verksamhet lagförs, och det hos vissa av dessa påträffas betydande tillgångar som inte med säkerhet kan knytas till den enes eller andres brottslighet, men där det finns tillräcklig bevisning för att egendomen som sådan härrör från brottslig verksamhet. Exemplet kan gälla verksamheten hos s.k. mc-gäng, organiserad smuggling av narkotika eller koppleri-verksamhet.

För att uppnå syftet med rambeslutet bör det därför inte vara uteslutet att förverka egendom, om det kan visas att den härrör från brottslig verksamhet, även om det inte kan påvisas att den dömda själv medverkat i just denna brottslighet. Ett typexempel är att polisen påträffar kontanter som bär spår av narkotika eller dopningsmedel. Ett annat exempel är pengar och andra tillgångar som påträffas vid tillslag mot en bordell eller en spelklubb. Det är inte säkert att sådana tillgångar alltid kan förverkas som utbyte av brott eller hjälpmedel till brott. De bör då, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda, vara åtkomliga genom utvidgat förverkande.

En fördel med att knyta förverkandet till brottslig verksamhet i allmänhet är – förutom att det underlättar bevisbördan – att det då också blir tydligt att prövningen av förverkandefrågan inte syftar till att fastställa den dömdes skuld utan till att dra in vinsterna från kriminell verksamhet.

Det bör i sammanhanget framhållas att bestämmelsen om utvidgat förverkande inte är avsedd att tillämpas i de fall där det finns ett klart bevisat samband mellan egendomen och ett konkret brott. Då skall i stället de vanliga reglerna om förverkande av utbyte tillämpas. Det innebär att sådan egendom som narkotika, stöldgods eller hjälpmedel till brott aldrig kan förverkas med stöd av den nya bestämmelsen. Utvidgat förverkande är således ett komplement och inte ett alternativ till andra regler om förverkande.

En annan sak är att det kan finnas fall där en person döms för flera brott, varav något är förverkandeutlösande, men där det inte går att bevisa exakt vilket eller vilka av dessa brott som genererat vinst. Om åklagaren då kan påvisa att det är fråga om vinst från den samlade brottsliga verksamheten kan han sannolikt nå framgång med ett yrkande om utvidgat förverkande.

Den som innehar egendom som härrör från brottslig verksamhet är normalt väl medveten om detta, även om han eller hon inte direkt medverkat i brottsligheten i fråga. Genom att det inte ställs upp något krav på att egendomen skall härröra från gärningsmannens egen brottslighet kan emellertid, åtminstone teoretiskt, den situationen uppstå att den egendom som begärs förverkad härrör från en brottslig verksamhet som denne saknar kännedom om. Eftersom det är ett övergripande mål med rambeslutet att förhindra personer som deltar i organiserad brottslighet att njuta frukterna av kriminell verksamhet är detta en avsedd konsekvens av förslaget. Det kan närmast jämföras med regleringen i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. Enligt den lagen kan egendom som frånhänts annan genom brott, och som saknar känd ägare, tas i förvar oavsett hos vem den anträffas, så länge det är uppenbart att denna person saknar rätt till egendomen.

Eftersom man kan utgå från att förverkande av egendom som härrör från brottslighet begången av annan än den tilltalade själv kommer att utgöra undantag utgår framställningen i det följande från att det är sambandet mellan brottslig verksamhet som den tilltalade varit inblandad i och den egendom som begärs förverkad som skall bevisas.

Hur skall bevisbördan fullgöras?

Den samlade bilden av den dömdes aktiviteter är av stor betydelse om man skall kunna påvisa sambandet mellan en viss typ av brottslighet begången under en angiven tidsperiod och egendom som tillhör den dömd. Det kan finnas omständigheter som talar i olika riktningar.

Frånvaro av normala inkomstkällor och daglig sysselsättning är en viktig faktor. En annan viktig omständighet är de förhållanden under vilka egendomen påträffas. Som exempel kan nämnas att en onormal summa pengar förvaras i en bostad eller en affärslokal. Ett sådant beteende tyder på att det är fråga om pengar som av något skäl inte kan hanteras på vanligt sätt via bank eller finansföretag, t.ex. därför att de härrör från brott. Ett annat exempel är pengar som bär spår av narkotika. Dessa kan, som nyss nämnts, normalt anses härröra från brottslig verksamhet, även om de inte kan knytas till ett konkret narkotikabrott. Oförklarliga kontantaffärer och avsaknad av normala handlingar som styrker köp och försäljning av dyra kapitalvaror är också något som tyder på vilja att dölja affärernas verkliga natur. Ekonomiska tillgångar som framstår som orimliga med hänsyn till innehavarens reella möjligheter att bygga upp och bibehålla större förmögensvärden på annat sätt än genom brottslighet är en annan omständighet som kan vara av betydelse. Om någon som bedriver bordell saknar sysselsättning och synbara inkomster torde pengar som påträffas i lokalen kunna antas härröra från koppleri-verksamheten.

Det är emellertid viktigt att vara observant på omständigheter som talar mot att tillgångarna härrör från brottslig verksamhet, exempelvis det faktum att den tilltalade har legala inkomster eller att han ger en rimlig förklaring till sin ekonomiska situation. Sedvanlig dokumentation beträffande ekonomiska angelägenheter och användning av normala betalningsrutiner är andra tecken på att egendomen inte har olagligt ursprung.

En vanlig invändning från personer som har god tillgång till pengar men inga synbara inkomster är att deras tillgångar kommer från spelvinster. Det bör då erinras om att det numera är straffbelagt som penninghäleri att sälja kvitton avseende spelvinster till någon som använder dessa för att dölja tillgångars rätta ursprung.

Det är emellertid inte tillräckligt att den dömde har egendom vars ursprung gärningsmannen inte kan eller vill förklara. Åklagaren skall, som tidigare nämnts, bevisa att egendomen härrör

från *brottslig verksamhet*. Beträffande den brottsliga verksamheten (se avsnitt 5.7.5) krävs det viss precisering. Det skall således inte räcka med ett allmänt påstående om den tilltalades anknytning till viss brottslig verksamhet. Åklagaren måste kunna ange vilken eller vilka typer av brott det varit fråga om.

Frågan om en tidigare dom kan läggas till grund för beslut om utvidgat förverkande diskuteras närmare i det följande (se avsnitt 5.7.15). Här kan emellertid konstateras att en tidigare dom normalt har betydelse för frågan om kravet på brottslig verksamhet är uppfyllt. Har den tilltalade tidigare dömts för brott ger domarna tillräckligt underlag för att domstolen skall kunna bedöma i vilken utsträckning den tilltalade har ägnat sig åt brottslig verksamhet som kunnat generera tillgångar.

Sannolikt kommer även sådan brottslighet som inte har lett till lagföring att få stor betydelse för tillämpningen av utvidgat förverkande. Det är numera vanligt att åklagaren, med stöd av 20 kap. 7 § första stycket RB, beslutar att vissa brott inte skall åtalas, eller att en pågående förundersökning skall läggas ned med stöd av 23 kap. 4 a § RB. Ett av de vanligaste skälen till detta är att den misstänkte redan är dömd – eller står under lagföring – för andra brott och att lagföring för de nya brotten inte skulle påverka påföljden. Om det redan när förundersökning inleds står klart att så är fallet, kan åklagaren besluta att inte inleda förundersökning. Den nu aktuella regeln, som också kan användas vid seriebrottslighet för att begränsa omfattningen av förundersökningen, innebär en betydande frihet för åklagaren att koncentrera utredningsarbetet till ett fåtal gärningar som tillsammans bedöms ge en rimlig påföljd. Detta innebär att långtifrån alla brott som upptäcks, och som skulle kunna beivras, blir föremål för utredning och lagföring.

En viktig fråga är därför i vilken utsträckning åklagaren skall kunna åberopa brott som inte blivit föremål för åtal som grund för ett påstående om att den tilltalades egendom härrör från brottslig verksamhet. Har en förundersökning lagts ned med motiveringen att det inte förekommit något brott, eller att den misstänkte var oskyldig, kan den brottsutredningen självfallet

inte åberopas som grund för utvidgat förverkande. Om nedläggningen däremot grundas på att brotten inte skall lagföras av processekonomiska skäl bör åklagaren – beroende på omständigheterna i det enskilda fallet – kunna lägga brottsligheten till grund för yrkande om utvidgat förverkande. Detta förutsätter att det finns tillräckligt robust bevisning angående den tilltalades medverkan i de brott som inte blivit föremål för åtal. Även förundersökningar som lagts ned av annat skäl bör kunna läggas till grund för påstående om brottslig verksamhet. Som exempel kan nämnas nedläggning på grund av att den huvudmisstänkte eller vittnena har lämnat landet och inte kan förväntas återvända.

Brott begångna utomlands, t.ex. medverkan i internationell narkotikasmuggling, bör också kunna läggas till grund för utvidgat förverkande. Bestämmelserna i 30 kap. 9 § RB om domars rättskraft avser endast svenska domar och rättegångar.²⁰ Ett mera utvecklat samarbete inom den Europeiska unionen i fråga om utbyte av information om brottmålsdomar kan på sikt få stor betydelse. För närvarande pågår diskussioner om ett rambeslut som behandlar den frågan.

Sammanfattningsvis skall den brottsliga verksamhet som läggs till grund för utvidgat förverkande kunna bestå av två komponenter; det förverkandeutlösande brottet (där normala beviskrav gäller för själva brottet) och annan brottslig verksamhet till vilken den egendom som begärs förverkad kan knytas (där ett lägre beviskrav föreslås). Det eller de brott som är förverkandeutlösande skall således alltid beaktas vid bedömningen av om det är fråga om brottslig verksamhet.

Ett yrkande om utvidgat förverkande kan självfallet grundas enbart på den åtalade brottsligheten. Som exempel kan nämnas åtal för grova narkotikabrott begångna vid flera tillfällen under något eller några år. Ett yrkande om utvidgat förverkande som enbart grundas på åtalade brott kan dock inte avse egendom som har förvärvats före det första av de åtalade brotten, eftersom på-

²⁰ Däremot hindrar normalt bestämmelserna i 2 kap. BrB att talan väcks här i landet för brott som redan har beivrats utomlands.

börjandet av den brottsliga verksamheten sätter en yttersta gräns.

Behovet av bevislättnad

I det föregående har behandlats vad som skall bevisas. Då återstår frågan vilken grad av sannolikhet eller visshet som skall föreligga för att rätten skall kunna besluta om utvidgat förverkande.

Förverkandeutredningen har föreslagit att det skall räcka att åklagaren gör sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet. För att bevisnivån skall nå upp till sannolikt, t.ex. vid prövningen av om det finns sannolika skäl för häktning, krävs det enligt doktrinen åtminstone att det är mera sannolikt att ett visst förhållande föreligger än att det inte gör det. Enligt uttalanden som gjorts i ett tidigare lagstiftningsärende ligger misstankegraden "sannolika skäl" generellt sett inte bara en bra bit under vad som krävs för att en fällande dom skall få meddelas utan även klart under vad som krävs för att få väcka åtal (prop. 1992/93:25 s. 16).

Förverkandeutredningens förslag lägger alltså bevisbördan på åklagaren, men det räcker att denne gör sannolikt att tillgångarna härrör från brottslig verksamhet. Lyckas åklagaren med detta får, enligt utredningens förslag, den tilltalade en förklaringsbörda som innebär att han måste prestera motbevisning som kullkastar påståendet om sannolikt samband. Det fordras således inte någon särskilt stark bevisning om man väljer den bevisnivån. Av rättssäkerhetsskäl bör ett så lågt beviskrav som sannolikt inte accepteras.

Utgångspunkten i rambeslutet är att man skall kunna lägga icke specificerad brottslighet till grund för utvidgat förverkande. Det innebär att det i praktiken är omöjligt att ställa ett generellt krav på att åklagaren skall styrka "bortom varje rimligt tvivel" att viss brottslighet förekommit. Rambeslutet tillåter visserligen ett så högt beviskrav, och det inte kan uteslutas att det i enskilda fall går att uppfylla det beviskravet – utan att ta hjälp av omvänd be-

visbörda, presumtionsregler eller annan liknande bevislättnad. Normalt kan man emellertid inte nå den graden av visshet beträffande brottsligt handlande som inte preciserats i form av enskilda konkreta brott som är avgränsade i tid och rum. Det går av samma skäl inte heller att upprätthålla ett så högt beviskrav som ”ställt utom rimligt tvivel” för sambandet mellan egendomen och brottsligheten. Det normala beviskravet för fällande dom innebär ju i princip att alla andra rimliga förklaringar har kunnat uteslutas. För att utvidgat förverkande skall ge den önskade kriminalpolitiska effekten är det därför, som redan påpekats, nödvändigt att sänka beviskravet. Frågan är hur man skall göra detta med bibehållen rättssäkerhet för den enskilde.

En första utgångspunkt bör vara att inte använda någon konstruktion som bygger på en omvänd bevisbörda. Även om goda skäl kan anföras för att ha ett brett tillämpningsområde för utvidgat förverkande, är ett så stort avsteg från de grundläggande principerna i brottmålsprocessen inte motiverat. En annan utgångspunkt bör vara att inte införa någon presumtionsregel som i praktiken leder till samma resultat som en omvänd bevisbörda.

Man bör i stället sträva efter att finna ett beviskrav som utgör en rimlig avvägning mellan kraven på effektivitet och rättssäkerhet. Det viktiga är att den samlade bevisningen tydligt pekar i en viss riktning och att domstolen uppnår en rimlig grad av övertygelse om sambandet mellan egendomen och brottslig verksamhet.

En rimlig lösning är att välja en bevisnivå som ligger någonstans mitt emellan ”sannolikt” och ”bortom varje rimligt tvivel”. Oavsett vilket beviskrav man ställer upp måste detta tolkas med utgångspunkt i vanliga tolkningsmetoder.

Hur bör beviskravet utformas?

De flesta av de bevisnivåer som förekommer inom straffprocessrätten ligger under nivån sannolikt.²¹ Det är därför uteslutet att använda sig av någon av dem. Ett annat beviskrav som används inom brottsmålsprocessen, men som har en undanskymd roll, är ”övertygande bevisning”. Denna styrka i bevisningen krävs för att beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall kunna meddelas, i de fall där den misstänkte inte har erkänt brottet.²² Uttrycket ”övertygande bevisning” anses i princip motsvara vad som krävs för att döma den tilltalade för brottet (se prop. 1992/93:25 s. 8). Inte heller det beviskravet kan således användas.

För allmänt åtal krävs att det skall finnas ”tillräckliga skäl”. Uttrycket – som har gamla anor – används i förarbetena till den bestämmelse i RB (20 kap. 6 §) som reglerar åklagares åtalsplikt. I förarbetena utvecklas inte vad som krävs för tillräckliga skäl. Där framhålls bara att skälen skall vara starkare än sannolika skäl (SOU 1938:44 s. 256 f.). I propositionen påpekas att de tillräckliga skälen skall hänföra sig till att den misstänkte är skyldig till brottet (prop. 1942:5 s. 414).

Det anses allmänt att tillräckliga skäl är ett högt ställt krav på bevisningen. Enligt den praxis som åklagarna tillämpar ligger ”tillräckliga skäl” väsentligt närmare ”övertygande bevisning” än ”sannolika skäl”. Från rättssäkerhetssynpunkt skulle det således vara fullt acceptabelt med en sänkning av beviskravet till ”tillräckliga skäl”, men en så liten sänkning av beviskravet motsvarar inte det som eftersträvas.

Man bör i stället överväga om man kan finna en formulering som ligger någonstans mitt emellan nivåerna sannolikt och styrkt och som stämmer överens med den terminologi som används av domstolarna. I likhet med de andra bevisnivåer som har diskuterats måste det bli fråga om ett antagande, eftersom nivån skall ligga under vad som är styrkt.

²¹ Detta gäller t.ex. beviskraven ”anledning anta”, ”kan antas” och ”skäligen anledning” eller ”skäligen misstanke”.

²² 2 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning.

En tänkbar formulering kan vara att domstolen skall ”ha skäl att utgå från” att egendomen härrör från brottslig verksamhet. Uttrycket skäl för lätt tankarna till formuleringar som finns i bestämmelserna om straffprocessuella tvångsmedel, nämligen ”skäligen kan antas” (beslag) och ”skäligen kan befaras” (kvarstad). Dessa uttryck används för att beteckna bevisnivåer som ligger klart under vad som krävs för sannolika skäl. Enbart ordet skäl kan också uppfattas som svagare än exempelvis sannolika skäl. Formuleringarna ”särskilda skäl” och ”synnerliga skäl” finns också i processuella bestämmelser. Båda dessa formuleringar används emellertid för att ange att det krävs något utöver det vanliga.²³

En annan lösning är att kräva ”befogad grund för antagande” att egendomen härrör från brottslig verksamhet. Med en sådan formulering markeras att antagandet skall bygga på faktiska förhållanden, inte på subjektiva bedömningar. Yrkandet om förverkande skall inte bara vara sakligt underbyggt utan underlaget skall dessutom ligga på viss nivå. Grunden skall vara befogad, dvs. det skall finnas tillräckligt med omständigheter för att domstolen skall känna sig övertygad om sambandet mellan tillgångarna och brottsligheten.

Ytterligare ett alternativ är att kräva att det av omständigheterna ”framstår som klart”, ”framstår som övertygande” eller ”framstår som rimligt” att egendomen härrör från brottslig verksamhet. Genom formuleringen ”framstår som” markeras att sambandet inte måste vara fullständigt klarlagt, men att det ändå krävs bevisning som ligger på en förhållandevis hög nivå.

Om beviskravet formuleras så att det för rätten av omständigheterna skall ”framstå som rimligt” att egendomen härrör från brottslig verksamhet knyter man an till det normala beviskravet (ställt utom rimligt tvivel), samtidigt som man markerar att kra-

²³ T.ex. synnerliga skäl för häktning av den som är under 18 år (23 § lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare) eller synnerliga skäl för att pröva frågan på nytt vid resning (58 kap. 2 § 4 RB) respektive särskilda skäl för att förordna offentlig försvarare (21 kap. 3 a § andra stycket 3 RB) eller särskilda skäl för åklagaren att överta ledningen av en förundersökning (23 kap. 3 § första stycket RB).

vet på samband är lägre än vid vanlig förverkandetalan. Vad som är rimligt eller inte är emellertid en bedömningsfråga.

En annan tänkbar formulering av beviskravet kan vara att det skall vara "övervägande sannolikt" att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att "övervägande skäl" talar för att egendomen härrör från sådan verksamhet. Ett beviskrav som bygger på formuleringen "övervägande" kan uppfattas så att det räcker med någon övervikt, dvs. att minst hälften av omständigheterna talar i den riktningen.

Man kan också tänka sig en lösning som innebär att det krävs att den egendom som förverkas "med stor sannolikhet" härrör från brottslig verksamhet. Kravet på stor sannolikhet markerar att det krävs betydligt mer bevisning än för sannolika skäl, men att det å andra sidan fortfarande är fråga om något som inte är till fullo styrkt. Formuleringen innebär en skärpning i förhållande till Förverkandeutredningens förslag.

I 3 § lagen (2005:130) om dödförklaring används beviskraven "hög grad av sannolikhet" och "mycket hög grad av sannolikhet" för att en person är död. Bestämmelsen är avsedd att användas i de fall där det inte är utrett att personen i fråga är död, men där omständigheterna med styrka talar för att så är fallet. I förarbetena diskuterades vad som krävs för att nå upp till dessa båda bevisnivåer. I det fall där det krävs hög sannolikhet att personen är död skall bedömningen utgå från omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt. Enligt förarbetena krävs det ett mycket tillförlitligt utredningsunderlag för att det skall anses utrett att en försvunnen person är död. Vid t.ex. fartygs- eller flygolyckor kan ett underlag som består i passagerarlistor och annan officiell dokumentation vara ett sådant underlag, under förutsättning att omständigheterna i övrigt ger anledning att fästa tilltro till den. Det krävs med andra ord ytterligare bevisning som komplement till den grundläggande dokumentationen om att personen befann sig ombord på fartyget eller flygplanet (prop. 2004/05:88 s. 18). Vid naturkatastrofer och jämförbara olyckor kan det, t.ex. genom de natur- och andra krafter som varit i rörelse vid händelsen jämte vittnesberättelser om var

den försvunne då befann sig, råda en mycket hög grad av sannolikhet för att den som försvunnit i samband med katastrofen eller olyckan också har omkommit.

Lagrådet kritiserade bestämmelsen bl.a. av det skälet att det lätt kan leda till gränsdragningssvårigheter med för skilda fall olika men ändå närliggande sannolikhetsgrader.

Den nivå på bevisningens styrka som enligt förarbetena krävs för att nå upp till ”mycket hög grad av sannolikhet” är uppenbarligen sådan att den ligger mycket nära vad som krävs för att det skall vara fullständigt utrett att personen i fråga omkommit. Detta är naturligt med tanke på att lagstiftningen rör en så viktig fråga som rätt till dödförklaring av en försvunnen person, trots att denne inte har kunnat återfinnas.

Det är, som framgått ovan, svårt att finna någon lösning på beviskravet som är idealisk. Utgångspunkten bör då vara att formuleringen så tydligt som möjligt anger vilka yttre omständigheter som skall tas i beaktande för att nivån skall uppnås.

Beviskravet bör formuleras på det sättet att det skall finnas ”stor sannolikhet” att det som förverkas härrör från brottslig verksamhet. För att beviskravet skall vara uppfyllt krävs att den samlade bilden av de omständigheter som åklagaren förebringat övertygar rätten om att den egendom som begärs förverkad med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet. Bland dessa omständigheter har bl.a. följande faktorer betydelse:

- brottslighetens totala omfattning
- brottslighetens frekvens
- möjligheterna att dra ekonomisk fördel av brottsligheten
- den dömdes levnadsvillkor (t.ex. förmögenhet, tillgång till dyra kapitalvaror, överdådig levnadsstil)
- tillgångarnas karaktär och de omständigheter under vilka de har påträffats (t.ex. stora kontantsummor)
- dokumentation om tillgångarna (och frånvaro av normal dokumentation)
- den dömdes lagliga inkomster
- om den dömden kan ge en rimlig förklaring till tillgångarna

- den dömdes sysselsättningsgrad (diskrepans mellan levnadsvillkor och sysselsättning)
- den dömdes förutsättningar att skaffa sig tillgångar på annat sätt (t.ex. från verksamhet som inte genererar synliga spår som egen prostitution)
- den dömdes familjeförhållanden (exempelvis makes eller sambos inkomster och förmögenhet som kan förklara hög levnadsstandard).

Självfallet behöver inte alla dessa komponenter finnas i ett enskilt fall. De utgör dessutom inte de enda omständigheterna som kan vara av betydelse.

Sammanfattningsvis kommer det med den nu föreslagna lösningen att krävas att rätten genom den förebringade bevisningen finner att det är stor sannolikhet att egendomen härrör från den av åklagaren angivna brottsliga verksamheten. Det behöver emellertid inte vara ställt utom varje rimligt tvivel att så är fallet. Rätten skall alltså finna dels att det förekommit brottslig verksamhet av visst slag, dels att den egendom som begärs förverkad härrör från denna verksamhet. Samma omständigheter kan i vissa fall ha betydelse för bevisningen om både det förverkandeutlösande brottet och egendomens samband med brottslig verksamhet. Den brottslighet som läggs till grund för utvidgat förverkande behöver inte vara av samma typ som det förverkandeutlösande brottet. Det behöver inte ens vara likartad brottslighet.

När rätten bedömer förverkandefrågan skall omständigheter såväl för som emot egendomens samband med brottslig verksamhet vägas in och det är den samlade bilden som slutligen får fälla avgörandet. Däremot skall rätten inte ta ställning till den tilltalades personliga skuld eller dennes eventuella medverkan i de brott som ingår i den brottsliga verksamheten.

Hur beviskravet närmare skall tillämpas kommer givetvis att få utvecklas i praxis.

Presumtionsregel i fråga om äganderätten

Som tidigare nämnts har Förverkandeutredningen föreslagit en presumtionsregel angående äganderätten till egendom som påträffas hos den tilltalade. Huvudskälet till förslaget är att en presumtionsregel underlättar åklagarens bevisbörda. Frågan är om det behövs en sådan regel.

Det som kan bli föremål för utvidgat förverkande är antingen egendom som har förvärvats med hjälp av vinsterna från icke identifierade brott (t.ex. förmögenhetsbrott) eller värdet av den dömdes tillgångar som kan antas motsvara den förmögenhetsökning som härrör från brottsligheten (t.ex. vid skattebrott). Det är med andra ord normalt fråga antingen om värdefull egendom eller om ekonomiska medel som den dömda förfogar över.

I fråga om fast egendom kan äganderätten utläsas av offentliga register. För vissa typer av lös egendom finns det offentliga register där registreringen visserligen inte är civilrättsligt bindande i fråga om äganderätten men underlättar åklagarens bevisbörda ändå (exempelvis registrering av bilar och vissa andra fordon, fartyg m.m.). Värdepapper, tillgodohavanden hos banker och andra finansinstitut samt innehav av fondandelar och liknande registreras hos finansföretagen. Beträffande värdefull lös egendom i allmänhet (exempelvis båtar, konst, smycken och möbler) finns det inga motsvarande källor för upplysning om äganderätten.

Det är i och för sig tillåtet med presumtionsregler inom straffrätten. Varken Europakonventionen eller svensk lagstiftning sätter upp något principiellt hinder mot sådana regler. Eftersom en presumtionsregel av detta slag innebär en ändring av bevisbördan i brottmål finns det emellertid anledning att iaktta försiktighet. Problemen med att bevisa vem som äger den egendom som yrkas förverkad är inte unika för utvidgat förverkande. Tvärtom aktualiseras den frågan i princip vid varje yrkande om förverkande av utbyte. För att man skall införa en presumtionsregel som är till nackdel för den misstänkte bör det dels finnas ett uttalat behov av det, dels starka skäl i övrigt. Det finns inte några bärande skäl

att frångå den vanliga bevisbördan. Någon presumtionsregel angående äganderätten bör därför inte införas.

Däremot väcker det frågan om förverkande skall kunna riktas mot annan än den tilltalade, för att lagstiftningen skall bli tillräckligt effektiv. I ett senare avsnitt diskuteras därför om Sverige skall utnyttja möjligheten att förverka egendom från bl.a. närstående (avsnitt 5.7.12).

5.7.9 Beräkningen av vad som skall förverkas

Förslag: En särskild hjälpregel som underlättar beräkningen av vilket belopp som skall förverkas införas. Regeln innebär att det får göras en uppskattning av vad som skall förverkas.

När rätten tar ställning i en förverkandefråga har den, enligt en oskriven princip, alltid rätt att uppskatta det förverkade beloppet till ett belopp som anses vara skäligt (se prop. 1968:79 s. 60). Det kan emellertid finnas situationer där svårigheterna att avgöra förverkandebeloppet generellt sett är så betydande att det finns ett uttalat behov av att tillgripa skälighetsuppskattningar. Av det skälet infördes en särskild hjälpregel i 36 kap. 4 § BrB för förverkande i näringsverksamhet (prop. 1981/82:142 s. 16 f.). Regeln innebär att förverkandebeloppet får uppskattas till ett med hänsyn till omständigheterna skäligt belopp, om bevisning om den exakta summan inte alls eller endast med svårighet kan föras. Enligt förarbetena ger regeln åklagare och domstolar ett uttryckligt stöd för att avstå från att göra alltför omfattande utredning om förtjänstens storlek.

En hjälpregel av detta slag innebär framför allt en lättnad under utredningsförfarandet. Resurserna kan koncentreras på andra frågor än exakt hur stor vinst brottet eller den brottsliga verksamheten har genererat. Det finns samma uttalade behov av en särskild hjälpregel vid utvidgat förverkande som vid förverkande i näringsverksamhet. Detta beror främst på att det är vinsten av icke närmare konkretiserade brott som skall förverkas. Det ligger då i sakens natur att det normalt krävs en skälighetsupp-

skattning. Självfallet kan det finnas situationer där vinsten kan bedömas på annat sätt än genom en skälighetsuppskattning. Detta torde dock komma att höra till undantagen. Därför bör en särskild hjälpregel för hur förverkandebeloppet skall räknas ut införas. Den bör utformas efter mönster av regeln om förverkande i näringsverksamhet. Införandet av en sådan hjälpregel påverkar inte beräkningen av utbytet i andra fall av förverkande, där en skälighetsuppskattning kan komma i fråga först när möjligheterna att med säkerhet fastställa det belopp som skall förverkas har uttömts.

5.7.10 Sanktionskumulation

<p>Bedömning: Reglerna om sanktionskumulation skall tillämpas på samma sätt vid utvidgat förverkande som vid andra former av förverkande.</p>
--

Med sanktionskumulation avses ett samtidigt bruk av mer än ett straff eller annan negativ reaktion på ett brott. Frågan om sambandet mellan påföljd och förverkande diskuterades vid påföljdsreformen år 1989. I förarbetena konstaterade departementschefen att det i praxis var vanligt att hänsyn togs till brottspåföljden vid beslut om förverkande och att det är en ordning som har goda skäl för sig (prop. 1987/88:120 s. 90). Högsta domstolen har intagit samma ståndpunkt i NJA 1990 s. 401. Hänsyn till förverkande kan tas på två olika sätt. Det ena är att förverkandet jämkas eller efterges. Den andra möjligheten – som dock sällan används vid allvarliga brott – är att hänsyn tas till förverkandet när påföljden bestäms. Det innebär exempelvis att påföljden kan sättas ned något om förverkandet leder till mycket kännbara effekter. Det är således en viktig fråga om sanktionskumulation skall omfatta utvidgat förverkande.

Förverkandeutredningen ansåg att man inte bör ta hänsyn till utvidgat förverkande vid påföljdsbestämningen och motiverade detta med förverkandets speciella karaktär. Utredningens ståndpunkt kritiserades under remissbehandlingen bl.a. av *Juridiska*

fakultetsnämnden i Uppsala, som ansåg att förslaget vara alltför repressivt.

Remisskritiken har fog för sig. Det finns inget skäl att särbehandla utvidgat förverkande. När den samlade reaktionen på brottet bestäms skall således hänsyn tas till utvidgat förverkande. Om detta innebär att jämkning bör ske av förverkandet eller att det tas hänsyn till förverkandet vid påföljdsbestämningen får bedömas efter sedvanliga principer.

5.7.11 Jämkning och eftergift

Förslag: Vid utvidgat förverkande skall det finnas större möjligheter än annars att jämka eller efterge förverkandet. Bestämmelsen bör utformas så att utvidgat förverkande inte får beslutas om förverkande är oskäligt.

Utvidgat förverkande skall, som tidigare nämnts, utgöra särskild rättsverkan av brott. Det innebär att det inte är en form av straff. Straff och förverkande har olika utgångspunkter. Straff skall utmätas i förhållande till det konkreta brottets straffvärde. Mellan brottet och påföljden ställs det krav på proportionalitet. Något motsvarande krav gäller inte i fråga om förverkande. Även ett relativt obetydligt brott kan därför leda till förverkande som drabbar den enskilde hårt. Som exempel kan nämnas att olovlig körning kan leda till att gärningsmannens fordon förverkas eller att ett oaktsamt smuglingsbrott kan leda till att dyrbart smuggelgods förverkas. Med den lösning som har valts för utvidgat förverkande, att endast allvarliga brott kan utlösa sådant förverkande, utgör bristande proportionalitet inget påtagligt problem.

Den nya förverkanderegeln får emellertid genom sin utformning ett relativt brett tillämpningsområde. Förhållandena kan i det enskilda fallet variera avsevärt. Det kan därför – trots att det genomgående är fråga om mycket allvarliga brott – komma att uppstå situationer där förverkande skulle vara möjligt, men där en bedömning av samtliga omständigheter leder till att det skulle vara oskäligt att tillämpa utvidgat förverkande. Flertalet förver-

kanderegler är utformade på det sättet att förverkande inte får äga rum om åtgärden framstår som *uppenbart oskälig*. Detta gäller exempelvis regeln i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte av brott. Det finns även exempel på förverkanderegler där förverkande inte får ske om det skulle vara *oskäligt*. I de fall där regeln utformats på sistnämnda sätt har det bedömts vara nödvändigt att ge ett större utrymme för jämkning och eftergift. Så är t.ex. fallet vid förverkande av ekonomiska fördelar i näringsverksamhet (36 kap. 4 § BrB).

Förutsättningarna för utvidgat förverkande avviker i ett väsentligt avseende från vad som annars gäller, nämligen att utgångspunkten inte är ett konkret brott. Det innebär att det finns en större risk än vid vanliga förverkanden att ett beslut om förverkande kan leda till stötande resultat i det enskilda fallet. Mot den bakgrunden bör det finnas större möjligheter än annars att jämka eller efterge utvidgat förverkandet. Detta kan uppnås genom att regeln utformas så att förverkande inte får ske om det är oskäligt.

En av de saker som skall vägas in vid bedömningen av om förverkande är oskäligt är om den dömda åläggs annan betalningsskyldighet. Med annan betalningsskyldighet avses i detta fall inte bara skadestånd och liknande betalningsskyldigheter utan även skattetillägg, tulltillägg och andra administrativa pålagor som är direkt hänförliga till det förverkandegrundande brottet.

Skattetillägg skall beaktas vid bestämmandet av påföljd för skattebrott och detsamma gäller i fråga om tulltillägg. Det är åklagarens uppgift att upplysa domstolen om att skattetillägg eller motsvarande har påförts (prop. 2002/03:106 s. 105). Syftet med utvidgat förverkande är självfallet inte att lägga en orimligt tung börda på den som redan har påförts avgifter av nyssnämnda slag. Det är därför viktigt att frågan om annan betalningsskyldighet belyses i den utredning som ligger till grund för yrkande om utvidgat förverkande.

I avsnitt 5.7.16 föreslås också en möjlighet till omprövning i de fall där domstolens antagande om annan betalningsskyldighet visat sig vara felaktigt.

En annan grund för jämkning bör vara att det förverkandeutlösande brottet har ett mycket lågt straffvärde. En sådan regel får betydelse framför allt i de fall där det förverkandeutlösande brottet har en lägre straffskala än sex års fängelse. Visserligen kan hävdas att om brottet i det enskilda fallet har ett mycket lågt straffvärde borde talan om utvidgat förverkande inte ha väckts. Det kan emellertid tänkas att det vid huvudförhandlingen visar sig att åklagarens bevisning inte är tillräckligt hållbar och att rätten därför finner att det förverkandeutlösande brottet inte är så allvarligt som åklagaren hävdar. Som exempel kan nämnas att åtalet avser ett flertal narkotikabrott, som är förverkandeutlösande, och att delar av åtalet inte bifalls. Det som rätten finner styrkt är således narkotikabrott, men av betydligt mindre omfattning. Då skall rätten, vid bedömningen av frågan om utvidgat förverkande, kunna ta hänsyn till om straffvärdet för den styrkta brottsligheten är lågt genom att eventuellt jämka förverkandet. Som tidigare framhållits kan man nämligen inte godta alltför stor disproportion mellan det förverkandeutlösande brottet och förverkandet.

Hänsyn måste självfallet också tas till hur länge egendomen tillhört gärningsmannen. Som tidigare nämnts (avsnitt 5.7.7) bör man inte införa någon absolut gräns för hur långt tillbaka i tiden ett yrkande om utvidgat förverkande får sträcka sig. Det innebär att ett sådant yrkande teoretiskt sett kan ta sikte på vinster som genererats av brottslig verksamhet under en lång följd av år. Kravet på att åklagaren skall bevisa att egendomen med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet, för att den skall kunna förverkas, torde emellertid sätta en praktisk gräns för detta. Hänsyn kan också tas vid jämkningen. En lämplig riktpunkt kan vara att egendom, som förvärvats genom brottslig verksamhet som ligger mer än tio år före det förverkandeutlösande brottet, normalt inte bör förverkas.

Tidsaspekten kan emellertid behöva beaktas även i fall där förverkandet hänför sig till brottslighet som inte är särskilt gammal i förhållande till det förverkandeutlösande brottet. Man kan exempelvis tänka sig att den som är misstänkt för grovt skattebrott

har fått vänta mycket länge på rättegången och att detta uteslutande beror på de brottsutredande myndigheternas hantering av ärendet. Även om det då skulle vara möjligt att förverka egendom som den tilltalade förvärvat viss tid före det förverkandeutlösande brottet kan ett sådant förverkande i det enskilda fallet framstå som alltför betungande. Domstolen bör då kunna jämka förverkandet. Beror dröjsmålet uteslutande eller i första hand på den tilltalade finns det däremot ingen anledning till jämkning.

Risken för överförverkande, dvs. förverkande av mer än den totala vinsten av brottsligheten, måste självfallet också vägas in. Den risken torde vara störst om den mot vilken yrkandet om utvidgat förverkande riktas tidigare har dömts för brott och då blivit föremål för utbytesförverkande.

5.7.12 Hos vem skall förverkande kunna ske?

Förslag: Utvidgat förverkande skall kunna riktas inte bara mot den som döms för ett allvarligt brott utan även mot dennes närstående. Sådant förverkande skall även kunna ske hos en juridisk person över vilken den tilltalade eller dennes närstående har bestämmande inflytande. Dessutom skall egendom kunna förverkas dels från den som i ond tro tagit emot denna, dels från annan som beretts vinning av den brottsliga verksamheten.

Utgångspunkter

Enligt huvudregeln skall förverkande ske hos den som har begått det förverkandeutlösande brottet. I 36 kap. 5 § BrB finns bestämmelser om förverkandetalan mot annan än gärningsmannen. Om någon annan har beretts vinning genom brott kan yrkande om förverkande av egendomen eller dess värde riktas mot denne (5 § första stycket c). I samma stycke finns en regel (5 § första stycket d) som gör det möjligt att förverka utbyte av brott hos den som efter brottet har förvärvat egendomen genom bodel-

ning, arv, testamente eller gåva. Vid sådana förvärv kan egendomen förverkas även om mottagaren var i god tro. Vidare kan förverkande ske hos den som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Rambeslutet lämnar, som framgått i avsnitt 5.3.1, till staterna själva att bedöma om utvidgat förverkande skall kunna riktas inte bara mot den dömda utan även mot dennes närstående och mot juridiska personer över vilka den dömda eller dennes närstående har ett avgörande inflytande. En viktig principiell fråga är således om utvidgat förverkande endast skall kunna riktas mot den som döms för ett allvarligt brott eller om förverkande skall kunna riktas mot en vidare krets.

Förverkandeutredningen har föreslagit att utvidgat förverkande skall kunna riktas såväl mot lagöverträdarens närstående som mot juridiska personer över vilka denne eller dennes närstående har bestämmande inflytande. Utredningen har motiverat förslaget med att det annars blir för lätt att kringgå regelverket. Kretsen av närstående utformades efter mönster av 4 kap. 3 § konkurslagen. Förslaget har i huvudsak mottagits positivt under remissbehandlingen. Både *Riksåklagaren* och *Ekobrottsmyndigheten* framhöll dock att den föreslagna kretsen av personer hos vilka förverkande kan ske inte är ändamålsenligt utformad. Båda myndigheterna ansåg att man bör överväga möjligheten att använda utvidgat förverkande också mot den som tar emot egendom som sannolikt härrör från brottslig verksamhet, även om det inte är någon närstående, i syfte att hindra bulvanförhållanden.

Utvidgat förverkande är en för svensk rätt helt ny konstruktion. Det talar i och för sig för att man tills vidare bör inta en försiktig hållning och nöja sig med att låta sådant förverkande drabba enbart den tilltalade. Å andra sidan skulle en sådan lösning innebära att den som visserligen har gjort stora vinster på sin brottslighet men som har fört över sina tillgångar till närstående helt skulle undgå förverkande. Detta skulle troligen uppfattas som stötande av allmänheten. Det skulle vara ännu mer stö-

tande om gärningsmannen undgår förverkande på grund av att tillgångarna samlats i en juridisk person, t.ex. i ett bolag, över vilken denne har avgörande inflytande. Man bör inte skapa ett regelverk som lätt kan kringgås. I avsnitt 5.7.8 har tanken på en presumptionsregel angående äganderätten till egendom avvisats. Däremot är det rimligt att, på samma sätt som vid vanligt förverkande, möjliggöra förverkande hos den som mottagit egendom från den dömda. Detsamma gäller den som beretts vinning av den brottsliga verksamheten. Det sagda talar för att utvidgat förverkande, i likhet med andra former av förverkande, skall kunna riktas mot bl.a. anhöriga till gärningsmannen.

Bestämmelserna i 5 § om förverkande från annan är inte konstruerade så att de kan göras direkt tillämpliga på utvidgat förverkande, eftersom de bygger på begreppet brott. Det krävs därför en särskild reglering, om förverkande skall kunna ske från annan än gärningsmannen.

Förverkande från närstående

Den första frågan är vilken krets av närstående fysiska personer som bör träffas av den nya bestämmelsen. Här finns olika tänkbara lösningar. En är att bestämma kretsen på samma sätt som i 5 §. En annan möjlighet är att, i likhet med Förverkandeutredningen, använda det närståendebegrepp som finns i 4 kap. 3 § konkurslagen.

Om man väljer den förstnämnda lösningen kommer bestämmelsen att kunna tillämpas även på andra personer än de som traditionellt räknas till närstående, eftersom man utgår från förvärvssättet (bl.a. testamente och gåva). Det ger å ena sidan flexibilitet men å andra sidan en vid och ganska obestämd krets av personer som kan drabbas av förverkande. Väljer man samma begrepp som används vid återvinning i konkurs får man en mycket vid krets mot vilken talan kan riktas. I denna innefattas, förutom anhöriga, dels vissa juridiska personer, dels andra personer som har samma ekonomiska intressen som konkursgäldenären, dels närstående till den som är närstående. Att möjliggöra

förverkande inom en så vid krets bör inte komma i fråga. Ingen av dessa lösningar är således lämplig.

Av rättssäkerhetsskäl är det nödvändigt att tydligt avgränsa den personkrets mot vilken talan om förverkande kan föras. En möjlighet är att tillåta förverkande hos sådana närstående som anges i 36 kap. 3 § RB, dvs. personer som inte är skyldiga att vittna mot gärningsmannen. Med den avgränsningen träffar man

- make/maka
- partner enligt lagstiftningen om partnerskap
- den som varaktigt sammanbor med gärningsmannen
- barn och föräldrar
- syskon
- tidigare make/maka, sammanboende eller partner och
- svåger/svägerska eller tidigare svåger/svägerska.

En sådan avgränsning kommer att träffa alla de närstående personer mot vilka det ter sig rimligt att talan om utvidgat förverkande skall kunna föras. Den är därför lämpligare än de andra lösningar som nämnts.

Inom den nu angivna personkretsen bör förverkande kunna ske oberoende av om mottagaren är i god tro eller ej. Motsvarande reglering gäller för förverkande från närstående i de fall förverkandet är knutet till ett konkret brott. Det finns inte något skäl att välja en annan lösning för utvidgat förverkande.

Förverkande i andra fall

Det är, som framhållits ovan, rimligt att förverkande skall kunna ske hos en juridisk person över vilken gärningsmannen – eller någon närstående i den krets som nyss har nämnts – har bestämmande inflytande. Uttrycket ”bestämmande inflytande” används inom associationsrätten. Med bestämmande inflytande avses i första hand sådant inflytande som grundar sig på direkta eller indirekta innehav av rösterna i ett aktiebolag eller annan juridisk person (se prop. 2004/05:85 s. 742). Det kan också vara fråga om att någon har sådan ställning på grund av avtal eller an-

nan överenskommelse (exempelvis s.k. generalfullmakt). Detta svarar väl mot innehållet i rambeslutet.

En annan situation där det bör vara möjligt att rikta utvidgat förverkande mot annan än gärningsmannen är om gärningsmannen avsiktligt berett annan vinning av sin brottsliga verksamhet. Det är redan nu möjligt att i en motsvarande situation förverka utbyte av ett konkret brott. Som exempel kan nämnas det fallet att en intagen begår brott trots att denne sitter i fängelse och att utbytet av brotten tillfaller en anhörig. Det anses stötande att inte kunna förverka vinningen i ett sådant fall och detsamma får anses gälla vid utvidgat förverkande. Detta förutsätter emellertid en viss justering i 5 § första stycket punkten c, eftersom utgångspunkten med utvidgat förverkande är att vinningen skall härröra från brottslig verksamhet.

Enligt 36 kap. 5 § kan egendom också förverkas från den som efter brottet har förvärvat egendomen på annat sätt än genom familjerättsligt fång eller gåva och som därvid haft vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet. Regeln liknar bestämmelsen om häleriförseelse och är avsedd att träffa bl.a. den som köper stöldgods. En motsvarande lösning bör väljas för utvidgat förverkande, eftersom det är viktigt att stävja alla typer av illojala förvärv som har samband med allvarlig brottslighet. Om en gärningsman har fört över tillgångar till en person som inte ingår i kretsen av närstående kommer det således att vara möjligt att rikta förverkandeyrkande mot honom eller henne om personen varit i ond tro, men inte annars.

Övriga frågor

Skulle ett utvidgat förverkande, riktat mot närstående eller mot annan, leda till stötande resultat i det enskilda fallet finns det, som utvecklats tidigare, möjligheter att beakta detta genom jämkning eller eftergift (avsnitt 5.7.11).

5.7.13 Talan om utvidgat förverkande

Förslag: En fråga om utvidgat förverkande väcks normalt av åklagaren. På samma sätt som gäller för andra former av förverkande bör det emellertid finnas möjlighet för rätten att på eget initiativ besluta om utvidgat förverkande. Utformningen av talan är av väsentlig betydelse för rättens prövning.

Vem skall kunna föra talan?

Regleringen i 36 kap. BrB av frågor om förverkande innebär att en sådan fråga normalt väcks av åklagaren. Rätten har dock möjlighet att på eget initiativ besluta om förverkande. I sådana fall lägger rätten de uppgifter som är tillgängliga i målet till grund för sitt beslut. Rätten har emellertid formellt också möjlighet att, med stöd av 45 kap. 11 § RB, förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen, om rätten anser att förverkandefrågan inte är tillfredsställande utredd.

Förverkandeutredningen har föreslagit att endast åklagare skall kunna väcka en fråga om utvidgat förverkande. Utredningen motiverade detta med att den särskilda ekonomiska undersökningen, som enligt utredningens förslag skall utgöra grunden för talan om utvidgat förverkande, endast kan utföras av åklagare.

Om man väljer en annan lösning än utredningens när det gäller förutsättningarna för utvidgat förverkande kommer frågan om vilken utredning som krävs för att pröva ett yrkande om sådant förverkande i ett annat läge. Som framgår av det följande (avsnitt 5.8) bör man inte införa den komplicerade reglering som Förverkandeutredningen föreslagit. Det finns då inte något skäl att välja en annan lösning för vem som får väcka en fråga om utvidgat förverkande än för talan om förverkande i andra fall. Som tidigare påpekats bör regleringen av utvidgat förverkande i största möjliga utsträckning följa vad som gäller för förverkande i allmänhet. En fråga om utvidgat förverkande bör således kunna

tas upp antingen på yrkande av åklagaren eller av rätten på eget initiativ.

Eftersom man kan utgå från att frågor om utvidgat förverkande i de allra flesta fall kommer att initieras av åklagare utgår framställningen i det följande från det.

Hur bör talan utformas?

En viktig fråga, med tanke på att rättskraften i en dom även omfattar beslut om förverkande, är hur talan utformas. För att rätten skall kunna ta ställning till ett yrkande om utvidgat förverkande måste detta innehålla tillräckliga uppgifter för rättens bedömning. Det är uppenbart att en förverkanderegeln som utgår från begreppet brottslig verksamhet ställer krav på precisering. Åklagaren måste för det första ange vilken typ av brottslighet som yrkandet grundas på. Enbart en brottsrubricering räcker normalt inte. Det torde i de flesta fall krävas en närmare precisering, exempelvis påstående om grov smuggling avseende viss varutyp som alkohol eller mineralolja eller narkotikabrott avseende försäljning av vissa substanser etc. Åklagaren måste, som tidigare påpekats, kunna bevisa att omständigheterna sammantaget visar förekomsten av brottslig verksamhet. Vad som krävs i det enskilda fallet för att uppnå detta kan variera. Medan vissa typer av brott begås mer eller mindre kontinuerligt (t.ex. koppleri) har andra brott (exempelvis stöld) karaktär av enskilda händelser. I det senare fallet är frekvensen och den totala omfattningen av brottsligheten av större betydelse än i det förra. Talan måste således utformas med hänsyn till vilken typ av brottslig verksamhet det är fråga om. Däremot krävs det inte att åklagaren pekar ut de enskilda brottstillfällena eller preciserar vilken vinning som har uppstått vid en viss tidpunkt eller till följd av ett visst brottsligt handlande.

Av rättssäkerhetsskäl måste åklagaren också precisera vilken ungefärlig tidsperiod vinningen härrör från. Den behöver inte vara identisk med tidpunkten för brottsligheten. Man kan tänka sig det fallet att bytet från grova rån göms undan under en längre

tid och att de inblandade får del av vinningen först flera år efter brottet. Åklagaren måste därför precisera brottsligheten i tiden. Ett yrkande om utvidgat förverkande kommer troligen i många fall att avse samma tidsperiod som de förverkandeutlösande brotten, om det är fråga om flera brottstillfällen. Omfattar åtalet ett enda brott ter sig saken annorlunda. Då kan det vara nödvändigt att låta yrkandet omfatta en längre eller kortare period före – eller efter – det åtalade brottet, relaterad till den brottsliga verksamhet i övrigt som åklagaren åberopar som grund för sitt yrkande.

I detta sammanhang bör också påpekas att åklagaren i vissa fall kan behöva precisera yrkandet på annat sätt. Rambeslutet ger, som tidigare nämnts, medlemsstaterna stora möjligheter att välja olika lösningar för genomförandet av regler om utvidgat förverkande. Genomförandet återverkar i sin tur på möjligheterna att få förverkandebeslut verkställda i andra medlemsstater.

Enligt artikel 8 i rambeslutet om ömsesidigt erkännande av förverkande får verkställighet av utvidgat förverkande vägras i vissa fall. Detta gäller för det första sådana utvidgade förverkanden enligt nationell rätt som inte stöds på artikel 3 i förverkanderambeslutet (artikel 8 punkt 2 g). I fråga om beslut om utvidgat förverkande, som stöds på bestämmelser som har utfärdats som ett led i genomförandet av artikel 3 i förverkanderambeslutet, gäller att i den mån det beslut som begärs verkställt faller utanför räckvidden av det alternativ som den verkställande staten har valt, beslutet skall verkställas åtminstone i den omfattning som föreskrivs i liknande fall i den nationella lagstiftningen (artikel 8 punkt 3). I den mån förverkandet går utöver detta får verkställighet vägras.

Det är rimligt att anta att vissa medlemsstater kommer att använda sig av kravet på att utvidgat förverkande skall hänföra sig till brott begångna inom ramen för en kriminell organisation. Kan åklagaren förutse att det blir aktuellt att begära verkställighet av beslutet om utvidgat förverkande utomlands, bör han se till att omständigheter som belyser denna fråga tas upp i processen. Då får domstolen möjlighet att ta ställning till påståendet.

Har frågan behandlats av domstolen torde det finnas goda möjligheter att få ett svenskt utvidgat förverkande verkställt i ett annat land, även om detta ställer krav på att brottet skall ha begåtts inom en kriminell organisation. Särskilt i de fall där åklagaren har begärt frysning i ett annat land är det viktigt att yrkande om utvidgat förverkande utformas så att beslutet har förutsättningar att bli erkänt och verkställt.

Över huvud taget bör talan om utvidgat förverkande ägnas större omsorg än mer vardagliga förverkandefrågor som förverkande av hjälpmedel eller brottsverktyg. Detta är något som får utvecklas i tillämpningen.

5.7.14 Särskild talan

Förslag: Talan om utvidgat förverkande skall såvitt gäller gärningsmannen alltid föras i målet om det förverkandeutlösande brottet. Det skall finnas möjlighet att i särskild ordning väcka talan om förverkande mot annan, när målet om det förverkandeutlösande brottet har vunnit laga kraft. Sådan talan skall väckas inom två år därefter. En särskild lag om förfarandet vid handläggningen av sådana förverkandefrågor införs.

Skall det vara möjligt att avskilja talan om utvidgat förverkande?

Förverkandeutredningen har förslagit att det skall vara möjligt att föra talan om utvidgat förverkande inte bara i samband med talan om det förverkandeutlösande brottet. Särskild talan om sådant förverkande skall kunna föras, under förutsättning att yrkande härom framställs senast i samband med åtalet för det förverkandeutlösande brottet. Förslaget utesluter således att talan om utvidgat förverkande väcks separat. En av tankarna bakom utredningens förslag är att talan om utvidgat förverkande inte skall tillåtas fördröja handläggningen av mål med frihetsberövade. Utredningen har därför föreslagit att domstolen ges rätt att avskilja talan om utvidgat förverkande, på samma sätt som en

talans om enskilt anspråk kan avskiljas för särskild handläggning. Huvudregeln skall emellertid vara att frågan om utvidgat förverkande handläggs i brottmålet. Det krävs särskilda skäl för att domstolen skall medge att talan förs särskilt. Utredningen har således föreslagit väsentligt strängare krav för särskild talan om utvidgat förverkande än vad som gäller för särskild talan i andra fall. Enligt förslaget skall ett helt nytt kapitel om sådan talan införas i RB. Vidare krävs enligt utredningen ändringar i 26–28, 45, 51 och 58 kap. RB för att förverkliga förslaget.

Inledningsvis bör framhållas att det är en självklar utgångspunkt att alla straffrättsliga reaktioner på ett brott om möjligt skall tas upp till prövning samtidigt, för att en helhetsbedömning skall kunna göras angående bl.a. proportionaliteten i straffet (jfr artiklarna 6 och 7 i Europakonventionen). Det krävs därför starka skäl om man skall välja en annan lösning.

Skälen som talar för att talan om utvidgat förverkande skall kunna avskiljas för särskild handläggning är två. Det ena är att det skulle underlätta arbetssituationen för polis och åklagare. Förverkandeutredningens huvudmotiv för förslaget var, som nyss nämnts, att man förutsåg att de brottsutredande myndigheterna kan få svårt att prestera den nödvändiga ekonomiska utredningen i tid till huvudförhandlingen. Den risken är betydligt mindre om man, som föreslås i denna promemoria, inte ställer upp särskilda regler för själva utredningsförfarandet (se avsnitt 5.8). Det argumentet har således inte samma tyngd som om man väljer den komplicerade reglering som Förverkandeutredningen förespråkade. Det andra skälet för särskild talan är att förverkandetalan skall kunna föras mot annan än den tilltalade (se avsnitt 5.7.12). Det som är aktuellt är talan mot bl.a. närstående till den tilltalade och mot juridiska personer till vilka egendom har överförts.

Skälen som talar mot att tillåta att talan om utvidgat förverkande avskiljs för handläggning i särskild ordning är emellertid flera.

Separat talan om utvidgat förverkande skapar särskilda komplikationer när det gäller rättskraften, som behandlas närmare i

ett kommande avsnitt. Den särskilda utformningen med ett förverkandeutlösande brott, att utvidgat förverkande är såväl subsidiärt som fakultativt samt att talan avser en icke specificerad brottslighet innebär speciella svårigheter. Man kan t.ex. tänka sig den situationen att talan förs särskilt mot en anhörig till gärningsmannen och att den saken avgörs slutligt i tingsrätten, varefter Högsta domstolen efter överklagande av gärningsmannen eller åklagaren rubricerar det brott som ligger till grund för utvidgat förverkande på annat sätt än underinstanserna. Beroende på omständigheterna kan det då eventuellt finnas grund för resning i det förstnämnda målet, men det är inte självklart att så är fallet. Man kan också tänka sig att Högsta domstolen visserligen finner gärningsmannen skyldig till ett förverkandeutlösande brott men anser att denne inte skall åläggas utvidgat förverkande. I ett sådant fall är det tveksamt om den senare domen kan läggas till grund för resning av domen mot den anhörige, trots att en samtidig behandling av brottmålet och förverkandetalan sannolikt skulle ha lett till att utvidgat förverkande inte drabbat denne.

Om talan om utvidgat förverkande skall kunna avskiljas krävs det nya regler om processen och om rätt till omprövning. Resultatet blir en betydligt mer komplicerad lagstiftning. De regler som gäller för när en förverkandefråga handläggs utan samband med ansvarstalan är tillskapade för handläggning av okomplicerade fall, där värdet av det som skall förverkas ofta är begränsat. Reglerna lämpar sig därför inte för handläggning av komplexa förverkandefrågor där det kan krävas omfattande bevisning. Eftersom avskiljande av talan om utvidgat förverkande sannolikt bara kommer att aktualiseras i ett litet antal fall kan det rimliga i att skapa komplicerade handläggningsregler enbart för detta ifrågasättas.

Även processekonomiska skäl talar mot att talan om utvidgat förverkande skall kunna avskiljas. När ansvarstalan och talan om förverkande prövas i samma rättegång är bevisningen ofta gemensam och förverkandefrågan innebär därför obetydligt merarbete för åklagaren och domstolen. Om förverkandefrågan prövas i särskild ordning ställs helt andra krav. Då kan man behöva

ta om åtminstone vissa delar av den bevisning som förebringades i brottmålet. Det innebär både dubbelarbete och ökade kostnader. Bevisningen försämras dessutom i takt med tiden, vilket också är ett argument mot att talan skall kunna avskiljas.

Om talan kan avskiljas för särskild handläggning gäller detta även talan som riktas mot den tilltalade. Ett ytterligare skäl mot en sådan ordning, som endast har giltighet i fråga om den tilltalade, är att förverkandefrågan inte bör hållas öppen någon längre tid. Av hänsyn till den dömde bör inte en så viktig fråga kunna avgöras i ett förfarande som är skilt från huvudsaken. Dessutom minskar möjligheterna att beakta förverkandet vid bedömningen av den samlade reaktionen på brottet, vilket är betydelsefullt för den tilltalade (se avsnitt 5.7.10 angående sanktionskumulation).

Av det sagda framgår att övervägande skäl talar emot en ordning där talan om utvidgat förverkande kan väckas i brottmålet om det förverkandeutlösande brottet och senare avskiljas för handläggning i särskild ordning. Någon sådan möjlighet bör därför inte införas.

När det gäller den tilltalade kan tillfogas att behovet av att avskilja förverkandefrågan inte heller är så stort. Kan frågan om utvidgat förverkande inte tas upp i brottmålet har åklagaren visserligen försuttit sin möjlighet att få saken prövad i det sammanhanget, men om samme gärningsman på nytt begår ett allvarligt brott kan frågan aktualiseras i det nya brottmålet. Det är därför viktigt att uppgifter som kan ha betydelse för framtida talan om utvidgat förverkande dokumenteras och att dessa inte automatiskt gallras ut när målet har vunnit laga kraft.

Läget är annorlunda när det gäller förverkandetalan mot närstående eller mot juridiska personer. Det är viktigt att inte skapa ett system som uppmuntrar kriminella till att föra över ekonomiska tillgångar som härrör från brottslig verksamhet till närstående eller till bolag eller andra juridiska personer, i syfte att minska risken för att egendomen förverkas. I avsnitt 5.7.12 har föreslagits att utvidgat förverkande skall kunna riktas mot bl.a. gärningsmannens anhöriga. Det är därför nödvändigt att finna en annan lösning än den nu diskuterade för sådan talan.

En annan lösning

Ett alternativ till att låta åklagaren väcka talan om utvidgat förverkande inom ramen för brottmålet, med möjlighet att skilja av talan, på det sätt som Förverkandeutredningen föreslog, skulle kunna vara att skapa möjlighet att, när domen mot gärningsmannen har vunnit laga kraft, föra en särskild talan om förverkande mot bl.a. närstående. Med en sådan reglering skulle man undvika vissa av de nackdelar som har angetts ovan, men samtidigt hindra att lagöverträdaren kringgår systemet genom att överlåta egendom till närstående eller till juridiska personer som lagöverträdaren eller dennes närstående har avgörande inflytande över. Det framstår därför som en lämplig avvägning mellan olika intressen.

Med den nu angivna lösningen finns det underlag i form av ett slutligt avgörande beträffande det förverkandeutlösande brottet och den brottsliga verksamheten, vilket kan läggas till grund för särskild talan om utvidgat förverkande mot den anhörige eller annan som anges i 36 kap. 5 § BrB. Behovet av att föra bevisning vid handläggningen av den särskilda talan är då inte särskilt stort, eftersom huvudfrågan är avgjord och prövningen i princip inskränker sig till dels frågan om förverkande kan riktas mot annan, dels hur mycket som skall förverkas.

Handläggningen bör inte regleras i RB utan i en särskild lag. Av lagen bör framgå bl.a. vad som krävs för att väcka talan och när det kan göras.

Alternativet till att införa en särskild lag är att föra in bestämmelser om särskild talan om utvidgat förverkande i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. Den sistnämnda lagen används i huvudsak för att avgöra okomplicerade förverkandefrågor, t.ex. förverkande av föremål av mindre värde som inte har någon känd ägare. Lagen tillämpas främst av åklagare och polismän. Handläggningen vid domstol enligt den särskilda förverkandelagen sker enligt de regler i RB som gäller för bötesbrott. Lagen innehåller även vissa särregler. Domstolen har t.ex. möjlighet att besluta om förverkande enligt den särskilda lagen även om den mot vilken talan riktas inte har inställt sig till förhandling eller – vid skriftligt förfarande – inte har ytt-

rat sig. Av rättssäkerhetsskäl måste handläggningen av talan om utvidgat förverkande mot annan än gärningsmannen baseras på regler om handläggningen som i många avseenden avviker från vad som gäller enligt den särskilda förverkandelagen. Detta talar med styrka för lösningen med en särskild lag.

Det är inte nödvändigt att ha lika stränga regler för handläggningen av särskild förverkandetalan som för det förverkandeutlösande brottet, men förverkandefrågan är ändå av den arten att den inte kan handläggas enligt den ordning som är föreskriven för handläggning av bötesmål. Talan om utvidgat förverkande bör t.ex. avgöras med nämnd. Det måste också vara möjligt att vid behov kunna använda straffprocessuella tvångsmedel som husrannsakan och beslag för att utreda förverkandefrågan. Vidare är förverkandetalan av den arten att krav på prövningstillstånd inte bör gälla vid överklagande till hovrätten (jfr NJA 1995 s. 351 I). En lämplig lösning är att låta samma regler gälla för handläggningen av särskild talan om utvidgat förverkande som för brott med minst ett års fängelse i straffskalan.

En utgångspunkt för väckande av talan skall, som tidigare nämnts, vara att målet om det förverkandeutlösande brottet är avgjort. Regleringen bör utformas så att å ena sidan åklagaren får tillräckligt med tid att förbereda talan men å andra sidan frågan om utvidgat förverkande inte hålls öppen någon längre tid. En rimlig avvägning är att talan skall väckas inom två efter det att målet om det förverkandeutlösande brottet vann laga kraft.

5.7.15 Rättskraftsfrågor

Bedömning: De befintliga reglerna om rättskraft skyddar både mot dubbelbestraffning och mot dubbelförverkande. Några nya regler behövs inte.

Allmänt om rättskraften vid förverkande

Har en dom i brottmål vunnit laga kraft kan enligt 30 kap. 9 § RB frågan om ansvar för gärningen inte prövas på nytt. Man brukar i detta sammanhang tala om domens rättskraft (för en närmare redogörelse angående rättskraft, se Peter Fitger, Rättegångsbalken, s. 30:20 f.). Ett godkänt strafföreläggande jämföras med en lagakraftvunnen dom (48 kap. 3 § andra stycket RB). Som tidigare nämnts avser bestämmelserna i 30 kap. 9 § RB enbart svenska domar och rättegångar.

Beslut i frågor om förverkande omfattas normalt av rättskraften, fränsett möjligen speciella fall (se Fitger a.a. s. 30:21). Att det inte generellt kan sägas att förverkanden omfattas av rättskraften beror på att dessa kan ha olika syften. I doktrinen talar man om tre olika typer av förverkanden. En typ är förverkanden som främst är reparativa. Sådana finns inom exempelvis immaterialrätten. En annan typ har främst ett brottsförebyggande syfte, t.ex. förverkande med stöd av 36 kap. 3 § BrB. Den tredje typen är förverkanden som främst har ett repressivt syfte. Eftersom förverkandetalan kan se olika ut både i fråga om grunderna, mot vem den kan riktas och vad syftet är med talan, har det i doktrinen ansetts vara svårt att ställa upp några generella regler för när rättskraften förhindrar ny talan respektive när en sådan talan skulle kunna vara tillåten. Sådana förverkanden som främst har repressiv karaktär bör dock enligt doktrinen jämföras med straff och omfattas därför av domens rättskraft.²⁴

²⁴ Se Lars Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 79 f.

Ett rättsfall från Högsta domstolen belyser denna fråga närmare. En person åtalades och dömdes i två olika domar för olovlig körning vid tio tillfällen under en tidsperiod om cirka två månader. Vid ett av gärningstillfällena beslagtogs den tilltalades bil. Någon talan om förverkande av bilen fördes inte i brottmålen. Däremot väcktes särskild talan om förverkande av bilen. Detta gjordes efter att målen om olovlig körning hade avgjorts i tingsrätten. Efter det att brottmålsdomarna vunnit laga kraft förklarade tingsrätten bilen förverkad. Hovrätten fastställde domen. Den dömde överklagade och yrkade i första hand att talan skulle avvisas. Riksåklagaren bestred ändring och gjorde gällande att talan om förverkande i första hand hade ett brottsförebyggande, inte bestraffande, syfte och att förverkandefrågan därför inte omfattades av rättskraften. Högsta domstolen fann att starka skäl talar för att en fråga om förverkande av egendom hos gärningsmannen inte kan tas upp till prövning efter det att åtal för brottet har prövats, eftersom det omfattas av brottmålsdomens rättskraft. Domstolen tillade att det utan vidare stod klart att detta måste gälla förverkande som har ett straffliknande syfte. Mot att göra skillnad mellan å ena sidan förverkande med övervägande sådant syfte och å andra sidan förverkande som främst har ett annat syfte, t.ex. att förebygga fortsatt brottslighet, anfördes att det är mycket svårt att avgöra vad som är en förverkanderegels främst syfte; särskilt som sådana regler inte sällan har flera syften. Domstolen fann det därför inte befogat att göra sådan skillnad mellan olika förverkanderegler, fränsett möjligen i alldeles speciella fall. Slutet blev att Högsta domstolen undanröjde underinstansernas domar och avvisade åklagarens talan (NJA 1990 s. 401).

I ett senare fall hade åklagaren yrkat ansvar mot en person för bl.a. olaga vapeninnehav och samtidigt yrkat att vapnet i fråga (ett salongsgevär) skulle förverkas. Åtalet bifölls, men något förordnande om förverkande meddelades inte i målet. Åklagaren väckte därefter särskild talan mot den dömde med yrkande om förverkande av det alltjämt beslagtagna vapnet. Tingsrätten biföll talan. Den dömde överklagade, men hovrätten fastställde tings-

rättens dom. Sedan den dömde överklagat till Högsta domstolen medgav riksåklagaren att åklagarens talan avvisades och att beslaget hävdes. Högsta domstolen fann att förverkande på grund av olaga vapeninnehav inte var ett så speciellt fall att det fanns skäl att frånga den i NJA 1990 s. 401 fastlagda huvudregeln att förverkandefrågan omfattades av rättskraften. Högsta domstolen undanröjde därför underinstansernas domar och avvisade åklagarens talan om förverkande (NJA 1991 s. 273).

Rättsfallen ger besked om vad som gäller i fråga om sakförverkande hos gärningsmannen när förverkandefrågan av något skäl inte har tagits upp till prövning i brottmålet. Då hindrar rättskraften att ny talan om förverkande förs. Så som domskälen har utformats är det svårt att dra några slutsatser i övrigt av Högsta domstolens ställningstaganden.

Att i efterhand väcka ny talan om förverkande knuten till ett visst konkret brott mot den som domen rör är således inte möjligt. Däremot är det självfallet inget som hindrar att, om åtal väcks mot någon annan, frågan om förverkande tas upp i det målet om förutsättningarna i övrigt för förverkande är uppfyllda. Det finns också möjlighet att i viss utsträckning föra talan om förverkande mot någon som inte själv är tilltalad. Sådan talan kan också väckas oberoende av tidigare åtal. Det torde även vara möjligt att väcka särskild talan om förverkande under förutsättning att talan grundas på annat brott (Fitger a.a. s. 30:20 b) eller på någon annan lagstiftning som i det enskilda fallet ger grund för förverkande. Det måste således avgöras från fall till fall om en tidigare dom hindrar ny talan om förverkande.

Rättskraftsproblem som är förknippade med utvidgat förverkande

Reglerna om en brottmåldoms rättskraft är av central betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Den som har lagförts för brott skall kunna veta när en fråga som har prövas rättsligt är slutligt avgjord. En av de grundläggande svårigheterna med domens rättskraft i brottmål är emellertid, som framgått ovan, att avgöra vad som omfattas av rättskraften. Reglerna om rättskraft är av-

sedda att skydda mot både dubbelbestraffning och att den tilltalade drabbas av förverkande två gånger för samma sak.

Såväl gränsdragningen mellan brott och brottslig verksamhet som risken för dubbelförverkande kan skapa rättskraftsproblem vid utvidgat förverkande. Problemen illustreras enklast med några exempel.

En fråga är hur man skall hantera den situationen att en gärningsman, som döms för grov stöld (vilket kan utlösa utvidgat förverkande), tidigare har stått under åtal för och – kanske med minsta möjliga marginal – har frikänts från ansvar för ett annat grovt brott (t.ex. grov narkotikasmuggling). Är det då möjligt att förverka hans tillgångar även om man inte kan utesluta att de härrör från det brott han frikänts för? Man kan ändra förutsättningarna och anta att domen för grov narkotikasmuggling var fällande men att talan om förverkande av utbyte inte fördes i målet eller att endast en obetydlig summa förverkades. Kan man då använda utvidgat förverkande i målet om grov stöld för att eliminera vinster som eventuellt härrör från narkotikasmugglingen?

Ett annat exempel är att en person döms för rån och blir föremål för utvidgat förverkande. Personen i fråga har såvitt känt inte några inkomster. Något år senare åtalas samma person för att ha medverkat i grovt narkotikabrott, begånget före domen rörande rån. Kan åklagaren då föra talan om förverkande av utbyte som hänför sig till narkotikabrottet? En del av vinsten från den brottsligheten kan ju ha förverkats i det första målet.

Båda dessa exempel illustrerar problemet med att utvidgat förverkande är avsett att träffa inkomster från brottslighet som inte är närmare specificerad.

Utgångspunkten måste vara att åklagaren vid varje lagföring är skyldig att, inom ramen för sin åtalsplikt, utreda och yrka förverkande av utbyte av brott. Domstolen är i sin tur skyldig att ta ställning i förverkandefrågan. Under förutsättning att så har skett, skall rätten i en senare rättegång kunna utgå från att andra tillgångar eller inkomster antingen är lagligt åtkomna eller härrör från annan brottslighet än den som behandlades i det första målet. Avsaknaden av yrkande om förverkande i en tidigare dom får

normalt antas bero på att det inte har funnits lagliga förutsättningar att föra talan om förverkande av utbyte. Därmed finns det inte risk för dubbelförverkande, varför den tidigare domen inte utgör något hinder mot utvidgat förverkande. Om det emellertid är uppenbart att åklagaren borde ha framställt yrkande om förverkande i det första målet, men har försummat det, – och domstolen inte heller på eget initiativ beslutat härom – kan rättskraften från domen utgöra hinder mot utvidgat förverkande. Detsamma torde gälla om åklagaren framställt yrkande om förverkande, men rätten inte har tagit ställning i denna fråga.

Har frågan om förverkande inte behandlats i det första brottmålet får domstolen således överväga betydelsen av detta i ljuset av hur åklagaren har utformat sin talan om utvidgat förverkande och vilken brottslighet denna grundas på. Det kan tänkas att rättskraften från den första domen kan utgöra hinder mot utvidgat förverkande, om det är fråga om brott av samma slag.

En annan fråga är om ett lagakraftvunnet beslut om utvidgat förverkande hindrar att det senare väcks åtal på grund av förbudet mot dubbelbestraffning. Man kan t.ex. tänka sig det fallet att en person som döms för människohandel åläggs utvidgat förverkande avseende egendom som härrör från människohandel och koppleri under en viss tidsperiod. Kan beslutet om utvidgat förverkande då hindra att åtal därefter väcks för grovt koppleri under motsvarande tid? Kan åklagaren med framgång hävda att det är fråga om annan koppleriverksamhet än den som åberopades som grund för utvidgat förverkande om yrkandet och grunderna för det var en opreciserad koppleriverksamhet?

Detta exempel illustrerar frågan om ett beslut om utvidgat förverkande hindrar att det senare väcks åtal för brott av samma slag under samma tidsperiod som förverkandet omfattar. Den frågan är relativt enkel att besvara. Det utvidgade förverkandet tar inte sikte på enskilda brott utan utgör tvärtom en samlad reaktion på den dömdes kriminella livsstil och dennes förmåga att skapa tillgångar från sådan brottslighet som av olika skäl inte har upptäckts eller kunnat beivras. Kravet på att det skall vara fråga om samma gärning är därmed inte uppfyllt och förverkandet ut-

gör således knappast något hinder mot åtal för nyupptäckta brott begångna under samma tidsperiod som förverkandet omfattar. Ett tidigare yrkande om utvidgat förverkande bör därför inte skapa några problem, annat än möjligen i sällsynta undantagsfall där det står helt klart att den nyupptäckta brottsligheten i sin helhet är identisk med den på vilket förverkandeyrkandet grundades. En annan sak är att man i den senare rättegången måste vara uppmärksam på risken för dubbelförverkande.

Om beslut om utvidgat förverkande blir vanliga kommer på sikt även frågan om rättskraftens omfattning vid upprepade utvidgade förverkanden att aktualiseras. Så länge det nya yrkandet om förverkande grundas på brottslig verksamhet som skiljer sig från den tidigare antingen i fråga om brottslighetens art eller i fråga om tidpunkten för brottsligheten uppstår knappast några problem.

Hanteringen i domstol

En regel om utvidgat förverkande aktualiserar, som framgått ovan, olika problem rörande rättskraftens omfattning. Dessa kan avse både frågan om rättskraften från tidigare domar hindrar talan om utvidgat förverkande och frågan vilken rättskraft ett beslut om utvidgat förverkande har. Problemen är av den arten att de måste lösas i rättstillämpningen.

Ett yrkande om utvidgat förverkande som enbart grundas på den i brottmålet aktuella brottsligheten torde inte vålla några särskilda problem. Detsamma gäller om den tilltalade är ostraffad tidigare, och inte heller har stått under åtal som lett till frikännande dom. Grundas yrkandet däremot både på de åtalade brotten och på annan brottslig verksamhet, och har den tilltalade antingen dömts för brott under den tidsperiod som yrkandet omfattar eller åtalats men frikänts från ansvar, blir det nödvändigt för både åklagaren och domstolen att avgöra i vad mån tidigare domars rättskraft hindrar utvidgat förverkande. Om den eller de tidigare domarna avser brottslighet som saknar betydelse för prövningen av yrkandet om utvidgat förverkande (t.ex. om det är

fråga om bötesbrott eller brott utan vinningssyfte) vållar rättskraftsfrågan inte heller några problem. Man kan således utgå från att rättskraftsfrågan kräver särskilda ställningstaganden bara i vissa fall. Problemet bör därför inte överdrivas.

Sammanfattningsvis måste en domstol, när den skall bedöma om talan om utvidgat förverkande kan vinna bifall, bl.a. ställa sig frågan om det finns någon tidigare fällande – eller frikännande – dom mot den tilltalade för brott begångna under samma tid och av samma slag som den brottslighet som åberopas som grund för utvidgat förverkande. Om så är fallet uppkommer nedan angivna följdfrågor.

- Vid fällande dom; har brottet varit av den karaktären att det kunnat ge upphov till vinning och har förverkande av utbyte utdömts? I ett sådant fall kan det finnas risk för dubbelförverkande. Om brottet varit sådant att förverkande kunnat komma i fråga men något förverkande inte har beslutats; vad var skälet till detta? Här kan det finnas risk för att rättskraften hindrar att frågan om förverkande tas upp på nytt.
- Vid frikännande dom; finns det risk för dubbelförverkande eller för att förverkandefrågan omfattas av rättskraft av de skäl som anges under föregående punkt?

Problem med rättskraften vid utvidgat förverkande kan i stor utsträckning undvikas om åklagaren tydligt avgränsar förverkandet både i tiden och i fråga om den brottsliga verksamheten. Oavsett hur åklagaren har utformat sitt yrkande kan rätten alltid begränsa eller ändra förverkandeförklaringen, t.ex. på det sättet att den avser ett lägre belopp, en annan tid eller enbart viss typ av brottslighet. Det kan också komma fram uppgifter under huvudförhandlingen som påverkar förverkandefrågan. Ju vagare åklagarens yrkande är desto större anledning kan det finnas för domstolen att inom ramen för sin materiella processledning sträva efter ökad tydlighet och eventuellt kräva en närmare precisering av förverkandeyrkandet.

Det är också viktigt att domstolen i sitt avgörande tydligt tar ställning till yrkandet. Om rätten baserar sitt förverkandebeslut

på endast delar av den brottslighet som åklagaren påstår har förekommit, eller på annat sätt gör en annan bedömning än åklagaren i förverkandefrågan, skall detta framgå av beslutet.

Eftersom en domstol kan besluta om förverkande ex officio är den oförhindrad att t.ex. förverka egendom som den finner härrör från ekonomisk brottslighet, trots att åklagaren yrkat förverkande av egendom som härrör från narkotikabrottslighet. Det enda kravet är att frågan har behandlats under rättegången. En förutsättning för att det skall anses vara en rättvis rättegång i den mening som avses i artikel 6 i Europakonventionen är nämligen att parterna har kunnat argumentera i saken.

Slutsatser

De nuvarande reglerna om rättskraft ger ett tillfredsställande skydd mot både dubbelbestraffning och dubbelförverkande. Införandet av en bestämmelse om utvidgat förverkande kräver därför inte några nya regler. Det är i stället en fråga för rättstillämpningen att se till att skyddet fungerar i praktiken.

5.7.16 En omprövning av utdömt förverkande i vissa fall

Förslag: Om domstolen vid sitt beslut i förverkandefrågan har utgått från en felaktig förutsättning i frågan om den dömda kan komma att drabbas av annan betalningsskyldighet, får under vissa förutsättningar det lagakraftvunna beslutet om förverkande undanröjas och ett nytt beslut om förverkande meddelas. Talan kan väckas antingen av åklagaren eller av den dömda.

Ett beslut om utvidgat förverkande kan överklagas i samma utsträckning som andra förverkandebeslut. Det innebär att en sådan fråga ytterst kan komma att avgöras av Högsta domstolen. Kravet i artikel 4 i förverkanderambeslutet på effektiva rättsme-

del är således uppfyllt. Det kan trots detta finnas skäl att överväga en ytterligare möjlighet till prövning i en särskild situation.

Även om möjligheterna till jämkning och eftergift är större än normalt vid utvidgat förverkande (se avsnitt 5.7.11) kan det inträffa att domstolen baserar sitt avgörande på ett felaktigt antagande att förverkandet inte skall sammanfalla med annan betalningsskyldighet. Detta kan bero på antingen att de fakta som låg till grund för domstolens beslut var felaktiga eller att det efter domstolens beslut inträffat någon omständighet som rubbat förutsättningarna.

Ett beslut om förverkande kan, i likhet med andra domstolsbeslut, rivs upp genom extraordinära rättsmedel. Möjligheterna att få till stånd en ändring med hjälp av sådana rättsmedel är emellertid begränsade både i de fall där ändringen skulle vara till fördel och de fall där ändringen skulle vara till nackdel för den dömde.

Förverkandeutredningen har föreslagit att det införs två nya paragrafer i 58 kap. RB som reglerar resning av beslut om utvidgat förverkande. Förslaget skall främst ses mot bakgrund av att utredningen utgick från att det skall kunna föras särskild talan om utvidgat förverkande. Utredningen har själv uttryckt tvekan angående behovet av nya bestämmelser om resning (SOU 1999:147 s. 256).

Reglerna om resning i brottmål till förmån för respektive till men för den tilltalade ger genom sin ordalydelse intrycket att de enbart kan tillämpas i fråga om huvudsaken. I 58 kap. 10 § RB förskrivs att reglerna om resning är tillämpliga också på rättens beslut. Enligt rättspraxis är reglerna om resning tillämpliga även på delfrågor i processen som exempelvis en förprocessuell fråga. Resning kan vidare avse endast en del av en dom (t.ex. en viss åtalspunkt eller ett visst skadeståndsanspråk). Ett beslut om förverkande kan således bli föremål för resning. Detta kommer även att gälla utvidgat förverkande. Det finns därför inte något behov av särregler på området.

Däremot finns det goda skäl att överväga en enklare form av ändringstalan, om det skulle visa sig att en grundläggande förut-

sättning för domstolens beslut om utvidgat förverkande senare visar sig vara felaktig. En av de faktorer domstolen skall väga in när den avgör om den skall utdöma utvidgat förverkande, och hur mycket som i så fall skall förverkas, är om den tilltalade kommer att åläggas annan betalningsskyldighet. Det är inte säkert att den sistnämnda frågan är slutligt avgjord när domen meddelas. Ett förväntat beslut om skattetillägg kanske inte realiserar eller tvärtom blir mera omfattande än vad man antagit.

Mot den nu angivna bakgrunden bör det finnas möjlighet att i vissa fall föra talan om undanröjande av utvidgat förverkande. Reglerna om detta bör utformas efter mönster av vad som gäller för undanröjande av påföljd i vissa fall. Möjligheten att föra ändringstalan bör begränsas till de fall där förverkandet inte har till fullo verkställts. Har det verkställts skall förverkandet endast kunna undanröjas genom extraordinära rättsmedel.

Möjligheten till ändringstalan får betydelse främst i de fall där den dömde i ett senare förfarande åläggs sådan betalningsskyldighet kopplad till den aktuella brottsligheten som – om den varit känd vid tidpunkten för beslutet om förverkande – skulle ha kunnat medföra antingen att något beslut förverkande inte meddelades eller inverkat på omfattningen av förverkandet. Skattebrott och tullbrott som avser undandragande har inte undantagits från tillämpningsområdet för utvidgat förverkande. Detta är brott som typiskt sett ofta genererar annan betalningsskyldighet i form av skattetillägg respektive tulltillägg och där möjligheten till ändringstalan därför kan få betydelse.

I de flesta fall kommer ändringstalan sannolikt att vara till den dömdes förmån. Ändringstalan kan emellertid även avse den situationen att den dömde – i motsats till vad som antogs vid domstillfället – inte åläggs någon betalningsskyldighet.

Talan skall kunna väckas antingen av åklagaren eller av den dömde. Enligt allmänna principer kan åklagaren föra talan till förmån för den dömde.

Samma processuella regler som gäller för undanröjande av ådömd påföljd bör gälla för undanröjande av utvidgat förver-

kande. Det innebär bl.a. att en sådan fråga skall avgöras med nämnd.

Förslaget förutsätter också att det görs viss ändring i 19 § lagen (1946:804) om införande av rättegångsbalken (RP), eftersom den bestämmelsen endast reglerar ändring av ådömd påföljd, medan det här är fråga om ändring av särskild rättsverkan.

5.7.17 Förslagets förenlighet med Europakonventionen

Bedömning: Förslaget står i god överensstämmelse med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen.

I tidigare avsnitt har redovisats skilda aspekter på hur en regel om utvidgat förverkande måste utformas, för att den skall stå i överensstämmelse med olika krav i Europakonventionen och dess tilläggsprotokoll.

Det presenterade förslaget har inlemmats i brottmålsförfarandet på sådant sätt att det ger den som drabbas av förverkande alla de rättigheter som är nödvändiga för att uppfylla kraven i artikel 6 punkt 1 i Europakonventionen på ”fair hearing”. Här kan bl.a. nämnas att bevisbördan ligger på åklagaren och att talan mot gärningsmannen skall föras i brottmålet. Denne åtnjuter alla sedvanliga rättssäkerhetsgarantier även i den del talan avser utvidgat förverkande. För förverkandetalan mot annan har föreslagits särskilda regler. Genom att förfarandet knyts till reglerna om åtal för brott med ett års fängelse i straffskalan skapas motsvarande rättssäkerhetsgarantier. Förslaget står således i god överensstämmelse med Sveriges åtaganden enligt konventionen.

En ny regel om förverkande måste också vara förenlig med artikel 1 i första tilläggsprotokollet till konventionen, som tillförsäkrar medborgarna skydd för egendom. Skyddet för egendom får inskränkas genom lagstiftning, om den är nödvändig för att reglera nyttjandet av egendom i det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av bl.a. skatter och böter. Det råder inget tvivel om att lagstiftning om förverkande vid mycket allvarliga brott utgör ett sådant viktigt intresse som innebär att egendoms-

skyddet kan inskränkas. Utformningen av förslaget, som bl.a. innebär att förverkanderegeln är såväl subsidiär som fakultativ och att den innehåller generösa möjligheter till jämkning och eftergift, innebär att kravet på att en inskränkning skall vara proportionerlig också är uppfyllt. Förslaget står således i god överensstämmelse med Sveriges åtaganden enligt tilläggsprotokollet. Det kan i sammanhanget nämnas att frågan om förverkandet stred mot proportionalitetsprincipen var föremål för Europadomstolens bedömning i Phillips-fallet. Domstolen fann i det fallet att det inte förelåg någon disproportion.

5.8 Utredningen rörande utvidgat förverkande m.m.

Bedömning: Några särskilda regler i RB för utredning av om det finns förutsättningar för utvidgat förverkande bör inte införas. För att den nya förverkandeformen skall bli ett effektivt vapen i kampen mot allvarlig brottslighet måste åklagarna uppmärksamma möjligheten till förverkande och till verkställighet i en annan medlemsstat inom Europeiska unionen.

Behövs det nya regler för utredningen?

En viktig fråga är hur man skall utreda om det finns grund för talan om utvidgat förverkande. När det gäller förverkandetalan i allmänhet utreds förutsättningarna för sådan talan som ett led i förundersökningen om brottet. Några särskilda regler för utredning av frågor som rör förverkande finns således inte för närvarande. Det innebär att de vanliga reglerna om förundersökning tillämpas, om talan om förverkande riktas mot den som är misstänkt.

Även i de fall där talan riktas mot någon annan än den tilltalade utreds som regel förverkandefrågan inom ramen för förundersökningen om det föreverkandeutlösande brottet, eftersom sådan utredning anses vara ett utflöde av utredningen om brottet. I de fall där frågan om förverkande väcks utan samband med

förundersökningen om brottet tillämpas lagen om förfarandet i vissa fall vid förverkande. Den lagen hänvisar i sin tur till vad som gäller för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter. Hänvisningen innebär bl.a. att reglerna om förundersökning och tvångsmedel för sådana brott blir tillämpliga (jfr NJA 1983 s. 570).

Förverkandeutredningen har föreslagit att det införs ett nytt kapitel i RB om särskild ekonomisk undersökning, som skall utgöra grunden för åklagares beslut om talan om utvidgat förverkande. Kapitlet är utformat efter mönster av bestämmelserna om förundersökning i brottmål. Utredningen skall i första hand avse den misstänktes egen ekonomi, men förfarandet skall även kunna tillämpas i de fall där förverkandetalan riktas mot annan. Beslut om särskild ekonomisk undersökning skall enligt förslaget fattas av åklagare och undersökningen skall ledas av denne. Vid utredningen skall straffprocessuella tvångsmedel kunna användas. Tanken bakom förslaget är att skapa ett rättssäkert förfarande när förutsättningarna för förverkande ändras radikalt. Remissinstanserna har i allmänhet godtagit förslaget, men den lagtekniska lösningen har kritiserats av vissa.

Man kan fråga sig om det behövs en så ingående specialreglering av utredningsförfarandet, om Förverkandeutredningens tankar om hur utvidgat förverkande skall utformas inte förverkligas. Den nu föreslagna lösningen för hur utvidgat förverkande bör genomföras i svensk rätt innebär att utvidgat förverkande inte alls i lika stor utsträckning som utredningens förslag skiljer sig från andra former av förverkande. Det finns därför inte något behov av den föreslagna formen av särskild utredning om den tilltalades ekonomiska förhållanden.

Frågan om särskild talan om utvidgat förverkande och hur sådan talan kan initieras har behandlats i avsnitt 5.7.14. Frågan om det behövs ändringar i reglerna om tvångsmedel behandlas i avsnitt 6.

Krav på utredningen m.m.

En grundläggande förutsättning för att den nya formen av förverkande skall bli ett effektivt medel i kampen mot allvarlig brottslighet är att åklagarna tidigt uppmärksammar de fall där utvidgat förverkande kan komma att aktualiseras och inriktar förundersökningen även på den frågan.

Det finns också anledning att inskräpa att yrkanden om utvidgat förverkande måste vara sakligt väl underbyggda. Under förundersökningen skall det utredas om det finns underlag för talan om utvidgat förverkande. Detta skall dokumenteras och materialet skall delges den misstänkte och hans försvarare på sedvanligt sätt. Det ligger i sakens natur att ett yrkande om utvidgat förverkande kräver utförligare utredning än ett yrkande om förverkande av exempelvis hjälpmedel eller egendom som varit föremål för brott. Grundas yrkandet på annan brottslighet än den som åtalet avser måste utredningen självfallet belysa denna brottslighet. Detta bör göras med utgångspunkt inte bara i att åklagaren skall påvisa den brottsliga verksamheten utan också i att eventuella rättskraftsfrågor skall kunna avgöras.

Som framgått av det tidigare sagda ställs det också krav på att åklagaren preciserar sin talan på sådant sätt att problem med rättskraften undviks. Denna uppgift kräver särskild uppmärksamhet och noggrannhet.

Det är likaså viktigt att åklagarna uppmärksammar och utnyttjar möjligheten att få förverkande verkställt utomlands. De nya reglerna om frysning i frysninglagen spelar en viktig roll i det sammanhanget.

6 Bättre möjligheter att säkra tillgångar

6.1 Är de nuvarande straffprocessuella tvångsmedlen tillräckliga?

Bedömning: De nuvarande straffprocessuella tvångsmedlen ger tillräckliga möjligheter att säkra sakförverkande. Möjligheterna att säkra värdeförverkande behöver däremot förbättras. Vidare bör övervägas om det krävs nya möjligheter att säkra bevisning om utvidgat förverkande.

6.1.1 De nuvarande reglerna

För att reglerna om utvidgat förverkande skall fungera effektivt måste det finnas möjlighet att säkra de tillgångar som skall bli föremål för förverkande. Som redovisats i avsnitt 4.2 säkras sakförverkande genom beslag och värdeförverkande genom förvar och kvarstad. De två sistnämnda tvångsmedlen är i allt väsentligt oförändrade sedan RB:s tillkomst.

Reglerna om *beslag* är utformade så att beslag i princip alltid kan beslutas om något föremål skall säkras för verkställighet av kommande förverkande. Detta beror dels på att beslag får beslutas vid alla typer av brott, dels på att beslag inte kräver att det finns någon person som är utpekad som misstänkt. Det som krävs är att det inom ramen för brottsutredningen väcks frågan om förverkande av föremål. Det som skall förverkas kan då tas i beslag. Husrannsakan och kroppsvisitation får företas för att söka efter föremål som kan tas i beslag. Tvångsmedlen gör det

således möjligt att söka efter föremål som skall tas i beslag för att säkra framtida förverkande. De nuvarande reglerna ger tillräckliga möjligheter att säkra sakförverkande.

Föremål och handlingar som krävs för att utreda förverkande frågan kan också tas i beslag, t.ex. handlingar som styrker äganderätten, handlingar som avslöjar dolda tillgångar eller dokumentation om överföring av pengar. Den nuvarande regeln om beslag förutsätter emellertid att utredningen avser ett konkret brott. Beslag kan således användas för att skaffa underlag för talan om förverkande av utbyte av brott. Det är däremot tveksamt om regleringen rörande beslag i tillräcklig utsträckning tillgodoser behovet av att kunna säkra den bevisning som krävs för talan om utvidgat förverkande, framför allt det som krävs för att påvisa egendomens samband med brottslig verksamhet. En sådan talan kan ju grundas på helt annan brottslighet än den åtalade. Att då hävda att utredningen om förverkande sker som ett led i utredningen av det förverkandeutlösande brottet är inte hållbart, särskilt inte om detta brott och den tidigare brottsligheten inte har några som helst beröringspunkter. Tillämpningsområdet för bevisbeslag täcker således inte behovet av att säkra utredning om utvidgat förverkande.

Kvarstad kan också beslutas vid alla typer av brott, men till skillnad från vad som gäller för beslag krävs det att någon är skäpligen misstänkt för brottet. Kvarstad kan läggas på alla typer av egendom, såväl fast som lös egendom.

Innan kvarstad beslutas skall normalt den misstänkte beredas tillfälle att argumentera i saken vid en förhandling inför rätten (26 kap. 2 § fjärde stycket RB). Det finns möjlighet för rätten att fatta ett interimistiskt beslut om kvarstad om det är fara i dröjsmål, men ett sådant beslut skall verkställas av kronofogdemyndighet på samma sätt som andra kvarstadsbeslut, vilket alltid innebär en viss risk för att den misstänkte hinner skaffa undan egendomen.

Det som säkras vid kvarstad är inte sällan tillgångar hos banker, fondföretag och liknande finansiella inrättningar. Enligt 6 kap. 3 § UB kan Kronofogdemyndigheten meddela banken (el-

ler annan sekundogäldenär) förbud att fullgöra sin förpliktelse till annan än Kronofogdemyndigheten eller den myndighet som Kronofogdemyndigheten anvisar. Detta kan dock ske först på verkställighetsstadiet.

I avvaktan på domstols beslut om kvarstad kan egendom i vissa fall säkras. Detta sker genom att egendomen tas i *förvar* enligt reglerna i 26 kap. 3 § RB. För förvar krävs det dels att förutsättningarna för att besluta om kvarstad är uppfyllda, dels att det som skall tas i förvar är lös egendom. Beslut om förvar fattas av undersökningsledaren eller åklagaren. Om det är fara i dröjsmål får en polisman besluta om förvar.

Det är inte ovanligt att pengar tas i beslag i samband med brott. Sådana beslag är dock normalt kortvariga. Det går mycket sällan att visa att vissa specifika sedlar eller mynt har avhänts annan genom brott. Pengar kan mindre ofta förverkas som hjälpmedel till brott. I vissa fall kan de ha betydelse som bevisning om brott, men det tillhör också undantagen. Beslag av pengar skall därför normalt antingen hävas eller övergå i förvar redan efter kort tid.

Tillämpningsområdet för förvar är snävare än för kvarstad. Som framgått ovan kan kvarstad avse all slags egendom men förvar endast får avse lös egendom. Skillnaden beror på att tillämpningsområdet för kvarstad utvidgades när tvångsmedlet skingringsförbud togs bort, medan någon motsvarande ändring inte gjordes i tillämpningsområdet för förvar.

Tidigare var det vanligt att handlingar var bärare av ekonomiska rättigheter, men i takt med att samhället har förändrats har sådana handlingar i det närmaste försvunnit. Som exempel kan nämnas att bankkonton numera normalt är motbokslösa. Pengar på sådana konton kan tas ut eller flyttas genom elektronisk överföring eller telefonkontakt med banken. Detta skall jämföras med att det för inte så länge sedan krävdes ett personligt besök på banken, där motboken skulle visas upp, för att kunden skulle kunna disponera sina pengar. Vidare kan nämnas pantbrev, växlar, aktiebrev och premieobligationer. Flertalet sådana handlingar har numera ersatts med offentlig registrering. Möjligheterna att

ta ekonomiskt värdefull lös egendom i förvar har därmed i praktiken förändrats. Numera är det främst pengar, guld och andra värdeföremål samt värdefulla båtar, bilar och andra fordon som tas i förvar.

Det finns också olika uppfattningar inom doktrinen om möjligheten att ta vissa typer av tillgångar i förvar. Fitger anser att starka ändamålsskäl talar för att reglerna om förvar skall vara tillämpliga också i fråga om exempelvis banktillgodohavanden (a.a. s. 26:8 a f.). Gunnel Lindberg menar däremot att samhällsutvecklingen har lett till att utrymmet för förvar har minskat i takt med att man har ersatt handlingar som är bärare av ekonomiska rättigheter med annan hantering av fordringsrätter, eftersom tvångsmedlet förvar tillskapats för att fysiska tillgångar som påträffas skall kunna tas om hand (Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas? s. 336 f.).

I motsats till vad som föreskrivs angående beslag (27 kap. 10 § RB) ger regeln om förvar inte något utrymme för att lämna kvar det förvarstagna i innehavarens vård. Vid kvarstad kan Kronofogdemyndigheten däremot, som nyss nämnts, genom ett meddelande till en bank, ett fondbolag eller någon annan penningplacerare på ett enkelt sätt säkra medel som belagts med kvarstad. Det finns inte någon motsvarighet till detta vid förvar.

Det är inte tillåtet att besluta om husrannsakan, kroppsvisitation eller annat tvångsmedel i syfte att söka efter tillgångar som kan tas i förvar. Däremot är det inget som hindrar att tillgångar tas i förvar om de påträffas när ett tvångsmedel, som har beslutats i annat syfte, verkställs.

6.1.2 Förverkandeutredningens förslag

Förverkandeutredningen har föreslagit vissa ändringar i reglerna om kvarstad, i avsikt att kvarstad skall kunna tillämpas på utvidgat förverkande. Enligt förslaget skall dessutom husrannsakan och kroppsvisitation kunna beslutas för att söka efter egendom som skall tas i förvar. Under särskild ekonomisk utredning skall man enligt utredningens förslag kunna besluta om samma

tvångsmedel som under en förundersökning. Några särregler om tvångsmedel föreslogs därför inte.

Vid remissbehandlingen framförde bl.a. *Riksåklagaren*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Riksskatteverket* och *Tullverket* synpunkter på att reglerna om kvarstad och förvar behöver ändras även i andra avseenden än de som utredningen tagit upp. Det man särskilt pekade på var dels att det av bestämmelsen om kvarstad bör framgå att denna får tillämpas på juridiska personer och på andra som kan bli föremål för talan om förverkande, dels att det bör införas en möjlighet att snabbt säkra medel som finns på bankkonton och liknande.

6.1.3 Slutsatser

Såväl Förverkandeutredningen som remissinstanserna har pekat på behovet av vissa förändringar av reglerna om tvångsmedel för att utvidgat förverkande skall bli ett effektivt medel i kampen mot brottsligheten.

Att förvar har ett snävare tillämpningsområde än kvarstad innebär hinder i den praktiska tillämpningen, eftersom inte alla former av egendom kan säkras lika snabbt. Genom att endast domstol får besluta om kvarstad och att Kronofogdemyndigheten svarar för verkställigheten blir det alltid en viss fördröjning från det att en fråga om kvarstad aktualiseras till dess att egendom faktiskt har säkrats. Det råder också viss osäkerhet om hur långt de nuvarande reglerna om förvar sträcker sig.

Dessutom begränsas möjligheterna att snabbt säkra egendom av att andra straffprocessuella tvångsmedel inte får användas för att söka efter egendom som kan tas i förvar. Detta har betydelse för tillämpningen både av de nyss införda reglerna om förverkande av bl.a. avkastning av utbyte av brott (36 kap. 1 a § BrB) och för effektiviteten vid verkställighet av frysningsbeslut enligt frysninglagen.

Svagheter i regelsystemet kan komma att accentueras om man inför regler om utvidgat förverkande. Vid sådant förver-

kande är det nämligen troligt att det ofta blir fråga om värdeförverkande.

Mot den nu angivna bakgrunden finns det skäl att dels se över och modernisera tvångsmedlen i 26 kap. RB, dels överväga regler som underlättar verkställigheten av dessa tvångsmedel.

6.2 Ändrade regler om kvarstad och förvar

6.2.1 Utökat tillämpningsområde för kvarstad och förvar

Förslag: Att kvarstad i brottmål kan riktas dels mot juridiska personer, dels mot närstående och andra som anges i 36 kap. 5 § BrB – även om dessa inte är misstänkta för brott – skall framgå av lagtexten. Ändringen innebär att tillämpningsområdet för förvar automatiskt utvidgas på motsvarande sätt.

Ett grundläggande krav för att få använda straffprocessuella tvångsmedel är att det finns misstanke om ett konkret brott. Regeln om utvidgat förverkande är konstruerad så att det krävs ett förverkandeutlösande brott för att sådant förverkande skall kunna aktualiseras. Därmed finns också den koppling mellan ett konkret brott och förverkande som gör att kvarstad kan tillämpas för att säkra den framtida verkställigheten. Någon ändring av regeln om kvarstad är därför inte nödvändig.

En annan viktig fråga, som gäller både förvar och kvarstad, är möjligheten att använda dessa tvångsmedel mot juridiska personer.

Enligt svensk rätt kan vissa ekonomiska sanktioner riktas mot juridiska personer, nämligen företagsbot och förverkande. I olika internationella instrument förutsätts det inte sällan att straff och andra sanktioner skall kunna riktas mot juridiska personer. En begäran om verkställighet här i landet kan därför avse sådana beslut.

Bestämmelsen om kvarstad i 26 kap. 1 § RB ställer kravet att någon är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa och att det skäligen kan befaras att *den misstänkte* agerar på

visst sätt för att undandra sig betalningsskyldighet. Det finns inte något i bestämmelsens ordalydelse som antyder att den kan användas mot en juridisk person. Högsta domstolen har emellertid funnit att reglerna om kvarstad i brottmål i visst fall kan tillämpas, om talan om förverkande riktar sig eller skall rikta sig mot en juridisk person (NJA 1983 s. 570). Om regeln om förvar kan tillämpas på juridiska personer är mera osäkert. Rättsfallet kan i och för sig användas som argument för att förvar i motsvarande fall skall kunna riktas mot en juridisk person. Det är emellertid inte någon självklar slutsats, eftersom rättsfallet inte rör den frågan.

Kvarstad och förvar tillhör det fåtal tvångsmedel som det kan bli aktuellt att rikta inte bara mot fysiska personer utan även direkt mot juridiska personer, eftersom dels talan om förverkande, dels företagsbot kan riktas mot sådana. Vägen till att använda dessa tvångsmedel går för närvarande genom tillämpning av lagen om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.

En möjlighet att reglera användningen av kvarstad och förvar för att säkra utvidgat förverkande är således att göra detta uteslutande genom en generell hänvisning i den särskilda lag som föreslås för talan riktad mot annan än den misstänkte.

En annan möjlighet är att genom ändrad reglering i RB göra det tydligt att tvångsmedel i vissa fall kan riktas direkt mot bl.a. en juridisk person. En sådan reglering kan sägas innebära ett principgenombrott, eftersom lagstiftningen hittills enbart har hänvisat till regelsystemet i RB som sådant, men lämnat åt tillämparen att själv avgöra om en viss regel kan tillämpas och i så fall på vilket sätt.

Behovet av att kunna använda kvarstad och förvar mot juridiska personer kan antas öka i takt med att det internationella samarbetet på det straffrättsliga området utvecklas, särskilt som det i andra länder är vanligt att juridiska personer kan åläggas straffansvar. Sverige måste, som tidigare nämnts, kunna verkställa den typen av beslut. Det underlättar då om lagstiftningen är helt klar i detta avseende.

Av hänsyn till legalitetsprincipen är det också mindre tillfredsställande att det inte av lagregeln om kvarstad direkt kan utläsas under vilka förutsättningar den får tillämpas mot en juridisk person.

Mot den nu angivna bakgrunden bör det införas regler som klart anger när tvångsmedlen i 26 kap. RB får användas mot juridiska personer. Utgångspunkten för regleringen bör vara den som Högsta domstolen slog fast i det nyssnämnda rättsfallet, nämligen att vad som sägs om den som är skäligen misstänkt och dennes egendom i stället bör avse den mot vilken det skäligen kan finnas anspråk som kan bli föremål för kvarstad och dennes egendom.

Ett sådant tillägg innebär att förvar i samma utsträckning som kvarstad kommer att kunna riktas mot juridiska personer, om förutsättningarna i övrigt för att använda tvångsmedlet är uppfyllda.

Enligt 36 kap. 5 § BrB kan förverkande riktas inte bara mot gärningsmannen och annan som har medverkat i brottet utan också mot bl.a. närstående som på visst sätt har förvärvat den förverkade egendomen. Av samma skäl som tillämpningsområdet för kvarstad och förvar bör preciseras så att det uttryckligen framgår att dessa tvångsmedel kan användas för att säkra förverkande hos juridiska personer bör tillämpningsområdet omfatta förverkande som riktar sig mot närstående till gärningsmannen och andra som räknas upp i 36 kap. 5 § första och andra styckena BrB. Samma lagtekniska lösning bör väljas. Vad som nu har sagts bör också omfatta de utvidgningar i paragrafen som föreslagits i avsnitt 5.7.12.

6.2.2 Bör åklagare få besluta om kvarstad interimistiskt?

<p>Bedömning: Åklagare bör inte ges rätt att besluta interimistiskt om kvarstad. I stället bör tillämpningsområdet för förvar utvidgas.</p>
--

Om man skall öka effektiviteten i förverkandeinstrumentet krävs det att egendom som kan användas för att verkställa förverkandet säkras i ett så tidigt skede som möjligt. Kvarstadsförfarandet innebär att det alltid går en viss tid från det att frågan först aktualiseras till dess att egendomen faktiskt säkras. Under tiden finns det risk för att egendomen skaffas undan.

Om en brådskande kvarstadsfråga aktualiseras utanför vanlig kontorstid finns det ingen som omedelbart kan besluta i denna. Beslut om kvarstad tillhör nämligen inte de frågor som prövas av beredskapsdomstol. Med beredskapsdomstol avses en domstol som utanför ordinarie tjänstetid fattar beslut i häktningsfrågor.¹

Förbättrade möjligheter att snabbt säkra egendom kan i princip åstadkommas på två olika sätt. Det ena är att ge åklagare interimistisk rätt att besluta om kvarstad. Det andra är att utvidga tillämpningsområdet för förvar. Båda lösningarna innebär att beslut kan fattas snabbt och även utanför vanlig tjänstetid. Det som talar för att ge åklagare en interimistisk rätt att besluta om kvarstad är att frysningsbeslut enligt frysningsslagen då alltid kan fattas av åklagare. Som nyss nämnts ingår beslut i kvarstadsfrågor inte i uppgifterna för en beredskapsdomstol. Det är emellertid inget som hindrar att en domare frivilligt beslutar i sådana frågor utanför vanlig tjänstetid.

En interimistisk beslutanderätt för åklagare leder emellertid inte till några praktiska förbättringar. Beslut om kvarstad skall nämligen även i fortsättningen verkställas av kronofogdemyndighet. Om åklagare ges rätt att besluta om kvarstad kan beslutet meddelas snabbare, men i fråga om verkställigheten ändras ingenting. Därför skulle en rätt för åklagare att fatta interimistiskt beslut om kvarstad bara få praktisk betydelse för sådana beslut om kvarstad som skickas till ett annat land för verkställighet av frysningsbeslut. Samtidigt skulle en interimistisk beslutanderätt för åklagare kräva omfattande förändringar av reglerna för kvarstad. Det gäller t.ex. sådana frågor som hur och när ett interimistiskt beslut om kvarstad skall underställas domstolens pröv-

¹ Se förordningen (1988:31) om tingsrätternas beredskap för prövning av häktningsfrågor.

ning, vilka åtgärder som krävs av domstolen i anledning av en sådan prövning samt frågan i vilka situationer domstol alltjämt behöver kunna fatta interimistiska beslut angående kvarstad.

En ändring av reglerna om förvar som gör dessa tillämpliga på all slags egendom får däremot till effekt att åklagare snabbt och enkelt kan säkra tillgångar i avvaktan på rättens ställningstagande. Det som har tagits i förvar kan sedan på vanligt sätt användas vid verkställigheten av kvarstadsbeslutet.

Mot den nu angivna bakgrunden är det bättre att utvidga tillämpningsområdet för förvar än att ge åklagare rätt att besluta interimistiskt om kvarstad.

6.2.3 Ändrade regler om förvarstagande

Förslag: Åklagare får utökad rätt att besluta om förvar av egendom; beslutanderätten motsvarar domstols rätt att besluta om kvarstad. Reglerna om förvar anpassas också bättre till det moderna samhället. En polismans rätt att besluta om förvar preciseras att gälla pengar eller andra föremål.

För att förvarstagande skall bli ett effektivare instrument krävs det ett flertal förändringar. Dessa berör såväl tillämpningsområdet som beslutsbehörigheten.

Tillämpningsområdet för förvar och kvarstad bör stämma överens. Som tidigare nämnts har det framförts argument både för och emot att förvar kan användas av polis och åklagare för att säkra banktillgodohavanden. Förarbetena, som är mycket knapphändiga, ger ingen ledning i denna fråga. Det är viktigt att det finns goda möjligheter att utan dröjsmål säkra tillgångar hos banker och andra finansiella institut, eftersom det numera är så lätt att flytta sådana tillgångar både inom landet och från ett land till ett annat. Om tillämpningsområdet för förvar ändras så att det överensstämmer med vad som gäller för kvarstad omfattar det alla typer av egendom. Alla eventuella oklarheter angående tillämpningsområdet undanröjs då. Ändringen innebär att också fast egendom kan säkras genom förvar.

Reglerna om förvar bör anpassas till det moderna samhället. Säkrandet måste kunna ske på annat sätt än genom att egendom tas om hand. Det finns framför allt ett stort behov av att snabbt kunna säkra medel som finns lättillgängliga på bankkonton, hos fondbolag, i värdepå eller som förvaltas på liknande sätt. Säkrandet måste kunna ske enbart genom ett meddelande till den som förvaltar medlen om att tillgångarna tillfälligt inte får flyttas eller betalas ut. Det bör framgå av lagtexten att egendom kan säkras på sådant sätt. Fysiskt säkrande av tillgångar kommer emellertid självfallet att spela en betydelsefull roll även i fortsättningen.

I den nuvarande regeln om förvar saknas också – i motsats till vad som gäller i fråga om beslag – en möjlighet att besluta om tvångsmedlet men lämna kvar egendomen i innehavarens vård. En sådan möjlighet bör införas. Den kan behövas exempelvis i de fall där det som tas i förvar är för stort eller för komplicerat att flytta (t.ex. ett flygplan), eller där det är fråga om levande djur som av lämplighetsskäl inte bör flyttas. Den kan vidare aktualiseras om ett värdefullt föremål kräver särskilt omhändertagande.

Den nu föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet aktualiserar frågan om vem som skall *fatta beslut om förvar*. För närvarande ger lagtexten såväl åklagare som annan undersökningsledare den rätten. Tas egendom i förvar skall åklagaren snabbt ta över ledningen av förundersökningen, eftersom ett sådant beslut inom några få dagar skall följas av en framställning till domstol om kvarstad. Försummas detta måste förvarstagandet upphöra, eftersom det inte längre finns någon rättslig grund för säkringsåtgärden. Om tillämpningsområdet för kvarstad utvidgas till att omfatta såväl juridiska personer som andra mot vilka talan om förverkande kan riktas gäller utvidgningen automatiskt även för förvar. Såväl denna förändring som förslaget om att förvar skall gälla alla typer av egendom och att förvar skall kunna omfatta även sådant som lämnas kvar i annans vård ställer betydligt högre krav på juridisk kompetens hos beslutsfattaren. Beslut av detta slag bör därför endast kunna fattas av åklagare.

Den nuvarande regleringen, som är oförändrad sedan RB infördes, skall också ses mot bakgrund av att polis- och åklagarväsendet då hade annan organisation och helt annan uppgiftsfördelning. En undersökningsledare inom polisväsendet hade vid den tiden rätt att besluta om såväl anhållande som reseförbud. I samband med att bestämmelserna om tvångsmedel har moderniserats har man successivt ändrat reglerna så att endast åklagare får besluta om sådana tvångsmedel. Tiden är nu mogen att göra motsvarande förändring beträffande förvar.

I brådskande fall får även polismän besluta om förvar. Någon ändring i sak i deras rätt att besluta om förvar bör inte göras. *En polisman skall således även i fortsättningen tillfälligt kunna ta egendom som påträffas i förvar*, i avvaktan på beslut från åklagaren. Det viktiga är att polismän kan ta i förvar pengar, värdeföremål och liknande som påträffas t.ex. vid verkställighet av kroppsvisitation eller annat tvångsmedel. Lagtexten bör förtydligas, så att det av denna framgår att en polismans beslut om förvar skall avse pengar, värdeföremål och andra fysiska föremål. Genom denna ändring markeras också att det utvidgade tillämpningsområdet för förvar bara gäller beslut som fattas av åklagare. Om det krävs beslut om att ta i förvar medel som är inestående på ett konto får åklagare kopplas in för beslut.

De nu föreslagna förändringarna, som innebär större möjligheter att ta egendom i förvar, är av betydelse inte bara för de förundersökningar som bedrivs här i landet utan även för att uppfylla de ökande internationella åtagandena. De vidgade möjligheterna till förvarstagande blir dessutom tillämpliga på alla typer av värdeförverkande. Som exempel kan nämnas att den nya regeln om förverkande av avkastning av utbyte i de flesta fall förutsätter värdeförverkande. Bättre möjligheter till förvarstagande underlättar också verkställigheten av frysningsbeslut på begäran av en annan stat. Detsamma kommer att gälla vid tillämpningen av ny lagstiftning som bygger på rambeslutet om ömsesidigt erkännande av förverkandebeslut.

6.2.4 Ändrade befogenheter för tjänstemän inom Tullverket m.fl.

Förslag: Tulltjänstemän och tjänstemän vid Kustbevakningen får samma rätt som en polisman att ta egendom i förvar.

En tjänsteman vid Tullverket eller vid Kustbevakningen har enligt 22 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling (smugglingslagen) samma rätt som en polisman att ta egendom i beslag, om syftet med beslaget är att säkra bevisning eller framtida sakförverkande. Någon regel som ger dem rätt att ta egendom i förvar finns däremot inte. Leds förundersökningen av en tjänsteman vid Tullverket har denne formellt sett samma rätt som andra undersökningsledare att besluta om förvar, men denna möjlighet torde sällan aktualiseras. Skulle en större summa pengar anträffas t.ex. i samband med ett gripande för narkotikasmuggling tas som regel pengarna tillfälligt i beslag. Aktualiseras frågan utan samband med gripande brukar ledningen av förundersökningen överlämnas till åklagare, som då kan fatta beslut i frågan.

En viktig förutsättning för att förverkande både av utbyte av brott och av annan vinning skall aktualiseras är att de brottsbekämpande myndigheterna på ett tidigt stadium säkrar ekonomiska tillgångar. Det är därför en brist i den nuvarande lagstiftningen att tulltjänstemän inte har rätt att självständigt ta egendom i förvar. En rätt för tjänstemän vid Tullverket att i samma utsträckning som polismän ta egendom i förvar bör därför införas. En regel om detta bör placeras i smugglingslagen. Den lagens regler om tvångsmedel är tillämpliga på de flesta andra brott som Tullverket beivrar.

Även om det inte finns samma praktiska behov av att ge tjänstemän vid Kustbevakningen en motsvarande behörighet bör regeln ändå omfatta även sådana tjänstemän, eftersom dessa i alla andra avseenden har samma rätt enligt smugglingslagen att använda tvångsmedel som tulltjänstemän. Ett typiskt exempel där tvångsmedlet skulle kunna aktualiseras är om Kustbevakningen stoppar en båt, i vilken det smugglas narkotika, och det samtidigt

påträffas stora mängder pengar där. Om pengarna inte har direkt samband med brottet – så att de kan förverkas som hjälpmedel eller utbyte – eller behövs som bevisning kan de inte tas i beslag. Däremot kan de med den föreslagna regleringen tas i förvar.

6.3 Förstärkt rättssäkerhet vid förvarstagande

Förslag: Rättssäkerheten för den enskilde stärks genom att det införs regler om protokollering vid förvarstagande och om vård av egendom som tagits i förvar. Vidare lagfästs proportionalitetsprincipen.

När reglerna om förvar moderniseras bör man samtidigt se till att det finns samma rättssäkerhetsgarantier vid förvar som vid andra typer av straffprocessuella tvångsmedel. För närvarande finns det inte någon regel om protokollering av förvar, vilket är en brist eftersom dokumentationsskyldigheten vid andra tvångsmedel är lagfäst. Visserligen använder polisen i praxis samma rutiner vid förvar som vid beslag,² men den lösningen är i längden inte tillfredsställande. Dokumentationsskyldigheten bör således framgå av lagtexten. Den kommer då att gälla även för andra kategorier av tjänstemän än polismän som tar egendom i förvar. Protokoll skall föras såväl över själva förrättningen som över vad som tas i förvar. Regeln bör utformas efter mönster av vad som gäller för beslag.

Det finns inte heller någon lagregel om vården av det som har tagits i förvar. Det innebär att statens ansvar för felaktig hantering av egendom som tagits i förvar inte är lika tydligt som ansvaret för egendom som tagits i beslag (jfr NJA 1989 s. 191). Av samma skäl som det finns en bestämmelse som klargör ansvaret för vård av beslagtagna egendom bör det finnas en som reglerar vård av egendom som tagits i förvar.

Enligt 26 kap. 1 § andra stycket RB gäller proportionalitetsprincipen vid kvarstad. Någon motsvarande regel (eller hänvis-

² Se Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd, RPSFS 2000:56.

ning till vad som gäller i fråga om kvarstad) finns inte i bestämmelsen om förvar. Proportionalitetsprincipen anses i och för sig gälla för samtliga straffprocessuella tvångsmedel även utan uttryckligt lagstadgande (se prop. 1988/89:124 s. 28). Då det i fråga om andra tvångsmedel kan utläsas direkt av lagtexten att proportionalitetsprincipen skall tillämpas bör detsamma gälla för förvar. Lagtekniskt kan detta åstadkommas på tre olika sätt. Ett alternativ är att det i 26 kap. 1 § andra stycket RB föreskrivs att proportionalitetsregeln gäller för samtliga tvångsmedel i kapitlet (jfr 27 kap. 1 § tredje stycket RB). Ett annat alternativ är att göra principen tillämplig genom en hänvisning (jfr den lösning som har valts i 28 kap. RB) och det tredje är att skriva in proportionalitetsprincipen direkt i paragrafen om förvar. Eftersom tvångsmedlen kvarstad och förvar tillämpas av olika kategorier av befattningshavare bör den sistnämnda lösningen väljas.

6.4 Husrannsakan och kroppsvisitation

Förslag: Husrannsakan och kroppsvisitation får användas i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar. Den grundläggande förutsättningen för tvångsmedlen, att fängelse skall kunna följa på brottet, skall alltid vara uppfylld.

I dag är det inte tillåtet att besluta om tvångsmedel i syfte att leta efter egendom som kan tas i förvar. Däremot får husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning användas för att leta efter egendom som kan tas i beslag. Om man då av en slump påträffar egendom som kan tas i förvar får beslut härom meddelas. Skillnaden i tvångsmedlens tillämpningsområde har sannolikt betydelse för det förhållandet att det inte är ovanligt att egendom, som egentligen bör tas i förvar, tas i beslag i stället. Skillnaderna i tvångsmedlens tillämpningsområde kan upplevas som sakligt omotiverade, vilket kan leda till att befattningshavarna tänjer på gränserna eller försöker kringgå regelverket.

Som tidigare nämnts har Förverkandeutredningen föreslagit att tillämpningsområdena för husrannsakan och kroppsvisitation

utvidgas, i syfte att underlätta förvarstagande. Förslaget har mottagits positivt under remissbehandlingen.

Det bör givetvis inte vara slumpen som avgör om egendom kan säkras genom förvar. Det är också otillfredsställande om den misstänkte har tillgångar, som det finns tydliga tecken att han försöker skaffa undan, och dessa inte kan säkras omedelbart. Polis och åklagare bör därför ha möjlighet att aktivt söka efter och säkra tillgångar under stadiet innan rätten beslutar i kvarstadsfrågan. Detta åstadkoms lättast genom att tillämpningsområdet för husrannsakan och kroppsvisitation utvidgas. Dessa tvångsmedel bör få användas för att söka efter egendom som skall tas i förvar.

Beslut om husrannsakan förutsätter att det är fråga om ett brott på vilket fängelse kan följa. Detsamma gäller beslut om kroppsvisitation. För beslut om förvar finns det inte något motsvarande krav, eftersom detta tvångsmedel är avsett att kunna användas även vid bötesbrott. Den föreslagna regleringen innebär att kravet på att fängelse kan följa på brottet måste vara uppfyllt för att husrannsakan respektive kroppsvisitation skall få användas för att söka efter tillgångar som kan tas i förvar. Även om det begränsar tillämpningsområdet något bör av rättssäkerhetsskäl detta krav inte frångås.

6.5 Eftersökande av bevisning avseende utvidgat förverkande

Förslag: Reglerna om husrannsakan och beslag skall kunna tillämpas på utredning avseende utvidgat förverkande.

Inom ramen för en förundersökning kan man, som tidigare nämnts, utreda olika frågor som har anknytning till brottet, t.ex. om det finns skäl för särskild rättsverkan i form av förverkande, företagsbot eller utvisning. Några särskilda regler som tar sikte på sådan utredning finns inte. Utredningen görs i stället inom ramen för utredningen om brottet.

För utredningen av utvidgat förverkande kan det vara nödvändigt att säkra handlingar som visar den dömdes ekonomiska tillgångar och hur hans ekonomi har utvecklats under den aktuella tiden. Man kan behöva exempelvis kopior av handlingar som rör köp och försäljning av kapitalvaror, handlingar som rör banktillgohavanden i utländska banker som inte är skyldiga att lämna kontrolluppgift och handlingar som rör innehav av fastighet i utlandet. Det mest sannolika är att sådana handlingar finns hos gärningsmannen eller hos någon närstående till honom. Eftersom gärningsmannen inte behöver bidra till utredningen kan det fordras att handlingar av detta slag tas i beslag. Det krävs normalt husrannsakan för att söka efter handlingar som kan tas i beslag.

De straffprocessuella tvångsmedlen är genomgående knutna till begreppet brott, medan utvidgat förverkande skall grundas på brottslig verksamhet. Denna brottsliga verksamhet kan helt eller delvis sammanfalla med det förverkandeutlösande brottet, men det kan också vara fråga om annan brottslighet som har begåtts vid annan tidpunkt. I det förstnämnda fallet uppstår inga problem med att utreda om det finns skäl för förverkande. I det senare fallet är det, som nyss nämnts inte hållbart att hävda att de nuvarande reglerna om tvångsmedel är tillräckliga. Behovet av utredning, t.ex. angående den dömdes ekonomiska förhållanden i visst avseende, talar därför för att reglerna bör ändras.

Det som kan anföras för att det inte behövs några nya regler är att förverkande enbart är ett utflöde av det förverkandeutlösande brottet och att det därför, trots allt, får sägas ligga inom ramen för utredningen av detta att också utreda förutsättningarna för utvidgat förverkande. Det förhållandet att det inte ansetts nödvändigt med särskilda regler för att utreda förutsättningarna för förverkande av ett föremål, som kan förverkas på grund av sin särskilda beskaffenhet, talar i samma riktning. Mot en reglering kan också invändas att det vore bättre med en ny enhetlig reglering som avser utredning av alla typer av följdfrågor som kan uppkomma under en förundersökning. Om man enbart reglerar utredning av en viss typ av förverkande kan det nämligen uppstå

osäkerhet angående vad som gäller för utredning av andra typer av förverkanden. Utrymmet för en sådan tolkning är emellertid litet, eftersom utvidgat förverkande tar sin utgångspunkt i brottslig verksamhet i stället för brott.

Samtidigt kan förutsättas att utredning om utvidgat förverkande både kan bli mera omfattande och kräva användning av tvångsmedel i en större utsträckning än utredning av andra typer av förverkanden. För den enskilde är det av stort värde med en tydlig reglering. Skälen för en reglering väger därför över.

Genom smärre tillägg i 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § RB görs paragraferna tillämpliga på utredning av utvidgat förverkande. I fråga om sådant förverkande bör tvångsmedlen endast få användas för att säkra utredning.

7 Kostnader, ikraftträdande m.m.

7.1 Kostnader

Genom de föreslagna ändringarna vidgas möjligheterna att förverka vinster av brottslig verksamhet. Vidare förbättras möjligheterna att säkra tillgångar inför verkställigheten av beslut om förverkande. Ändringarna i fråga om förverkande kan inte förväntas öka antalet ärenden hos polis, åklagare, domstolar, Tullverket och Kronofogdemyndigheten i någon större omfattning. Utökade möjligheter till förverkande kommer att tillföra staten medel. Det går dock inte att förutsäga omfattningen av detta. Bättre möjligheter att säkra tillgångar ökar effektiviteten framför allt på verkställighetsstadiet. Ändringarna i reglerna om tvångsmedel kommer att få betydelse även i andra typer av mål än de där utvidgat förverkande kan aktualiseras. En modern lagstiftning om kvarstad och förvar ökar effektiviteten generellt. Det kommer t.ex. att bli enklare att genom förvar säkra egendom som kan användas för verkställighet av målsägandeanspråk eller företagsbot. De nya reglerna kan inledningsvis kräva viss utbildning, men detta kompenseras av den ökning av effektiviteten i brottsbekämpningen i stort som de kommer att innebära. Lagändringarna är således av den arten att de kan finansieras inom ramen för befintliga medel.

7.2 Ikraftträdande

Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. De övriga ändringar i den svenska lagstiftningen som krävs för att genomföra förverkanderambeslutet trädde i kraft den 1 juli 2005 och den senaste tidpunkten för att genomföra rambeslutet är den 15 mars 2007. Innan rambeslutet om ömsesidigt erkännande av förverkandebeslut genomförs bör det finnas en reglering av utvidgat förverkande. Det är en fördel om denna har kunnat tillämpas någon tid, eftersom de brottsbekämpande myndigheterna då har hunnit skaffa sig viss erfarenhet av denna typ av förverkande.

7.3 Övergångsbestämmelser

7.3.1 Ändringarna i rättegångsbalken m.m.

Ändringarna i rättegångsbalken kräver inga övergångsbestämmelser. Enligt allmänna principer inom processrätten skall de nya reglerna tillämpas så snart de trätt i kraft. Motsvarande gäller den nya bestämmelsen i smugglingslagen, eftersom detta är en straffprocessuell regel, och ändringen i 19 § RP.

7.3.2 Ändringarna i brottsbalken

Enligt 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen får förverkande och andra särskilda rättsverkningar av brott inte ges retroaktiv tillämpning. Detta följer inte uttryckligen av lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (jfr prop. 1964:10 s. 319 f.) men gäller oavsett detta.

Motsvarande begränsning i fråga om retroaktiv strafflagstiftning och tillämpning följer av artikel 7 i Europakonventionen. Där föreskrivs bl.a. att strängare straff inte får utmätas än vad som var tillämpligt vid den tidpunkt då brottet begicks. Med straff avses i Europakonventionen inte bara själva påföljden utan även andra direkta verkningar. Ett fall som avgjorts av Europadomstolen belyser detta. I fallet *Welch mot Storbritannien*

(1/1994/448/527) hade en person dömts till fängelse för grova narkotikabrott, varvid en större summa pengar hade förklarats förverkad. Om den dömde underlät att betala beloppet skulle hans fängelsestraff förlängas med ytterligare två år. Förverkandet hade ostridigt grundats på lagstiftning som trätt i kraft först efter det att brotten hade begåtts. Europadomstolen konstaterade att förverkande enligt dessa regler förutsatte att ett brott begåtts och att förverkandet hade ett preventivt syfte med åtskilliga drag som påminde om en straffpåföljd. Förverkandet hade en så stark bestraffande prägel att det fick anses omfattat av artikel 7. Den retroaktiva tillämpningen av de nya förverkandereglerna stred därför mot denna artikel. Det bör påpekas att själva bestämmelsen om förverkande inte var föremål för prövning, utan endast frågan om tillämpningen av den stred mot retroaktivitetsförbudet.

Europadomstolen har även i ett senare fall, som gällde samma typ av förverkande, funnit att förverkandet hade karaktär av straffsanktion och att därför reglerna i artikel 6 om fair hearing var tillämpliga (Phillips mot Storbritannien).¹

Det är således mycket som talar för att en regel om utvidgat förverkande i svensk rätt skulle anses falla under artikel 7. Mot bakgrund av förbudet mot retroaktiv strafflagstiftning är det nödvändigt att förse regeln om utvidgat förverkande med en övergångsbestämmelse. Utvidgat förverkande skall således inte kunna utdömas om det förverkandeutlösande brottet har begåtts före ikraftträdandet.

Tolkningen av förbudet mot retroaktiv lagstiftning har emellertid betydelse även för tillämpningen när regeln har trätt i kraft, eftersom utgångspunkten är att ingen skall drabbas av en svårare reaktion på brott än den som var föreskriven när brottet begicks. Frågan är om brottslig verksamhet, som ligger i tiden före ikraftträdandet, kan läggas till grund för utvidgat förverkande i de fall där det förverkandeutlösande brottet ligger efter ikraftträdandet. Å ena sidan kan hävdas att förbudet mot retroaktiv lagstiftning innebär att varje reaktion, som är strängare än

¹ Fallet har redovisats i avsnitt 5.5.

den som kunde följa vid den tidpunkt när den brottsliga verksamheten försiggick, strider mot retroaktivitetsförbudet. Å andra sidan kan hävdas att hänsyn enbart skall tas till hur lagstiftningen såg ut vid gärningstillfället, dvs. när det förverkandeutlösande brottet begicks. Det sistnämnda synsättet innebär att gärningsmannen har att ta i beräkning att utvidgat förverkande kan komma att drabba honom så snart lagstiftningen har trätt i kraft.

Det kan nämnas att man i det finska lagstiftningsarbetet konstaterade i motiven, där en redogörelse lämnades för Welch-fallet, Europakonventionen och en inhemsk regel om förbud mot retroaktiv lagstiftning, att den nya förverkanderegeln inte kränkte förbudet mot retroaktiv lagstiftning, om det brott som förverkandet grundades på hade begåtts efter det att lagändringen trätt i kraft. I de norska och danska lagstiftningsärendena har frågan inte belysts. Förverkandereglerna i dessa länder är emellertid utformade på annat sätt, eftersom de bygger på förutsättningen att lagöverträdarens tillgångar skall förverkas om han inte gör sannolikt att egendomen har förvärvats på lagligt sätt.

Rättsäkerheten kräver att den som begår ett brott också kan överblicka konsekvenserna av detta. Detta innebär inte nödvändigtvis något hinder mot att brottslig verksamhet som ligger i tiden före ikraftträdandet läggs till grund för förverkande, eftersom utvidgat förverkande är en reaktion på det förverkandeutlösande brottet. När regeln om utvidgat förverkande har trätt i kraft får var och en som begår ett brott med sex års fängelse i straffskalan (eller annat brott förverkandeutlösande brott) räkna med risken för att talan förs om utvidgat förverkande grundad på detta brott och att yrkandet bygger på viss icke närmare specificerad brottslighet. Det kan också uttryckas så, att när lagöverträdaren begår brottet godtar denne risken att en förverkandeförklaring kan komma att riktas mot dennes egendom, och att detta yrkande även kan omfatta brottslighet som ligger i tiden före det förverkandeutlösande brottet. Utvidgat förverkande bör därför även kunna grundas på brottslig verksamhet begången före ikraftträdandet.

Övervägande skäl talar således för att det inte krävs någon annan övergångsreglering än en bestämmelse som föreskriver att utvidgat förverkande inte får dömas ut för förverkandeutlösande brott som har begåtts före ikraftträdandet.

Regeln om omprövning i 38 kap. 2 b § BrB är av processuell art och kräver därför ingen övergångsreglering. Den är emellertid direkt knuten till bestämmelsen om utvidgat förverkande i 36 kap. 1 b § BrB och bör därför lämpligen omfattas av samma övergångsregler som denna paragraf.

7.3.3 Lagen om talan om utvidgat förverkande i vissa fall

Lagen innehåller processuella regler. Den kräver därför inte några övergångsbestämmelser.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

26 kap.

1 §

Paragrafen innehåller den grundläggande bestämmelsen om kvarstad. Den allmänna motiveringen för ändringarna finns i avsnitt 6.2.1.

För att skapa bättre överblick och underlätta den praktiska tillämpningen har uppräknningen i *första stycket* av de betalningsskyldigheter för vilka kvarstad får beslutas delats upp i punkter.

Under punkten 2 anges värdet av förverkad egendom. Detta innefattar även utvidgat förverkande. Beslut om sådant förverkande är knutet till att någon är misstänkt för ett allvarligt brott. Det är misstanken om det brottet som skall ha nått nivån skälig misstanke, för att kvarstad skall kunna beslutas.

Huvudregeln är alltjämt att kvarstad skall riktas mot den som är skäligen misstänkt. I 36 kap. 5 § BrB regleras möjligheterna att föra talan om förverkande mot annan än gärningsmannen, bl.a. talan om utvidgat förverkande. Eftersom talan om förverkande, i dessa fall normalt riktas mot personer som inte själva är misstänkta för brott omformuleras regeln om kvarstad, så att den ger uttryckligt stöd för kvarstad mot hela den krets av personer som anges i 36 kap. 5 § BrB. Kvarstad kan således beslutas bl.a. när förverkandetalan riktas mot närstående till gärningsmannen. I fråga om juridiska personer tillämpas sedvanliga regler angående vem som får företräda dem.

För kvarstad mot icke misstänkta personer gäller samma regler som för kvarstad mot misstänkta. Det innebär dels samma krav på risk för att personen undandrar sig betalningsskyldighet av visst slag, dels att kvarstaden skall omfatta även kostnaderna för förfarandet.

Andra stycket är oförändrat.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

3 §

Paragrafen innehåller reglerna om förvar, som är en provisorisk åtgärd i avvaktan på rättsens beslut i kvarstadsfrågan. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 6.2.3.

I *första stycket* har tillämpningsområdet för förvar utvidgats så att inte bara lös egendom utan all slags egendom kan bli föremål för förvar. Härigenom kommer bestämmelserna om förvar enligt detta stycke och bestämmelserna om kvarstad att korrespondera. Det innebär att fast egendom kan tas i förvar, liksom alla former av lös egendom, som exempelvis fordringsrätter och immateriella rättigheter.

Reglerna om förvarstagande har vidare anpassats till den moderna strukturen i fråga om bankrörelse och finansiella instrument. Den egendom som tas i förvar behöver inte säkras genom att den faktiskt tas om hand utan kan säkras på annat sätt. Detta innebär att beslut om förvar kan ha formen av en förklaring till exempelvis en bank eller ett annat finansinstitut att vissa medel säkras genom förvar. I ett sådant fall måste i beslutet anges hur stor summa som säkras genom förvarstagandet. Summan skall motsvara betalningsförpliktelsen (inklusive kostnader för utmätningsförfarandet), eller det lägre belopp som är möjligt att ta i förvar om inte hela anspråket kan säkras.

Om ett beslut om förvar avser en fordringsrätt, t.ex. ett banktillgodohavande, skall gäldenären (i detta fall banken) förbjudas att fullgöra sin förpliktelse till någon annan än Kronofogdemyndigheten, som är den myndighet som verkställer kvarstad. Bestämmelsen motsvarar vad som gäller vid verkställighet av kvarstad (6 kap. 3 § UB). Den som handlar i strid med ett sådant

förbud kan göra sig skyldig till överträdelse av myndighets bud (17 kap. 13 § BrB).

Genom ändringarna görs också klart att egendomen inte måste vara tillgänglig när åklagaren fattar beslut om förvar. Åklagares beslut om förvarstagande förutsätter även i fortsättningen normalt en verkställighetsåtgärd.

Vidare införs samma möjlighet som vid beslag att lämna kvar egendomen i innehavarens besittning, trots att den tagits i förvar. Detta kan vara aktuellt t.ex. om egendomen är svår att flytta eller om det är levande djur eller något annat som av lämplighets-skäl inte bör flyttas. Förutsättningen för att lämna kvar egendomen är dock att det inte finns någon risk för att den går förlorad.

Beslut om förvar enligt första stycket får endast meddelas av åklagare, vilket är en inskränkning i förhållande till tidigare. Skälen för detta redovisas i avsnitt 6.2.3.

I *andra stycket*, som också är nytt, införs en regel som innebär att egendom som har tagits i förvar inte får överlåtas. Ägaren får inte heller i övrigt förfoga över den på ett sätt som är skadligt för säkringsåtgärden. Regeln har utformats efter mönster av vad som gäller i fråga bl.a. om beslag (27 kap. 10 § RB) och verkställighetsåtgärder enligt UB. Vid överträdelse av förbudet kan straffansvar för överträdelse av myndighets bud aktualiseras. Detta förutsätter dock att den drabbade på ett fullödigt sätt har informerats om konsekvenserna av beslutet.

I *tredje stycket* regleras en polismans rätt att ta egendom i förvar i brådskande fall. Innehållet motsvarar det tidigare andra stycket i paragrafen. För att underlätta tillämpningen klargörs att rätten att ta egendom i förvar gäller pengar och andra föremål, t.ex. ett fordon, en segelbåt, ett dyrbart konstverk eller liknande egendom. Även handlingar med förmögenhetsvärde (t.ex. ett dyrbart manuskript) omfattas av bestämmelsen. Med brådskande fall avses detsamma som i andra regler om tvångsmedel, dvs. att det finns risk för att åtgärden går om intet om den inte vidtas omedelbart.

Har en polisman tagit egendom i förvar skall åklagaren skyndsamt underrättas om detta. Syftet med anmälningsskyldigheten

är dubbelt; dels skall åklagaren omedelbart ta ställning till om förvarsbeslutet skall bestå, dels måste åklagaren hinna förbereda eventuell framställning till domstol om kvarstad. Ansvaret för att anmälan görs till åklagare tydliggörs. Uppgiften vilar på den polisman som tagit egendomen i förvar. Normalt kan anmälan fullgöras genom att protokoll över åtgärden är åklagaren till handa påföljande dag.

Fjärde stycket är nytt. Det innehåller regler om verkställigheten av förvar. Av rättsäkerhetsskäl skall åtgärden dokumenteras. Regeln har utformats efter mönster av vad som gäller för protokoll över husrannsakan och beslag. Dokumentationskyldigheten åvilar den som antingen efter eget beslut genomför åtgärden eller som verkställer ett förvarsbeslut på uppdrag av åklagare.

I protokollet skall, på samma sätt som när det gäller andra straffprocessuella tvångsmedel, anges vilka som har varit närvarande vid verkställigheten. Vidare skall det av protokollet framgå vad som har tagits i förvar. Beskrivningen skall vara så noggrann att det går att identifiera föremålen eller tillgångarna med hjälp av protokollet. I stället för en beskrivning kan dokumentationen göras i annan form om det är lämpligare, t.ex. genom fotografering. Den metoden kan användas exempelvis för att dokumentera en samling mynt som tas i förvar. Någon värdering av det som tagits i förvar behöver inte göras.

Femte stycket, som också är nytt, införs samma vårdplikt för förvar som för beslag. Härigenom markeras myndigheternas ansvar för den egendom som tagits om hand. Regeln har utformats efter mönster av vad som gäller för beslag. När det gäller pengar anses vårdplikten innebära att dessa skall göras räntebärande.

Sjätte stycket innehåller en proportionalitetsregel av samma slag som gäller för andra straffprocessuella tvångsmedel i RB. Den blir, genom hänvisningen i den nya 25 a § smugglingslagen, tillämplig även på tjänstemän vid Tullverket och Kustbevakningen.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

27 kap.

1 §

I paragrafen anges förutsättningarna för beslut om beslag samt vad som får tas i beslag.

I *första stycket* har ett tillägg gjorts, som innebär att föremål som skäligen kan antas ha betydelse för utredningen om utvidgat förverkande får tas i beslag. Skälet till detta är att beslag för närvarande endast får avse sådant som har betydelse för utredningen av ett konkret brott medan utvidgat förverkande skall avse egendom som härrör från viss brottslighet. Beslag kan aktualiseras exempelvis beträffande handlingar som styrker äganderätten till viss egendom eller korrespondens som belyser ekonomiska transaktioner mellan gärningsmannen och dennes närstående. Den allmänna motiveringen för förslaget finns i avsnitt 6.5.

I *andra stycket* har endast språkliga justeringar gjorts och det *tredje stycket* är oförändrat.

Utvidgningen av tillämpningsområdet kommer automatiskt att gälla även för tulltjänstemän och tjänstemän vid Kustbevakningen.

28 kap.

1 §

Paragrafen innehåller den grundläggande bestämmelsen om husrannsakan.

I *första stycket* anges de grundläggande förutsättningarna för husrannsakan och vad som får undersökas. Tillämpningsområdet för reell husrannsakan har utvidgats i två avseenden. Den allmänna motiveringen för ändringarna finns i avsnitten 6.4 och 6.5.

Husrannsakan får för det första företas för att söka efter föremål som kan tas i förvar. Beslut om husrannsakan krävs exempelvis om ett bankfack eller kassaskåp skall genomsökas i syfte att hitta undangömda tillgångar. Husrannsakan i det nu aktuella syftet förutsätter, liksom i övriga fall, att fängelse kan följa på brottet. Det innebär att tvångsmedlet inte kan användas för att säkra förvar i bötesmål.

För det andra får husrannsakan företas i syfte att utreda utvidgat förverkande. Är ändamålet med husrannsakan att söka efter handlingar eller föremål som skall tas i beslag, som ett led i utredningen av om talan om utvidgat förverkande skall föras, följer rätten att besluta om husrannsakan redan av utvidgningen av 27 kap. 1 § RB, eftersom ett av ändamålen med husrannsakan är att söka efter föremål som kan tas i beslag. Den nu aktuella utvidgningen av tillämpningsområdet för 28 kap. 1 § RB innebär att husrannsakan får företas för att utreda utvidgat förverkande även i de fall där syftet inte är att ta något i beslag. Det kan t.ex. finnas behov av att undersöka en byggnad, ett fartyg eller något annat för att klarlägga äganderettsfrågan. En sådan undersökning skulle inte vara möjlig utan en utvidgning av ändamålen med husrannsakan, eftersom utvidgat förverkande inte grundas på konkreta brott utan på brottslig verksamhet.

Genom ändringarna i paragrafen kommer tillämpningsområdet för husrannsakan enligt 3 § att utvidgas på motsvarande sätt. Däremot påverkar ändringarna inte bestämmelserna om personell husrannsakan (2 och 2 a §§).

I *andra stycket* regleras hos vem husrannsakan får företas. Bestämmelsen har omarbetats för att den skall vara mer lättillämpad. Husrannsakan får dels företas hos den som är skäligen misstänkt, dels hos annan, om de särskilda omständigheter som anges i stycket är uppfyllda.

Husrannsakan kan, med stöd av bestämmelsen, göras t.ex. hos en bank, för att söka efter undangömda pengar i ett bankfack, eller hos någon annan fysisk eller juridisk person som förvarar egendom för gärningsmannens räkning. Detta gäller även husrannsakan i syfte att utreda omständigheter angående utvidgat förverkande.

I de fall där ett yrkande om kvarstad mot en juridisk person eller mot närstående till den misstänkte aktualiseras, kan husrannsakan alltid genomföras med stöd av reglerna om husrannsakan mot annan – varvid det krävs synnerlig anledning att anta att föremål som kan tas i förvar skall påträffas, eller att omständigheter av betydelse för utredningen angående utvidgat förver-

kande skall klarläggas. Är det klarlagt att talan kommer att riktas mot personen i fråga kan, genom hänvisningen i 3 § lagen om talan om utvidgat förverkande i vissa fall, husrannsakan även beslutas med stöd av huvudregeln i första stycket.

Det *andra stycket* motsvarar tidigare tredje stycket och har omarbetats språkligt men är i sak oförändrat.

Hela paragrafen har också moderniserats språkligt.

Utvidgningarna i paragrafens tillämpningsområde kommer automatiskt att gälla också för tulltjänstemän och tjänstemän vid Kustbevakningen. Dessa föreslås få samma rätt som en polisman att besluta om förvar (se avsnitt 8.4).

11 §

Paragrafen innehåller den grundläggande bestämmelsen om kroppsvisitation.

I *första stycket* regleras tillämpningsområdet för kroppsvisitation och behörigheten att besluta om en sådan åtgärd. Stycket har slagits ihop med det tidigare andra stycket och arbetats om. Syftet med ändringen är att tydliggöra under vilka förutsättningar husrannsakan mot annan än den som är skäligen misstänkt får företas. I samband med tidigare lagändring uppstod en otydlighet i detta hänseende (se Fitger, a.a. s. 28:23), vilken nu elimineras.

Tillämpningsområdet för kroppsvisitation har vidare utvidgats så att tvångsmedlet får användas även för att söka efter föremål som kan tas i förvar. Detta kan aktualiseras exempelvis om den misstänkte är i färd med att lämna landet och man misstänker att han då också kommer att föra ut sina tillgångar. Bestämmelsen ger däremot inte rätt att företa kroppsvisitation i syfte att leta efter en nyckel till ett bankfack, som i sin tur kan innehålla undagömda tillgångar. I ett sådant fall får i stället husrannsakan göras i bankfacket, varvid det eventuellt kan bli nödvändigt att öppna detta med våld. Den allmänna motiveringen till ändringen finns i avsnitt 6.3.

Kroppsvsitation i det nu aktuella syftet förutsätter att fängelse kan följa på brottet. Kroppsvsitation får således inte användas för att säkra förvar i bötesmål.

I än högre grad än vad som är fallet med husrannsakan kommer sannolikt kroppsvsitation för att söka efter egendom som kan tas i förvar att rikta sig mot den som är skäligen misstänkt. Det kan dock inte uteslutas att en sådan åtgärd kan behöva riktas mot annan. I det ovan nämnda exemplet med mannen som avser att lämna landet kan det t.ex. bli aktuellt att söka igenom även hans medföljande hustrus bagage.

Vad som har sagts ovan angående husrannsakan hos annan gäller i tillämpliga delar för kroppsvsitation av annan.

Det *andra stycket* motsvarar tidigare tredje stycket och är oförändrat.

Ändringar i den nu aktuella paragrafen innebär, som påpekats under avsnitten om beslag och husrannsakan, en utvidgad behörighet också för tulltjänstemän respektive tjänstemän vid Kustbevakningen.

8.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

19 §

Paragrafens *första stycke* är oförändrat.

I *andra stycket* har gjorts ett tillägg som gör paragrafen tillämplig vid talan om ändring av särskild rättsverkan. Tillägget är en nödvändig följdändring till förslaget om omprövning av beslut om utvidgat förverkande. Särskild rättsverkan utgör enligt vad som sägs i 1 kap. 8 § BrB inte någon påföljd. Tillägget innebär att reglerna om rättegången i brottmål skall tillämpas i de fall där talan förs om omprövning av ett beslut om utvidgat förverkande enligt 38 kap. 2 b § BrB. Vidare har ordet ”mot” bytts ut. Detta har sin grund i att numera kan inte bara åklagaren utan också den dömde initiera en talan om ändring av påföljd.

8.3 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

36 kap.

1 b §

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelsen om utvidgat förverkande.

I *första stycket* anges de grundläggande förutsättningarna för utvidgat förverkande. Den nya formen av förverkande har fått en särskild beteckning, vilket underlättar det rättsliga samarbetet med andra länder.

Bestämmelsen om utvidgat förverkande är dels fakultativ, dels subsidiär i förhållande till andra regler om förverkande. Det är inget som hindrar att, när utbytet av det förverkandeutlösande brottet har förverkats, domstolen också beslutar om utvidgat förverkande avseende andra tillgångar.

I likhet med förverkande enligt huvudregeln i 1 § har utvidgat förverkande utformats som en särskild rättsverkan av brott. En skillnad i förhållande till den bestämmelsen är att utvidgat förverkande förutsätter att någon dömts för ett förverkandeutlösande brott. Att utvidgat förverkande gjorts beroende av att någon döms för brottet innebär att sådant förverkande är uteslutet om det inte längre är möjligt att döma till ansvar för brottet på grund av att gärningsmannen har avlidit eller på grund av preskription.

Det förhållandet att det krävs att någon *döms för ett förverkandeutlösande brott* innebär också att, om åtalet för det förverkandeutlösande brottet ogillas i en högre instans, beslutet om förverkande måste undanröjas. Detsamma gäller om den högre instansen visserligen bifaller åtalet i denna del, men hänför gärningen under en mildare bestämmelse som inte uppfyller kraven i det första stycket.

Det är bara allvarliga brott som kan utlösa utvidgat förverkande. Den grundläggande förutsättningen är att det för brottet är föreskrivet fängelse sex år eller mer. Det räcker att maximistraffet uppgår till den angivna nivån. Av brotten i brottsbalken inrymmer det exempelvis grovt koppleri, grov stöld, grovt bedrägeri, grovt penninghäleri, grov förskingring och grov pen-

ningförfalskning. Av specialrättsliga brott omfattas bl.a. grov smuggling, grovt narkotikabrott och terroristbrott. Alla typer av brott med den angivna straffskalan kan utlösa utvidgat förverkande. En allmän begränsning ligger dock i kravet på vinning.

I paragrafen anges också ett fåtal brott som har en lägre straffskala än sex års fängelse men för vilka utvidgat förverkande ändå skall kunna utdömas. Till dessa hör bl.a. människohandel, som normalt faller in under punkten 1. Är brottet mindre allvarligt är straffskalan lägre och då tillämpas i stället punkten 2. Vidare hör bl.a. narkotikabrott och narkotikasmuggling av normalgraden till de uppräknade brotten (punkterna 3 och 4). Motiven bakom urvalet av brott redovisas i avsnitt 5.7.3.

Även om de brott som räknas upp i de särskilda punkterna är förverkandeutlösande, är avsikten inte att alla sådana brott skall leda till utvidgat förverkande. Eftersom denna förverkandeform endast är avsedd för allvarlig brottslighet bör förverkande aktualiseras bara i de fall där brottet i det enskilda fallet är allvarligt. En riktpunkt bör vara att talan om utvidgat förverkande inte förs om brottet förskyller lägre straff än fängelse ett år. Någon formell sådan gräns har dock inte satts upp. Det innebär t.ex. att ringa fall av människosmuggling och ringa fall av organiserande av människosmuggling inte bör kunna utlösa utvidgat förverkande.

Det spelar inte någon roll om den tilltalade döms som gärningsman eller för anstiftan eller medhjälp till det förverkandeutlösande brottet. Även försök, förberedelse och stämpling till brott av nu aktuellt slag kan utlösa utvidgat förverkande (punkt 6).

Den nu aktuella paragrafen behandlar förverkande från den dömda. Genom reglerna i 36 kap. 5 § BrB kan sådant förverkande riktas mot annan än gärningsmannen.

En viktig förutsättning för utvidgat förverkande är att brottet varit ägnat att ge *vinning* eller att vinning varit ett motiv för brottet. Bland brott som varit ägnade att ge vinning bör i första hand nämnas brott där vinning är ett av brottsrekvisiten. Många av de brott som är av särskilt intresse för utvidgat förverkande som exempelvis organiserad smuggling eller narkotikabrottslig-

het har inte vinning som brottsrekvisit, men sådana brott är normalt ägnade att skapa vinning, vare sig den består i ekonomisk vinst eller fördelar av annat slag som tillgång till narkotika för eget bruk. Både brottstypen och omständigheterna i det enskilda fallet har således betydelse. Det saknar betydelse om någon vinning faktiskt har uppkommit. Även försöksbrott kan ju utlösa utvidgat förverkande.

Vidare omfattar regleringen alla andra typer av brott med sex års fängelse i straffskalan där det i det enskilda fallet har funnits ett vinningsmotiv. Det behöver inte ha varit det enda motivet, eller ens det viktigaste, men vinningssyfte i någon form skall ha funnits.

Det krävs inte att vinningen kommit gärningsmannen till del; att bereda annan vinning faller också under tillämpningsområdet.

Ett typiskt exempel på fall där det kan finnas ett indirekt vinningsmotiv är grovt bokföringsbrott, vars syfte är att dölja andra brott som exempelvis omfattande förskingring eller skattebrott.

I *andra stycket* anges vilken egendom som kan bli föremål för förverkande. Det skall vara fråga om egendom som härrör från brottslig verksamhet. Egendom som har förvärvats innan den brottsliga verksamheten påbörjades kan inte förverkas. I de fall där yrkandet om utvidgat förverkande grundas enbart på den brottslighet som är föremål för rättens prövning sätter således åtalet gränsen för hur långt tillbaka yrkandet kan sträcka sig. Grundas yrkandet även på annan brottslig verksamhet är det avgörande hur talan om utvidgat förverkande har utformats. Rätten kan på eget initiativ begränsa eller utvidga förverkandet.

Det som förverkas skall härröra från brottslig verksamhet. Uttrycket "brottslig verksamhet" har valts för att markera att det för förverkande inte fordras att åklagaren kan ange från vilket eller vilka konkreta brott egendomen härrör. Däremot skall åklagaren kunna ange vilken eller vilka typer av brottslighet det varit fråga om. Att enbart ange en brottsrubricering är inte tillräckligt; brottsligheten måste kunna preciseras närmare. En mera ingående redogörelse för vad som är viktigt vid utformningen av talan finns i avsnitt 5.7.13.

Det ställs inte upp något formellt krav på att den tilltalade själv skall ha deltagit i den brottsliga verksamhet som genererat tillgångarna, även om normalt så är fallet. Går det att klarlägga att egendomen härrör från brottslig verksamhet kan, som utvecklas närmare i avsnitt 5.7.8, utvidgat förverkande beslutas ändå.

Det spelar inte någon roll om den *brottslighet* som åberopas som grund för förverkandet är av samma eller av likartat slag som den åtalade brottsligheten eller om det är helt annan brottslighet. Det behöver inte heller vara sådan brottslighet som i sig är förverkandeutlösande. Däremot måste brottsligheten haft sådan karaktär att den i det enskilda fallet har lett till ekonomiskt utbyte eller har varit ägnad att göra det. Brottslighet som helt saknar ekonomiska inslag kan inte läggas till grund för utvidgat förverkande.

Med brottslig *verksamhet* åsyftas i första hand brottslighet vid ett enda tillfälle eller flera brott under en någorlunda sammanhängande tidsperiod. Enstaka brott inom ramen för en verksamhet som bedrivs i mer eller mindre organiserade former kan också utgöra brottslig verksamhet. Som exempel på det sistnämnda kan nämnas den brottslighet som förekommer i vissa s.k. mc-klubbar. Även andra enstaka brott kan i vissa fall utgöra brottslig verksamhet, vilket utvecklas närmare i avsnitt 5.7.5.

För att det skall vara fråga om brottslig verksamhet krävs det också att det rör sig om brott av någon betydelse. En allmän riktpunkt bör vara att i normalfallet endast brott som har ett års fängelse eller mer i straffskalan bör tas med vid bedömningen om utvidgat förverkande skall beslutas.

Det eller de brott som är förverkandeutlösande skall beaktas vid bedömningen av om kravet på brottslig verksamhet är uppfyllt. Däremot skall bortses från enstaka brott som saknar närmare tidssamband med de övriga, utom i de fall där det är fråga om brott i organiserade former. Att den från vilken förverkande aktualiseras har deltagit i verksamheten endast under en begränsad period hindrar inte att kravet på brottslig verksamhet är uppfyllt (jfr NJA 1985 s. 444).

Ett *särskilt beviskrav* införs. Rätten skall finna att den egendom som begärs förverkad med stor sannolikhet härrör från brottslig verksamhet. Sambandet mellan egendomen och brottsligheten måste emellertid inte vara ställt utom varje rimligt tvivel. Det innebär att det ställs lägre krav på bevisningen om egendomens samband med brottslig verksamhet än på bevisningen om det förverkandeutlösande brottet.

Beviskravet ligger mellan vad som krävs för sannolika skäl och full bevisning. Bevisbördan vilar på åklagaren. Denne skall kunna påvisa att det är stor sannolikhet för att egendomen härrör från brottslig verksamhet. I avsnitt 5.7.8 kommenteras beviskravet ingående.

Det lägre beviskravet gäller, som nyss nämnts, däremot inte för det förverkandeutlösande brottet. Det gäller inte heller i de fall där det förverkandeutlösande brottet inte i sig varit ägnat att ge vinning men där det funnits ett vinningsmotiv i det enskilda fallet. För dessa omständigheter gäller det vanliga beviskravet i brottmål.

Av *tredje stycket* framgår att utvidgat förverkande kan ske i form av antingen sakförverkande eller värdeförverkande. Den närmare motiveringen för detta finns i avsnitt 5.7.6.

I *fyärde stycket* har, efter mönster av vad som gäller i fråga om förverkande av fördelar i näringsverksamhet, tagits in en särskild regel om hur det förverkade beloppet skall beräknas. Skälet till detta är att det generellt sett är svårt att bevisa vilken vinning som härrör från icke specificerad brottslighet. Den allmänna motiveringen finns i avsnitt 5.7.9.

Femte stycket innehåller regler om jämkning och eftergift av utvidgat förverkande. Den allmänna motiveringen finns i avsnitt 5.7.11. Regleringen är utformad så att det finns ett betydande utrymme för skälighetshänsyn. Vid bedömningen skall hänsyn tas bl.a. till om förverkandet tillsammans med påföljden utgör en alltför kraftig reaktion i förhållande till brottet. Är straffvärdet för det förverkandeutlösande brottet lågt kan förverkandet jämkas eller helt efterges. Den situationen kan uppstå exempelvis om det förverkandeutlösande brottet utgörs av något av de sär-

skilt uppräknade brotten och åtalet bifalls endast till en liten del. Även om det då formellt finns utrymme för utvidgat förverkande kan ett beslut härom bli alltför ingripande.

Vidare skall hänsyn tas till annan betalningsskyldighet som har ålagts, eller kan komma att åläggas, den tilltalade. Detta innebär exempelvis att hänsyn kan tas till skattetillägg och liknande administrativa avgifter. En annan faktor som kan vägas in är tidsaspekten. Den har betydelse bl.a. på det sättet att det inte är rimligt att förverka egendom som härrör från brottslighet som ligger långt tillbaka i tiden. Ett riktmärke kan var att egendom som förvärvats mer än tio år före det förverkandeutlösande brottet normalt inte bör förverkas.

Jämkning kan också aktualiseras i de fall där yrkandet rör brottslighet som inte är gammal i förhållande till det förverkandeutlösande brottet, men där rättegången om detta brott hålls lång tid efter gärningen. Om dröjsmålet beror uteslutande eller huvudsakligen på den tilltalade (denne kan exempelvis ha flytt utomlands för att undgå lagföring) saknas det normalt skäl för jämkning.

Det *sjätte stycket* reglerar hur talan om utvidgat förverkande skall föras. Sådan talan får, såvitt avser gärningsmannen, endast föras i samband med talan om det förverkandeutlösande brottet. Då tillämpas sedvanliga regler om kumulation av talan. I de fall där talan skall riktas mot någon annan än den tilltalade (t.ex. mot dennes maka) med stöd av 36 kap. 5 § BrB öppnas möjlighet att föra talan i särskild ordning. En ny lag som reglerar handläggningen införs (se närmare om detta i avsnitt 8.5).

Lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. är således inte tillämplig på talan om utvidgat förverkande.

5 §

Paragrafen reglerar mot vem talan om förverkande får föras. Det *första stycket* är oförändrat.

I *andra stycket*, som är nytt, regleras mot vem talan om utvidgat förverkande kan föras. Stycket är uppbyggt på samma sätt

som det första stycket. Den allmänna motiveringen för förslagen finns i avsnitt 5.7.12.

Punkterna a och c motsvarar vad som gäller enligt första stycket. Punkten b omfattar samma krets som motsvarande punkt i första stycket, med undantag för näringsidkare. Eftersom utvidgat förverkande inte omfattar förverkande i näringsverksamhet enligt 4 § behövs ingen hänvisning till den paragrafen.

Punkten d reglerar bl.a. förverkande mot närstående. Kretsen av närstående har bestämts genom en hänvisning till 36 kap. 3 § RB. Det innebär att förverkande kan ske hos den krets av personer som är så närstående att de inte behöver vittna mot gärningsmannen. För närstående gäller att förverkande kan ske även om mottagaren av egendomen varit i god tro. Förverkande enligt denna punkt kan också riktas mot den som på annat sätt än genom familjerättsliga fång, t.ex. genom köp, har förvärvat egendom som härrör från brottslig verksamhet och som därvid varit i ond tro.

Punkten e reglerar utvidgat förverkande mot en juridisk person över vilken gärningsmannen, någon av hans närstående eller annan som har beretts vinning genom den brottsliga verksamheten har eller har haft bestämmande inflytande. Med bestämmande inflytande avses i första hand sådant inflytande som grundar sig på direkta eller indirekta innehav av rösterna i ett aktiebolag eller annan juridisk person. Det kan också vara fråga om att någon har sådan ställning på grund av avtal eller annan överenskommelse (exempelvis s.k. generalfullmakt).

Det *tredje stycket* motsvarar det tidigare andra stycket. I detta har vidare gjorts ett tillägg som gör stycket tillämpligt på utvidgat förverkande.

38 kap.

2 b §

Paragrafen är ny. Den reglerar den situationen att ett beslut om utvidgat förverkande har meddelats under förutsättning av ett felaktigt antagande i fråga om att den tilltalade kommer att drabbas av annan betalningsskyldighet. Regeln har utformats efter

mönster av bestämmelserna om ändrad påföljdsbestämning i 38 kap. 2 och 2 a §§ BrB. Den allmänna motiveringen finns i avsnitt 5.7.16.

Paragrafen syftar till att undanröja problem som kan uppstå om utvidgat förverkande bygger på ett – som det senare visar sig – felaktigt antagande angående annan betalningsskyldighet som åläggs den dömden till följd av dennes brottslighet. Detta kan bestå antingen i att domstolen har jämkat förverkandet på grund av förväntad betalningsskyldighet, som sedan inte åläggs den dömden, eller att domstolen, på grund av antagandet att den dömden skulle undgå betalningsskyldighet, inte har beslutat om jämkning. Det kan också vara fråga om att man missbedömt betalningsskyldighetens storlek.

Talan om ändring i förverkandebeslutet kan väckas antingen av åklagaren eller av den dömden. Åklagaren kan givetvis, på samma sätt som vid extraordinära rättsmedel, föra talan till den dömdes förmån.

För att paragrafen skall vara tillämplig krävs det ett utvidgat förverkande där det av domen framgår att domstolen, när den beslutade om förverkandet, utgick från en bestämd förutsättning rörande frågan om den tilltalade på grund av sin brottslighet skulle drabbas av annan betalningsskyldighet, t.ex. åläggas skattetillägg eller tulltillägg. Har detta antagande visat sig vara felaktigt kan förverkandefrågan prövas på nytt. I målet om omprövning kan rätten förordna om inhibition av verkställigheten. Talan skall föras vid den domstol som dömt i första instans, vilket är samma lösning som gäller för undanröjande i andra fall.

Enligt *andra stycket* förutsätter undanröjande att förverkandet inte har till fullo verkställts. Att det har verkställts till viss del, t.ex. genom att egendom som säkrats genom verkställighet av kvarstad har tagits i anspråk, hindrar inte en omprövning.

Även om det står klart att det finns förutsättningar att tillämpa paragrafen är det inte obligatoriskt vare sig för åklagaren att ansöka om ändring eller för domstolen att besluta om ändring. Bestämmelsen är främst avsedd att tillämpas i sådana un-

dantagsfall där det skulle framstå som stötande för rättskänslan om det ursprungliga förordnandet om förverkande fick bestå.

6 och 8 §§

Ändringarna utgör enbart konsekvensändringar till den nya bestämmelsen i 2 b §. Genom ändringarna görs bestämmelserna om rättens sammansättning m.m. tillämpliga.

Övergångsbestämmelserna

De föreslagna ändringarna i BrB skall inte tillämpas på brott som har begåtts före ikraftträdandet. Däremot är det inget som hindrar att brottslig verksamhet som ligger i tiden före ikraftträdandet läggs till grund för ett beslut om utvidgat förverkande. Detta utvecklas närmare i avsnitt 7.3.2.

8.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (2000:1225) om straff för smuggling

I lagen har införts dels en ny paragraf, 25 a §, dels en ny rubrik före paragrafen. Den allmänna motiveringen till förslaget finns i avsnitt 6.2.4.

Paragrafen reglerar rätten för en tjänsteman vid Tullverket eller vid Kustbevakningen att ta egendom i förvar. Den har utformats på sätt som motsvarar andra bestämmelser i smuglingslagen om behörighet att tillämpa straffprocessuella tvångsmedel.

Bestämmelsen är enbart tillämplig på brott enligt smuglingslagen och andra brott som anges i 1 § andra stycket. Hänvisningar i annan lagstiftning till smuglingslagens regler om straffprocessuella tvångsmedel kan också göra den tillämplig (t.ex. 5 kap. 5 § lagen om punktskattekontroll av transporter m.m. av alkoholvaror, tobaksvaror och mineraloljeprodukter).

Genom paragrafen får en tulltjänsteman – eller en tjänsteman vid Kustbevakningen – samma rätt som en polisman att ta pengar

och andra föremål i förvar. Förutsättningarna för förvar är de som anges i 26 kap. 3 § RB, dvs. att det finns grund för kvarstad, att föremål måste säkras i avvaktan på rättsens beslut samt att det är fråga om ett brådskande fall. Med brådskande fall avses det samma som i 26 kap. 3 § RB (se avsnitt 8.1). Har egendom tagits i förvar tillämpas bestämmelserna i nämnda paragraf om dokumentation och anmälan till åklagare samt dess proportionalitetsregel.

8.5 Förslaget till lag (2006:000) om förfarandet vid talan om utvidgat förverkande i vissa fall

Lagen är ny. Den reglerar förfarandet vid särskild talan om utvidgat förverkande. Talan mot gärningsmannen om utvidgat förverkande förs i brottmålet enligt sedvanliga regler i RB. Det finns emellertid inte någon möjlighet att avskilja en sådan talan för handläggning enligt den nu aktuella lagen. Har talan väckts i brottmålet måste den fullföljas inom ramen för detta. Lagen reglerar således enbart talan om utvidgat förverkande som förs mot annan än gärningsmannen.

Den allmänna motiveringen till den nya lagen finns i avsnitt 5.7.14.

1 §

I paragrafen anges lagens tillämpningsområde, som är talan om utvidgat förverkande. Bestämmelserna om utvidgat förverkande finns i 36 kap. 1 b § BrB. Talan om utvidgat förverkande kan enligt 36 kap. 5 § BrB föras dels mot gärningsmannen, dels mot vissa andra fysiska personer samt mot juridiska personer i vissa fall. Sådan talan som riktar sig mot annan än gärningsmannen själv regleras i denna lag, vilket enligt 1 § lagen om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. innebär att sistnämnda lag inte skall tillämpas.

2 §

Paragrafen innehåller regler om var, när och hur talan om utvidgat förverkande mot annan än gärningsmannen skall väckas.

Talan väcks vid tingsrätt, varvid forumreglerna i 19 kap. RB skall tillämpas. Talan kan väckas först när målet om det förverkandeutlösande brottet har vunnit laga kraft. Talan får väckas under en period av två år efter detta.

3 §

I paragrafen regleras vad som gäller i fråga om handläggningen. Samma regler skall gälla som för mål angående brott med minst ett års fängelse i straffskalan. I fråga om domstolsförfarandet innebär det bl.a. att målet skall avgöras med nämnd (1 kap. 3 b § RB) och att regeln om förenklad delgivning av stämningsansökan inte får tillämpas. Vidare finns det, i motsats till vad som gäller enligt lagen om förfarandet i vissa fall vid förverkande, inget krav på prövningstillstånd vid överklagande till hovrätt.

Om det krävs särskild utredning för att åklagaren skall få underlag för att väcka talan gäller, på samma sätt som anses gälla vid talan enligt lagen om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m., reglerna om förundersökning för brott av den angivna svårhetsgraden. Det innebär exempelvis att de utredningsåtgärder som företas måste dokumenteras och delges den berörde. Vidare omfattar hänvisningen användning i utredningssyfte av straffprocessuella tvångsmedel som är tillåtna vid sådana brott. Det innebär exempelvis att husrannsakan och beslag får beslutas, om förutsättningarna i övrigt för användning av dessa tvångsmedel är uppfyllda.

Bilaga 1

RÅDETS RAMBESLUT 2005/212/RIF
av den 24 februari 2005 om förverkande av vinning, hjälpmedel och egendom som härrör från brott

EUROPEISKA UNIONENS RÅD HAR ANTAGIT DETTA RAMBESLUT

med beaktande av fördraget om Europeiska unionen, särskilt artikel 29, artikel 31.1 c och artikel 34.2 b,

med beaktande av Konungariket Danmarks initiativ¹,

med beaktande av Europaparlamentets yttrande, och

av följande skäl:

(1) Det viktigaste motivet för den gränsöverskridande, organiserade brottsligheten är ekonomisk vinning. Ett effektivt förebyggande och bekämpande av den organiserade brottsligheten bör därför fokuseras på spårande, frysning, beslag och förverkande av vinning av brott. Detta försvåras bland annat av skillnaderna i medlemsstaternas lagstiftning på detta område.

(2) I slutsatserna från Europeiska rådet i Wien i december 1998 uppmanade Europeiska rådet till en förstärkning av EU:s insatser

¹ EGT C 184, 2.8.2002, s. 3.

för bekämpande av internationell organiserad brottslighet i enlighet med en handlingsplan för att på bästa sätt genomföra bestämmelserna i Amsterdamfördraget om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa².

(3) Det framgår av punkt 50 b i handlingsplanen från Wien att man senast fem år efter Amsterdamfördragets ikraftträdande skall förbättra och vid behov tillnärma nationella bestämmelser som gäller beslag och förverkande av vinning av brott, samtidigt som hänsyn tas till godtroende tredjeparts rättigheter.

(4) I punkt 51 i slutsatserna från Europeiska rådets möte i Tammerfors den 15 och 16 oktober 1999 betonas att penningtvätt är en central del i den organiserade brottsligheten, att den bör utrotas varhelst den förekommer och att Europeiska rådet är fast beslutet att se till att det vidtas konkreta åtgärder för spårande, spärrande, beslag och förverkande av vinning av brott. Europeiska rådet uppmanar vidare i punkt 55 till tillnärmning av straffrättsliga och processuella bestämmelser gällande penningtvätt (t.ex. spårande, spärrande och förverkande av medel).

(5) I enlighet med rekommendation 19 i handlingsplanen från år 2000 "Förebyggande och bekämpande av den organiserade brottsligheten: Europeiska unionens strategi inför det nya årtusendet", som antogs av rådet den 27 mars 2000³, bör det undersökas om det eventuellt behövs ett instrument som, där det är lämpligt, ger möjlighet att i straffrätten, civilrätten eller skatterätten mildra bevisbördan avseende ursprunget till de tillgångar som innehas av en person som dömts för ett brott med anknytning till organiserad brottslighet, med beaktande av bästa praxis i medlemsstaterna och med vederbörlig respekt för de grundläggande rättsliga principerna.

² EGT C 19, 23.1.1999, s. 1.

³ EGT C 124, 3.5.2000, s. 1.

(6) I enlighet med artikel 12 om förverkande och beslag i FN:s konvention av den 12 december 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet kan konventionsstaterna överväga att kräva att en brottsling styrker att egendom som misstänks vara vinning av brott eller annan egendom som kan förklaras förverkad är förvärvat på lagligt sätt, i den utsträckning detta är förenligt med principerna i den nationella lagen och med arten av de rättsliga och andra förfaranden som kan gälla.

(7) Alla medlemsstater har ratificerat Europarådets konvention av den 8 november 1990 om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott. Flera medlemsstater har avgett förklaringar med avseende på artikel 2 om förverkande i konventionen så att de endast behöver förverka vinning som härrör från ett antal närmare preciserade brott.

(8) I rådets rambeslut 2001/500/RIF⁴ fastställs bestämmelser om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel till och vinning av brott. Enligt detta rambeslut får medlemsstaterna dessutom inte göra eller vidhålla några reservationer mot bestämmelsen om förverkande i Europarådets konvention, om brottet kan bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där högsta straffet är mer än ett år.

(9) De gällande instrumenten på detta område har inte i tillräcklig utsträckning kunnat sörja för ett effektivt gränsöverskridande samarbete i fråga om förverkande, eftersom flera medlemsstater fortfarande saknar möjlighet att förverka vinning av alla de brott som kan leda till frihetsberövande i mer än ett år.

(10) Syftet med detta rambeslut är att se till att det finns effektiva regler i alla medlemsstater om förverkande av vinning av brott, bland annat i fråga om bevisbördan när det gäller ursprunget till tillgångar som tillhör en person som dömts för

⁴ EGT L 182, 5.7.2001, s. 1.

brott med anknytning till organiserad brottslighet. Detta rambeslut hör ihop med ett danskt utkast till rambeslut om ömsesidigt erkännande inom Europeiska unionen av beslut om förverkande av vinning och uppdelning av egendom, vilket läggs fram samtidigt.

(11) Detta rambeslut hindrar inte medlemsstaterna från att tillämpa sina grundläggande principer för prövning i laga ordning, särskilt presumtion om den anklagades oskuld, äganderätt, föreningsfrihet, tryckfrihet och yttrandefrihet i andra medier.

HÄRIGENOM FÖRESKRIVS FÖLJANDE.

Artikel 1

Definitioner

I detta rambeslut avses med

- *vinning*: varje ekonomisk fördel av brottsliga gärningar; den kan bestå av alla former av egendom enligt definitionen i följande strecksats,
- *egendom*: all slags egendom, materiell eller immateriell, lös eller fast egendom, samt juridiska handlingar eller urkunder som styrker äganderätt eller annan rätt till sådan egendom,
- *hjälpmedel*: all slags egendom som på något sätt, helt eller delvis, använts eller varit avsedd att användas för att begå brottslig gärning eller brottsliga gärningar,
- *förverkande*: sådant straff eller annan åtgärd beslutad av domstol efter rättegång på grund av brottslig gärning eller brottsliga gärningar som innebär slutgiltigt berövande av egendom,

- *juridisk person*: varje enhet som har denna ställning enligt tillämplig nationell lagstiftning, med undantag av stater och andra offentliga organ vid utövandet av de befogenheter som de har i egenskap av statsmakter samt internationella offentliga organisationer.

Artikel 2

Förverkande

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att se till att kunna förverka, helt eller delvis, hjälpmedel och vinning som härrör från brottsliga gärningar som kan bestraffas med frihetsberövande i mer än ett år eller egendom vars värde motsvarar sådan vinning.
2. I samband med skattebrott får medlemsstaterna tillämpa andra förfaranden än straffrättsliga för att frånta gärningsmannen vinningen av brottet.

Artikel 3

Utökade möjligheter till förverkande

1. Varje medlemsstat skall som ett minimum vidta de åtgärder som behövs för att den, under de omständigheter som anges i punkt 2, helt eller delvis skall kunna förverka egendom som tillhör en person som dömts för ett brott
 - a) som begåtts inom ramen för en kriminell organisation, enligt definitionen i gemensam åtgärd 98/733/RIF av den 21 december 1998 om att göra deltagande i en kriminell organisation i Europeiska unionens medlemsstater till ett brott¹, när brottet omfattas av

¹ EGT L 351, 29.12.1998, s. 1.

- rådets rambeslut 2000/383/RIF av den 29 maj 2000 om förstärkning av skyddet mot förfalskning i samband med införandet av euron genom straffrättsliga och andra påföljder²,
- rådets rambeslut 2001/500/RIF av den 26 juni 2001 om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel till och vinning av brott,
- rådets rambeslut 2002/629/RIF av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel³,
- rådets rambeslut 2002/946/RIF av den 28 november 2002 om förstärkning av den straffrättsliga ramen för att förhindra hjälp till olaglig inresa, transitering och vistelse⁴,
- rådets rambeslut 2004/68/RIF av den 22 december 2003 om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi⁵,
- rådets rambeslut 2004/757/RIF av den 25 oktober 2004 om minimibestämmelser för brottsrekvisit och påföljder för olaglig narkotikahandel⁶,

b) som omfattas av rådets rambeslut 2002/475/RIF av den 13 juni 2002 om bekämpande av terrorism⁷,

förutsatt att brottet i enlighet med de ovan nämnda rambesluten,

- när det gäller andra brott än penningtvätt, är belagt med straffrättsliga påföljder som innebär ett längsta frihetsberövande om minst fem till tio år,

² EGT L 140, 14.6.2000, s. 1.

³ EGT L 203, 1.8.2002, s. 1.

⁴ EGT L 328, 5.12.2002, s. 1.

⁵ EUT L 13, 20.1.2004, s. 44.

⁶ EUT L 335, 11.11.2004, s. 8.

⁷ EGT L 164, 22.6.2002, s. 3.

- när det gäller penningtvätt, är belagt med straffrättsliga påföljder som innebär ett längsta frihetsberövande om minst fyra år,

och brottet är av sådan karaktär att det kan ge ekonomisk vinst.

2. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att möjliggöra förverkande enligt denna artikel, åtminstone

a) om en nationell domstol på grundval av specifika sakförhållanden är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från den dömda personens brottsliga verksamhet, under en period som föregår domen för ett brott enligt punkt 1 som anses rimlig av domstolen med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, eller, alternativt,

b) om en nationell domstol på grundval av specifika sakförhållanden är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från liknande brottslig verksamhet av den dömda personen, under en period som föregår domen för ett brott enligt punkt 1 som anses rimlig av domstolen med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, eller, alternativt,

c) om det är fastställt att värdet av egendomen inte står i proportion till den dömda personens lagligen förvärvade inkomst och en nationell domstol på grundval av specifika sakförhållanden är fullständigt övertygad om att egendomen i fråga härrör från denna dömda persons brottsliga verksamhet.

3. Varje medlemsstat får dessutom överväga att anta de bestämmelser som möjliggör för den, på de villkor som anges i punkterna 1 och 2, att helt eller delvis förverka egendom som förvärvats av den berörda personens närmaste och egendom som överförts till en juridisk person som den berörda personen – ensam eller tillsammans med sina närmaste – har ett avgörande in-

flytande över. Samma sak skall gälla om den berörda personen erhåller en betydande del av den juridiska personens intäkter.

4. Medlemsstaterna får tillämpa andra förfaranden än straffrättsliga för att frånta gärningsmannen egendomen i fråga.

Artikel 4

Rättsmedel

Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att de som berörs av åtgärder enligt artiklarna 2 och 3 har tillgång till effektiva rättsmedel för att skydda sina rättigheter.

Artikel 5

Säkerhetsåtgärder

Detta rambeslut skall inte ha som effekt att skyldigheten att respektera de grundläggande rättigheterna och de grundläggande principerna, särskilt vad gäller presumtion om den anklagades oskuld, i enlighet med vad som fastställs i artikel 6 i fördraget om Europeiska unionen på något sätt ändras.

Artikel 6

Genomförande

1. Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att följa detta rambeslut senast den 15 mars 2007.

2. Medlemsstaterna skall senast den 15 mars 2007 till rådets generalsekretariat och kommissionen överlämna texten till de bestämmelser genom vilka skyldigheterna enligt detta rambeslut

införlivas med deras nationella lagstiftning. På grundval av en rapport upprättad med hjälp av denna information och en skriftlig rapport från kommissionen skall rådet före den 15 juni 2007 bedöma i vilken utsträckning medlemsstaterna har vidtagit de åtgärder som är nödvändiga för att följa detta rambeslut.

Artikel 7

Ikraftträdande

Detta rambeslut träder i kraft samma dag som det offentliggörs i Europeiska unionens officiella tidning.

Utfärdat i Bryssel den 24 februari 2005.

På rådets vägnar
N. SCHMIT
Ordförande

Bilaga 2

Brott med sex års fängelse eller mer i straffskalan

Brottsbalken

Mord

Dråp

Barnadråp

Grov misshandel

Vållande till annans död, grovt brott

Människorov

Människohandel

Olaga frihetsberövande

Olaga tvång, grovt brott

Grov fridskränkning/grov kvinnofridskränkning

Våldtäkt

Grov våldtäkt

Grovt sexuellt utnyttjande

Grovt sexuellt utnyttjande av underårig

Grovt koppleri

Grov stöld

Rån

Grovt rån

Grovt bedrägeri

Grov utpressning

Häleri, grovt brott

Penninghäleri, grovt brott

Svindleri, grovt brott

Grov förskingring
Trolöshet mot huvudman, grovt brott
Grov oredlighet mot borgenärer
Grovt försvårande av konkurs eller exekutiv förrättning
Grovt bokföringsbrott
Mordbrand
Grov mordbrand
Allmänfarlig ödeläggelse
Grovt sabotage
Sjö- eller luftfartssabotage, grovt brott
Flygplatsabotage, grovt brott
Spridande av gift eller smitta
Förgöring, grovt brott
Grov urkundsförfalskning
Penningförfalskning, grovt brott
Mened, grovt brott
Våldsamt upplopp (anstiftare och anförare)
Grovt barnpornografibrott
Myteri
Bestickning, grovt brott
Övergrepp i rättssak, grovt brott
Uppror
Väpnat hot mot laglig ordning
Brott mot medborgerlig frihet
Högförräderi
Krigsanstiftan
Trolöshet vid förhandling med främmande makt
Spioneri
Grovt spioneri
Grovt tjänstefel
Mutbrott, grovt brott
Grovt lydnadsbrott
Våld eller hot mot förman, grovt brott
Undergrävande av stridsviljan
Försummande av krigsförberedelse
Obehörig kapitulation

Stridsförsumlighet
Landsförräderi
Landssvek
Folkrättsbrott, grovt brott
Olovlig befattning med kemiska vapen, grovt brott
Olovlig befattning med minor, grovt brott
Olovlig kärnsprängning, grovt brott

Specialstraffrättsliga brott

Grovt narkotikabrott
Grovt skattebrott
Grov smuggling
Grov narkotikasmuggling
Företagsspioneri, grovt brott
Finansiering av särskilt allvarlig brottslighet, grovt brott
Terroristbrott
Miljöbrott, grovt brott
Folkmord
Grov människosmuggling
Grovt organiserande av människosmuggling